

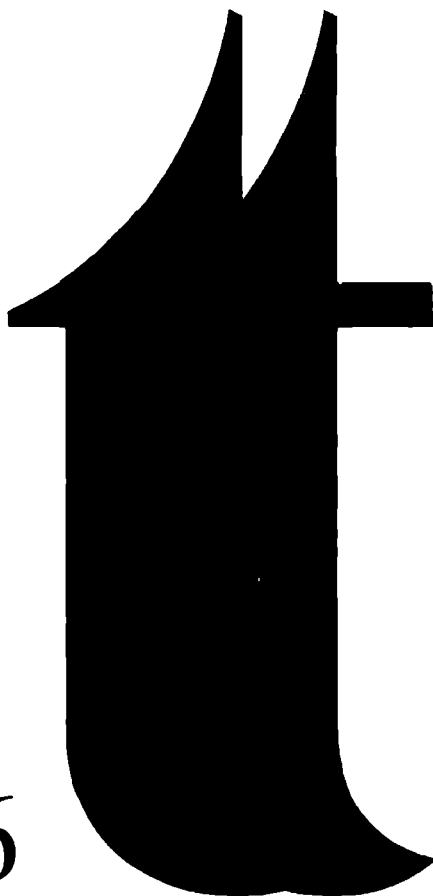
HC-234

ETO: 811.511.141+821.511.141

YU ISSN 0354-9690

Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének kiadványa

Tanulmányok

20
ÚJVIDÉK – 06

TANULMÁNYOK

**ÚJVIDÉKI EGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR
HUNGAROLÓGIA SZAK
MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM
TANSZÉK**

**(39. füzet)
Újvidék, 2006.**

STUDIJE

**UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSEK ZA HUNGAROLOGIJU
KATEDRA ZA MAĐARSKI JEZIK
I KNJIŽEVNOST**

**(39. sveska)
Novi Sad, 2006.**

Szerkesztette:
LÁNCZ Irén
(főszerkesztő)
GEROLD László
RAJSLI Ilona

A kiadásért felel
BÁNYAI János

ETO-besorolás: CSÁKY S. Piroska
Angol fordítás: McCONNELL DUFF Márta

Kiadja az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar
Tanszéke – az Illyés Közalapítvány támogatásával

Készült 2006-ben, 200 példányban
Számítógépes előkészítés: Csernik Előd
VERZAL Nyomda, Újvidék

A VSZAT Oktatási, Tudományügyi és Művelődési Titkárságának
413-194/73. VI. sz. alatti véleményezése alapján mentes a forgalmi adó alól

KÖSZÖNTŐ ÉS MEGEMLÉKEZÉS

GEROLD LÁSZLÓ

**KÖSZÖNTŐ SOROK A 85 ÉVES SZELI ISTVÁN
HONLAPJÁRA**

*Congratulatory words to go onto
the home page of 85 years old István Szeli*

Bármennyire sem illik, mondandómat közhellyel kezdem.

Nem mondok újat, ha kijelentem, hogy a bőség zavarával kell megküzdennem, amikor itt Önök előtt néhány percben a 85 éves Szeli István tanár urat szeretném köszönteni. Legkevésbé azért, mert néhányszor már írtam Szeli tanár úr munkásságáról, egy-egy művéről vagy a teljes opusról, inkább azért, mert ezt a tanszéki napon kell megtenni, ott, ahol Szeli tanár úr második otthona volt, ahol szinte a tanszék alapításától kezdve tanított, szervezett, igazgatott, s ahol éppen ezért nagyobb felelősség Szeli tanár úrról beszélni/írni, mint bárhol másutt. Egyrészt azok előtt kell őt méltatni, akik – bár igencsak kevesen vagyunk már –, évtizedeken mellette dolgoztak, tőle tanultak tanítani és tanultak irodalmat, kultúrát megismerni, szeretni, szeretni nemcsak az irodalmat, a tudományt, hanem a tanszéket is, ami egyre inkább, manapság pedig fölöttébb szükséges, nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ez az intézmény, amely nem csak úgy egy tanszék a sok azonos vagy hasonló között, mint sok-sok tanszék szerte az országban, hanem a maga nemében egyetlen, s ezért kell úgy ragaszkodni hozzá, ahogy Szeli tanár tette és teszi mind a mai napig, s ahogy erre itt ezen a tanszéken, ezt is ki kell itt mondani, bármennyire is ünneprontónak hangzik, egyre kevesebben képesek, másrészt pedig, mert a jelenlevők nagy részének nem volt alkalma személyes találkozásra Szeli tanár úrral. S ha valakiknek, hát az utóbbiaknak, a rendelkezésemre álló rövid néhány perc alatt is, minél teljesebb képet kellene, szeretnék nyújtani Szeli István tanári, tudósi, közéleti, értelmiségi pályájáról.

A majd húszkötetnyi opusban monográfia, irodalomtörténeti tanulmány, esszé, íróportré, napi kritika, ismertető, recenzió, jegyzet, az értekező műfaj teljes palettája az irodalom-, a művelődés-, az esztétikátörténet, a komparatiztika, a nyelvhasználat területéről. Azzal a köteleességtudattal és alázattal, amely csak a jelentős tudósokra jellemző, s azzal a szolgálatkészséggel,

amely nélkül nincs, nem lehet egyetlen kisebbségi értelmiségi sem, aki tudja s vallja, hogy itt sokkal többfelé kell figyelni, sokkal többfelé kell munkálkodni, mert kevesen vagyunk, mert nincs, aki helyettünk elvégezze azt a munkát, amely másutt intézmények, szakember csapatok között oszlik meg. Mert itt a történelem többet és mást jelent, mint másutt, itt a múlt is, a jelen is ember közelebb, jobban, közvetlenebbül érint mindenkit. És a perspektívának, ha van, kell lennie, is nagyobb a súlya. *Így hozta a történelem*, ahogy Szeli István interjúkötetének címe mondja, s ahogy ő tudomásul veszi beletörődvé, de egyszersmind szembenézve is vele, hogy egy másik könyvének címét idézzem, nem nyugodva be abba a bizonyos *Történi történelembe*, amelyből ha mást nem, azt mindenképpen meg kellett eddig is, s meg kellene továbbra is tanulni, hogy az *Utak egymás felé* vezetnek, vezethetnek, s hogy *Az erózió ellen* küzdve maradhat csak meg, létezhet a peremkultúra, a mi peremkultúránk, ez a rendre az élet, a történesek szélére, peremére sodort, s ott fennmaradni kényszerülő fölöttébb érzékeny, sérülékeny szellemi hajtás, mely a közeljövőben talán az eddiginél is nagyobb megpróbáltatásoknak lesz kitéve, nemcsak az ún. anyaország részéről, amely, úgy tűnik, igen könnyen látszik megfelekedezni eddig vállalt, de egyre inkább csak fennhangon hangoztatott, mint tettekkel igazolható támogatásáról, hanem, ami még fájóbb, a magunk részéről is, kik igencsak hajlamosak voltunk s egyre inkább vagyunk a saját kis érdekeinkért feláldozni az egészet, azt a kultúrát, amely összefoghat és megtarthat bennünket, és a tanszéket is. Ennek a peremkultúrának, melynek élettanát nála itt aligha ismeri bárki is jobban, életben tartására vállalkozott Szeli István attól kezdve, hogy újságíróként kezdődő pályáját középiskolai tanárként, igazgatóként, tanfelügyelőként és tanácsosként, majd 1962-től egyetemi tanárként a nevelés és tanítás nehéz, de szép útján folytatta, illetve amióta írásait megjelenteti, kötetekbe gyűjti. Ahogy erre szinte jelképesen utal az a tény, hogy első kötete, az 1954-ben megjelent *Bevezetés az irodalomelméletbe*, a modern irodalmi oktatást megalapozó középiskolai tankönyv volt.

Szeli István, munkáinak hosszú sora tanúsítja, tudós ő, de – talán első-sorban – tanár, aki mindkét vonatkozásban példakép lehet(ne) itt mindenkinek, aki kultúrával, irodalommal foglalkozik. A tudóstól a tudományos munka megkívánta filológiai alaposág, rendszeresség tanulható meg, csak egyetlen példa: tessék elolvasni *Az ember tragédiája* délszláv recepciójáról írt könyvnyi tanulmányt, amely a legjobb a maga nemében, amit a mű recepcióiról írtak, a tanártól pedig az előadások világos, áttekinthető, pontos felépítése volt tanulható, illetve az a türelem, megértés, sőt empátia, amivel

a vizsgázó diákhöz viszonyult, mert sohasem az érdekelte, mit nem tud, hanem az, hogy mit tud a vizsgára jelentkezett hallgató.

Hogy a nyugdíjas évek nem jelentenek egyszersmind félreállást, tétlenséget, azt Szeli István immár több mind két évtizedes nyugdíjas státusa tanúsítja. 1983-tól, amikor kénytelen volt nyugállományba vonulni, tíz könyve jelent meg. Többek között az 1969-ben megjelent első tanulmánykötet, az *Utak egymás felé* változatos témarepertoárját folytató *Hosszú útnak pora...* című, a keresés értelmére kérdező s ezt bizonyító esztetörténeti, komparatistikai, XIX. és XX. századi magyar irodalomtörténeti, illetve vajdasági magyar irodalmi tanulmányokat, íróportrékat, valamint az irodalomtól, s általában kultúránktól elválaszthatatlan nyelvi tudat és a nyelvhasználat kérdéseivel foglalkozó dolgozatokat tartalmazó kötetet 1991-ben. *A peremkultúra élettana* címmel összegyűjtött, történelmi mélyhátér, középhátér és előtér alcímekkel triptichonba rendezett nagyobb tanulmányokat közlő kötetet 1993-ban, melyből a *Hasonulás – elhasonulás* című, peremlét és kultúra viszonyát, összetartozását vizsgáló szövegre hívnám fel elsősorban az olvasók figyelmét. Továbbá a nyelvtudós, Zombor szülötte, Bárczi Géza pályakezdését bemutató életrajzi esszejét, az 1996-ban megjelent *Egy tudományos világkép gyökerei* című kiadványt. S nem utolsósorban Szeli István legutóbbi három könyvét, melyeket inkább a múlt, mint a jelen felé forduló figyelem, érdeklődés köt össze, az *Emlékezések* könyvét 2001-ből, illetve a *Tájkép- és portrévázlatok Zenta honlapjára* című két kiadványt 2004-ből és 2006-ból. Az utóbbi két kötet akár zentai osztálytalálkozóznak is tekinthető, melyet Szeli István tanár úr, a zentai művelődési élet, ahogy tréfásan mondják, Zenta országának örökös tiszteletbeli osztályfőnöke hívott össze, hogy írók/költők, tanárok, festők, építészek, szobrászok, fényképészek, színészek és rendezők emlékének felidézésével mintegy bizonyosságát adja annak, hogy egy kis közösség is mennyi szellemi értéket tud létre hozni, s hogy ezeket hogyan kell s illik megbecsülni.

Mit kívánhatunk mást a 85 esztendősz Szeli István tanár úrnak, mint egészséget és további lankadatlan munkakedvet, azt, amire a személyes és a közösségi erőzítő ellen szüksége/szükségünk van.

Így legyen!

PAPP GYÖRGY

**MOST LENNE 90 ÉVES – DR. PENAVIN OLGA
EMLÉKEZETE**

*She would be ninety years old now –
In remembrance of Dr Olga Penavin*

Tisztelt hallgatóság, Kedves Kollégák, Vendégeink!

A tanszéknap a számadás, a hátra- és előretekintés ideje sok-sok éve már. Itt és most nekem jutott az egyúttal fájdalmas és felemelő feladat, hogy intézményünk egyik megalapítójára, sok-sok nemzedék tanárnőjére emlékezzem mindannyiunk nevében. Éppen 90 éves lenne már, ha most velünk lehetne, de sajnos ez a kerek évforduló nem adatott meg nekünk. Öt esztendeje már, hogy 85. születésnapjára készülődtünk, én még szeptember 28-án a Csépe Imre Napokon elmondtam neki szánt köszöntőmet, de mire már a 2001. évi első számba beszerkesztettük, ő november 25-én örökre elment közülünk, zárttá, végérvényessé tévé 85. születésnapját, életét, nekünk szánt életét, rengeteg érettünk elvégzett munkáját.

Ez a szövetség, sorsközösségünk hosszú évtizedekkel korábban kezdődött, 1944-ben Szabadkára érkezett egy törékeny, a magyar–latin–olasz szakos, Borsy Olga Debrecenből, ahol Csokonai Vitéz Mihály bölcsője ringott, ahol Csüry Bálint tanított. Jött, és hozott magával egy lelkületet, hagyományt, a női törékenységbe oltott kitartás, munkabírási mellé. Azt talán ő sem gondolta, hogy már örök érvénnyel választott hazájába érkezett, ahová ezer szállal fogja kötni a hitvesi kapocs, a munka, a felvállalt feladatok meg-megújuló sokasága. Még talán nem tudta, mi A nyelvészetről egyes szám első személyben című kiadványban hitvallása lett: Hogy a nyelvészetre és egy értelmiségétől megfosztott környezetre rá lehet tenni az egész életet, boldogulást.

Pályáját nálunk latintanárként, érettségivizsga-biztosként kezdte, de csakhamar eljött a kötések, próbatételek ideje. Mi híján 60 éve, 1947-ben Löbl Árpád javaslatára, rábeszélésére kinevezték a Tanárképző Főiskola magyar nyelvet oktató tanárává. Ekkor lett az egyik, talán mellékesnek is mondható szakból életre szóló hivatás, hiszen azt kellett látnia, hogy itt szinte minden munka végezetlen. Mindenféle nyelvi vizsgálódáshoz először itteni mintát, korpuszt kellett teremteni, de azért is, hogy a lendületes ma-

gyarországi kutatásoknak, nyelvatlaszoknak, szótáraknak szimmetriáit, helyi megfelelőit fel lehessen mutatni. Kezdetben minden képesített segítő, társkutató nélkül dolgozott egészen addig, míg a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék meg nem alakult 1959-ben. A lehetőségekre, tennivalókra rögtön ráértett: Egyszerre kezdte, kezdtük kutatni az akkori Jugoszlávia minden magyarok lakta tájegységét: A Muravidéket, Szlavóniát, Drávaszöveget, majd a migráció által kialakult régiókat, Szerémséget, Bácskát, a Bánságot, az al-dunai székely településeket még szendergő állapotú nyelvjárásait és egyéb nyelvi sajátosságait. Ma már ez három ország. Megindította a terepi gyűjtéseket, nyelvjárásgyűjtő kirándulásokat egyszerre akár 20-30 egyetemi hallgatóval, és csakhamar páratlan értékű magnófelvétel-állomány gyűlt össze, de gyűjtési jegyzetek garmadája is. Itt tanultuk meg, milyen volt a Csüry Bálint-iskola, és ennek talaján körvonalazódhatott az újvidéki iskola is. Miből is állt mindez?

„Tudott dolog – írja a szlavóniai nyelvatlasz bevezetőjében –, hogy ember nélkül nem lehet vizsgálni a nyelvet. A beszélő embert, környezetét is értékként kell kezelni. Ezért terjedtek ki gyűjtő szándékú beszélgetései az emberi élet egészére, és ezt a teljességet Benkő Loránd megállapítása szerint a szóhasználat iránti vonzalom tükrözi pl. a sokak által fő művének tekintett Szlavóniai szótárban. Adatközlőivel szinte baráti, családi kapcsolatokat létesített.

Kutatómunkáját, feldolgozás-szervezését hagyatéka is jól szemlélteti. Vannak benne hallgatói beszámolók, szakdolgozatok, már az általa készített cédulák, egy-egy tanulmány nyersanyaga, majd pedig a véglegesítés következett, például a Népi Növénynevek esetében.

Ami kutató feldolgozó módszerét illeti, az első fázisban készültek a nyelvatlaszok, szójegyzékek, aztán jöttek a népi helynevek, földrajzi nevek adattárjai, Szabadkáié, Topolyáié, Zentaéé, Adáié, Becséé, Szenttamásié, Temeriné, Bezdáné, Bácskertesé, Kuláié, Kanizsáié stb. A sorozat anyaországi párhuzamok nyomán indult, de nagyon sok azoktól eltérő vonást is mutat. Sajnos ez az ígéretes sorozat elakadt a közös magyar és szerb kutatásokat igénylő területeken. Közben elkészültek a nyelvatlaszok (Muravidék, Szlavónia, Drávaszög, Szerémség, Bácska és Bánát. látszólag idegen ezekhez a sorozatokhoz képest A nyelvjárás és köznyelv című kötete. Valójában azonban ez is egy jól átgondolt stratégia része. Penavin Olga korán meglátta a nyelvjárások bomlását, amelyek helyére az igénytelenség és a nyelvi interferencia hordaléka került, amely állapotokból a nyelvésznek (nem okvetlenül a nyelvművelőknek) kell kiutat találnia.

A nyelvjáráskutatásból kikerekedő néprajzi művek nem tekinthetők melléktermékeknek, még ha tájnyelvi gyűjtésből nőttek is ki: a Jugoszláviai magyar népmesék két kötete, a balladák, a már szociográfiai célzatú Szlavóniai nyelvcsalád, illetve a Népi kalendárium.

Aztán – 70 éves korában – eljött a nyugdíjaztatás ideje is, ami hosszú ideig mit sem vett el mozgékonyaságából, erejéből. Sokáig részt vett tudományos tanácskozásainkon, kongresszusokon. Volt ereje még a délszláv háborúk idején Magyarországra menekült kórogyi magyarsághoz látogatásra is. Már alig volt jártányi ereje, amikor többször is eljött a magyarkanizsai Vessendő értékeink nyomában elnevezésű Nyelvjárási és Néprajzi táborba, és meg is tartotta előadását. Később azonban jött a súlyosbodó betegség, a kényszerű magány, végül a halála. A kíméletlen elmúlás miatt két nagy tervét nem tudta valóra váltani, befejezni, csupán körvonalazni: a Vajdasági tájszótárt, illetve a Vajdasági frazeológiai szótárt. Az utóbbit illetően cédlák ezrei várják a feldolgozást. Igaz, egy településre, tájegységre sem találunk már csak közlésre váró teljességet, de amit befejezett, ahhoz bármikor illeszthetőek a későbbi és pótkutatások. Nos, félezernyi bibliográfiai tételéhez képest tényleg csak töredéket, a legjelesebb műveket említettük. Mi, idősebbek örülhetünk, hogy tanítványai lehettünk, de műveit a legjobb kutatók is gyakran idézik. Egy 50-60 évig tevékenykedő tanárnak, népszerű nyelvtudósnak nem jelenthet komor jóslatot Babits szavai: „Ami betűt ágam írt a porba, tavasz s vize elsodorja.”

Nyugodjék békében, szelleme, értékei itt maradnak velünk.

BÁNYAI JÁNOS

1956–2006

Ötven évvel ezelőtt, a mai napon, 1956. október 23-án vonult utcára Budapest népe, hogy a világnak tudtára adja, mást akar, szabadságharccal kivívott szabadságot akar, nem zsarnokságot. Ötven évvel később, 2006. október 23-án, nemzeti ünnepnapunkon, sokan régi emlékeket idéznek fel, mások az ötven évvel ezelőttitől a jelen felé vezető utakat kutatják, megint mások a fél évszázaddal ezelőtti nap hirtelen, de nem váratlanul feltörő indulatának és szenvedélyének – a mindenkori szabadságvágynak – továbbélését kutatják irodalomban és politikában, filmben és nyelvben, művészetekben és a mindennapi életben. Magam a tanszék egykor volt tanárának B. Szabó Györgynek *Hungária 61* című rajzsorozatára gondolok ezen a napon, arra az izgalommal és szorongó várakozással telített tárlatmegnyitóra Újvidéken az Ifjúsági Tribün kiállítótermében 1961-ben, ahol először szembesülhettünk 1956-tal ihletett művekkel, mert a rajzsorozat – jelentős része Budapesten készült – az akkoriban, a megtorlások, elhallgatások és tiltások ellenére gondolatokban és élményekben még közvetlenül jelenvaló és élő forradalmat idézte meg szálkás gombolyagokkal és gubancokkal, rejtélyes alakzatokkal, a formák és felületek lüktető ritmusával. Mulasztásunk, hogy eme jeles évfordulón nem kíséreltük meg rekonstruálni az egykori tárlatot és egybeolvasni a még fellelhető képeket meg rajzokat B. Szabó György korabeli budapesti írásaival és jegyzeteivel...

Magam is csak említést teszek a *Hungária 61* című rajzsorozatról. A hely, ahol beszélek, az újvidéki magyar tanszék, és a nap, az ünnepnap, amikor megszólalok, mulasztásainkra is figyelmeztet, arra, hogy nem vagy csak nagyon ritkán élünk illőn múltunkkal és emlékeinkkel.

Minthogy a magyar tanszék, azon kívül, hogy magyar nyelv(észet)i, irodalmi tanszék is, 56 és az irodalom összetartozásának egyetlen árnyalatáról, voltaképpen egy beszédes dokumentumról szólok. Régi folyóiratok és könyvek, újságok és újságkivágások valami miatt félretett, majd féltve őrzött, porosodó és sárguló gyűjteményéből, családi örökség, került elő, nem most először, az *Irodalmi Újság*, a Magyar Írók Szövetségének lapja, 1956. november 2-án megjelent, VII. évfolyam, 43. száma. A Magyar Írók Szövetsége és egykori lapja jelentős, mostanáig körültekintően feltárt szerepet játszott mind a forradalom előkészítésében, mind a forradalmi napok és a későbbiek történetében, majd az újság, az *Irodalmi Újság*, az emigrációba

kényszerült magyar irodalom fontos őrzője és művelője lett Párizsban és Londonban. A családi örökség őriz ezekből is néhány példányt.

Az 1956. november 2-án megjelent száma az újságnak a forradalom második hetében került az olvasó elé, mert – ahogyan a címodali írás közli – „Az az újság, amely még a terror idején bontotta ki a szabadság zászlaját, nem inthetett békére, rendre és nyugalomra azokban a napokban, amikor a nemzet a szabadságáért harcolt.” A mindössze négyoldalas szám címodalán Petőfinek az *Ismét magyar lett a magyar..* című verse mellett Pálóczy Horváth Györgynek *Lábhoz tett fegyverrel* című írását közli, alattuk a vidékről éppen visszatért és betegeskedő Németh László *Emelkedő nemzet* című írását, mellette pedig Déry Tibor *Barátaim*, megszólítással induló levelét. A levélben a következő mondatok is olvashatók: „Felelősnek érzem magam azért is, hogy későn nyílt ki a szemem. S hogy amikor kinyílt, nem tudtam szavamat vagy a hallgatásomat úgy felerősíteni, hogy mindenki értsen belőle. De egy mentségünk van, magyar íróknak: ha későn is, de mindenkinél korábban kezdtük el a nyílt harcot a zsamokság ellen.” És figyelmeztetés is van a levélben: „...ővjátok meg a forradalmat! Olyan méltósága volt eddig, amilyet csak igazság adhat eszmének, embernek.” Jó volna, ha Déry Tibor figyelmeztetése a forradalom napjaiból mostanáig hallatszana.

Az újság második oldalán, másoké előtt Kassák Lajos verse olvasható. A forradalom egyik, nagyon messzire hangzó kultikus történetére épül a vers, a Sztálin-szobor ledöntésére és szétverésére. Idézem az egész verset, nem túl hosszú:

A DIKTÁTOR

Kassák Lajos

Alámerült örökre. Semmi kétség.
Sosem volt rútabb halál
soha engesztelhetlenebb gyűlölet
cserben hagyták a gyávák
s a hízelkedők elárulták.

Zászlók erdejéből lépett elő
és ordított és toporzékoló vészesen
kivégeztette, akiknek szemük volt
kivégeztette, akiknek szájuk volt
ki akarta folytatni
az egész nép vérért

s végül eltiportan hever
a hóban, a vizeletben, vagy a tüzes romok alatt.

Bűnhődött-e, ha megölte magát
bűnös-e aki megölte
a hajszás nappalok
s a rémíztő éjszakák nélkül
szegényebb lett-e a világ?
Nem! Nem!

Most hasad ketté a fekete ég.
Most fakasztja csíráját
az új gabona.

A vers gyorsan készülhetett, a nap parancsolt akkor a költőnek és a pillanat telítettsége felerősíthette a poétikát. Erős képek, zaklatott ritmus, a vers nyelvezetét indulat és szenvedély uralja, az új típusú – Kassák költészetében kései – szabadvers formája. Kassák nem válogat a szavak között, az írásjelekről is megfeledkezik, mondja, ami az ő verselési módján akkor, és éppen akkor mondható volt: a „Most hasad ketté a fekete ég” látomás mostanáig érvényes költői képe a forradalomnak. Kassák, majd Tamási Lajos, Kónya Lajos és Fodor József alkalmi verse mellett ezen az oldalon Bárány Tamás levele olvasható „öcséinkhez”, alatta Szász Imre higgadt *Lélekzajlás* című írása, a harmadik oldalon pedig Füst Milán *Emlékezés Thukydidesz modorában az elesett hősök sirja felett* című emlékező esszéje, amelyben kimondja, az életüket feláldozó drága halottakért szívesen dobja oda öreg életét, de miként a fiatalabbak könnyein látja, ők sem akarnak mögötte maradni. Füst Milán írásától jobbra Benjámin László verse, alatta Szabó Lőrinc prózája *Ima a jövőért* címen. Szabó Lőrincet szülővárosában, Miskolcon érte a forradalom híre, onnan utazott vissza amint lehetett Budapestre, felszabadultan, hogy leírassa: „Amit a magyarság most művelt, azt nyolc napon átlángoló glóriaként csavarta maga körül a földgolyó, glóriaként, melyben soha ki nem hűl a visszanyert tisztelet, a szeretet és a csodálat. Sehol a szabad világban. Sőt talán még másutt sem.” A harmadik lap alsó felét Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című verse tölti ki, a

Hol zsarnokság van
ott zsarnokság van

kezdetű, a forradalmat méltán fémjelző, a későbbiekben sokáig letiltott költeménye, amelynek befogadástörténetéről hosszan lehetne értekezni, és ennek a történetnek figyelmet érdemlő fejezete lehetne a versnek az egykori jugoszláviai – nemcsak jugoszláviai magyar – recepciója és hatástörténete. Ha már B. Szabó Györggyel szembeni mulasztásunkról szóltam, eme befogadástörténet tényeket tisztelő feltárása is várat még magára. Ebben a recepciótörténetben B. Szabó Györgynek is jut szerep, miként Illyés Gyula Zágrábban nagyon sok sajtóhibával kiadott kétnyelvű verseskötetének, benne az *Egy mondat a zsarnokságról* horvát fordításával.

Tovább lapozom a megsárgult *Irodalmi Újságot*, a negyedik oldalán járok, olvasom hogy megválasztották a magyar írók Forradalmi Bizottságát, alatta a Magyar Írók Szövetségének nyilatkozatát, alattuk Jobbágy Károly versét, mellettük Tamási Áron *Magyar fohász* című eretnek imáját, megint jobbra Dallos Sándor *Budapesti levelét*, alatta Hubay Miklósnak a magyar rádió műsorát bíráló szatirikus riportját. Található itt még két közlemény is, az egyik *A magyar mentők nyilatkozata*, a másik a Magyar Írók Szövetsége köszönete a Bátaszéki Forradalmi Bizottságnak az íróknak „eljuttatott élelmiszeradományért”.

Mit mond nekünk ma, ötven év távlatából, az *Irodalmi Újság* megsárgult, mindössze négy oldalon 1956. november 2-án megjelent száma? Minden ünnepi beszédnél többet mond, már csak azért is, mert a magyar írók legjava szólalt meg akkor, azok, akik a korábbi években hallgatásra voltak ítélve, vagy az irodalmi élet peremén volt csupán eszmeileg kijelölt helyük, Németh László, Déry Tibor, Kassák Lajos, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Tamási Áron, Benjámin László, közöttük az egyetlen ma is élő író, Hubay Miklós. Nehéz elképzelni ennyi nagy íróat mindössze négy újságon, s lám mégis lehetséges a történelemnek egyik kivételes pillanatában, abban a pillanatban, amelyben példátlan módon találkozott és összeért forradalom és irodalom arra figyelmeztetve az utókort, bennünket is, hogy az irodalom csak legnagyobbjainak kezén és sohasem külső nyomásra, ilyen vagy olyan elvárások nyomán szólhat hozzá a forradalomhoz és szólhat is bele a forradalomba, de csak úgy és akkor, ha valóban az esztétika és poétika magas szintjén nyilatkozik meg. Példa erre az *Irodalmi Újság* régi, megsárgult, töredezett példánya.

TANULMÁNYOK

BENCE ERIKA

**MITOLÓGIAI UTALÁSRENDSZER RAKOVSKZY
ZSUZSA *A KÍGYÓ ÁRNYÉKA* CÍMŰ REGÉNYÉBEN***Mythological references in Zsuzsa Rakovszky's
novel A kígyó árnyéka (The Snake's Shadow)*

Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* (2002) című, történelmi narratívákat is érvényesítő regényének irodalomtörténeti előképeit – miként a XX. század kilencvenes éveiben keletkezett történelmi regények egy nem elhanyagolható részénél – a XIX. század végi elbeszéléshagyományban ismerhetjük fel. Az elbeszéléskonstrukciókra való ráíródás mellett metaforikus értelmű kapcsolat is fűzi ezekhez a – mert terük részben vagy teljes egészében a város – „Lőcse-regények”-nek nevezett művekhez. A város neve ugyanis a hazugság metaforájaként értelmezhető mind az értelmezett műben, mind pl. Jókai Mór *A lőcsei fehér asszony* (1882–83) és Mikszáth Kálmán *A fekete város* (1910) című regényében. A város létének – mindhárom regényben – a kettősség/kétszínűség/többértelműség képezi legfontosabb jelentését. A Rakovszky-regényben ez a jelentés mitológiai háttérnarratívák felől válik értelmezhetővé.

Kulcsszavak:

történelmi elbeszélés, primer és szekunder jelentéstartalmak, pogány és keresztény mitológiai képzetek, kettős értelmezések

A kígyó

A regény kulcsmotívumaként funkcionáló kígyóképzetnek – mítikus jelentésein túl, amelyek pogány-mitológiai tartalmakat (pl. Gorgó-fej, Lao-koón-szoborcsoport) és keresztény-biblikus világértelmezéseket egyaránt jelölhetnek (a csábítás-bűn[beesés]-bűnhődés [halál] motívumköre) – létezik egy szekunder jelentéstartalmaktól elvonható, egészen hétköznapi értelme: a patikárius cégtábláján látható, az Aszklépiosz-botra kúszó kígyó képe. A Rakovszky-regény főhős-elbeszélőjének, az emlékeit papírra vető Ursula Bindernek (azaz Lehmann Orsolyának) a gyógyszertár, apja – a természetgyógyászat és a mágia jelenségeivel is összefüggésbe hozható (pl. az apa fűvészkedése, vagy Susanna szolgáló varázsfűvekre vonatkozó hite, illetve babonás képzelete) – patikája árnyékában telik el élete jelentős hányada, hogy később, a fiatal doktor feleségeként sem kerüljön távol a gyógyászat fogalomkörétől, s végül (az apjától és Susannától elsajátított tudás révén) javasasszonyként tegesse életét.

Mint jelkép, s mint testet öltött valóság is folytonosan felbukkan a történetben: a csábítás, bűnbeesés és bűnhődés motívumaira, ugyanakkor egyszerű környezeti sajátosságokra utal („a környék erdeiben mérgeskígyók tenyésznek”, 400.). Ödenburgban, a vele azonos nevű és korú (elhunyt) mostoha szerepébe lépve, régi élete a „kígyó levedlett bőré”-re (271.) emlékezteti Orsolyát. A Szent Jakab ünnepének éjjelén alkalmi kedvesével átélt fizikai gyönyör a teste mentén végigcsusszanó „vaskos” (238.) kígyó látomását ébreszti benne. Apja gesztenyéséből (amely a kert paradicsomi védettséget jelölő funkciójára utal) kilépve és elbarangolva sötét erdőbe (az „emberélet sűrűje”) téved, majd egy tisztásra (elhatárolódó szigetre) érve, „kicsi, fekete kígyó” (400.) állja útját, ami azonban nem marja meg, csak az *árnyéka* vetül lábfejeére. Susanna hálóruhája hátán „végigkígyózott éjszakára leeresztett, ősz hajfonata” (20.). Az asszonyok kellemetlen hírt hallván, rendszerint úgy reagálnak „mintha kígyó csípte volna” (110.) őket, így a mostoha, amikor Orsolya lerántja szeméről a leplet: az apa nem szerelemből, hanem érdekből vette feleségül, vagy a keresztanya, amikor tudomást szerez öccse és a lány között történekekről. Az izsákfalvi ember az „áspiskígyó”-éhoz hasonlítja Orsolya nézését, miután részeg, ocsmány közeledését a lány – dühtől remegve („rásziszegve”) és egy kés használatát is kilátásba helyezve – erőtelesen hártja (273.).

A regényről szóló kritikákban, értelmezésekben – véleményem szerint helytelenül – háttérbe szorulnak az apa alakjához kapcsolható jelentéslehetőségek, s az én-elbeszélő sorsának alakulását a „vak végzet” működésével azonosítják. Károlyi Csaba (Károlyi 2002. 17.) azon megállapítását, miszerint a regény kígyómotívuma „mindig csak asszonyokkal” kapcsolatban merül fel, tévedésnek tartom. Az sem teljesen igaz, hogy a központi motívumként értelmezhető kígyóképzet nem vonatkozik hajadonokra, viszont semmiképp sem helytálló észrevétel, miszerint férfiakhoz egyáltalán nem kapcsolódik. Mi több, a jelképhez járuló kulcsfigura az *apa*. A „kígyó árnyéka” az Orsolya sorsát végzetesen meghatározó apa személyét jelöli, annak reális (a patikuscégéren látható kígyó) és elvont (a bűnre csábító bestia) értelmében egyaránt.

Az apa titokzatos és kettős személyisége végig determináló erő Orsolya sorsa alakulásában. Foglalkozására nézve gyógyszerész, ami a kígyómotívum említett, reális vonatkozásait helyezi előtérbe (a lehetőségre többek között is Dobozi Eszter utal [Dobozi 2002.]), társadalmi helyzetét tekintve köztisztviselőként álló polgár, ugyanakkor múltjában és jelenében is halmozottan fordulnak elő tisztázatlan körülmények, kezdve a többszöri érdekházas-

ságra lépés számító magatartásától a bűnét leplező gyilkos tettéig. Első feleségét a patikáért vette el. Orsolya nincstelen, de nemesi származású édesanyjával a magasabb társadalmi rang és titkolt szenvedélyekre visszavezethető okok miatt kötött házasságot. Noha környezete „végtelenül jó szívével”, illetve Orsolya édesanyjának fondorlataival (a kiszemelt férj „megéltetésével”) magyarázza azt, hogy a „semmitlen, szegény leányt” (21.) feleségül vette, Orsicska úgy véli, apját anyjának „szépsége, fiatalsága és gyámoltalansága” (25.) indíthatta meg. Az apa efféle szenvedélyeire utal Helen szolgáló is, amikor annak újabb választottját és házasságát kommentálva jegyzi meg: „Az apuska, úgy látszik, a fiatalokat szereti!” (86.) A szolgáló – a saját sikertelenségére vonatkozó utalás mellett – egyúttal Orsolya esetére is céloz, amikor egy éjjel „jobban a kedvében kellett volna járnia az apuskájának” (86.), vagyis az különböző magyarázatokkal (nem is vér szerinti gyermeke, hiszen édesanyja erkölcstelen életű nőszemély lévén házasságra lépésükkor már viselős volt) megpróbálja elcsábítani tulajdon, azaz – magyarázata értelmében – mostoha leányát. A bizonyítékként adott csók („Adnék-e neked ilyen csókot, ha édes leányomnak hinnélek?” [80.]) a lányt „hideg borzalommal” tölti el, mire az olvasóban szükségszerűen idéződik fel a csábítás kígyóképzete. A bűnre csábítás e finom módszere torkollik később, az évek során, nyers brutalitásba. Az emlékiratait író Ursula Binder vélekedése is az apa kettős személyiségére vonatkozó véleményünket támasztja alá: „Azt hiszem, ha annak idején, szeplőtlen, félig gyermeki állapotomban megkaphatott volna, csakugyan nagy örömét lelte volna bennem, de így, becsületemtől megfosztva, a terhes állapot és a szülés minden testi szennyében megforgatva nem voltam szenvedélyének kíváncsi tárgya többé, s hozzám való ragaszkodása más, nehezebben megnevezhető indulatból táplálkozott, nem a testi vágyból. Meglehet, csak annyi érdemem volt ... a Rózsa utcai lányok felett, hogy amit velem tett, azt titokban cselekedhette...” (386.)

Ha a fent vázoltakból indulunk ki, egész sor furcsa, jelentéktelennek tűnő mozzanat értelmeződik át és értékelődik fel a regényszövegben. Az apa kettős (tisztességes-becestelen, egészséges-perverz) lényé adhatott okot az anya szeretetet és közeledést mereven elutasító magatartására Orsicskával szemben, akinek – miután meglehetősen bizalmas viszony alakul ki apa és leánya között – „fürkészként néz a szemébe”, s tekintetében „iránta való részvétet és aggodalmat” (42.) lát. Komoly nehézségek árán jutva be a pestis-dúlta Lőcsére, az apa mindenekelőtt titkos pénzesrekeszéhez siet, s csak miután magához vette tartalmát, tájékozódik felesége állapotáról, akire – felis-

merve a járvány jeleit – szó nélkül rácsapja az ajtót (Orsolyának még azt sem engedve meg, hogy legalább búcsúpillantást vessen rá a szekérről). Mindez – a veszedelem reális jelentősége ellenére is – kérlelhetetlen magatartásról és a szeretet legkisebb jelének is hiányáról tanúskodik. Szinte kapóra jön a rettenetes járvány, amely így megszabadítja terhessé vált házastársi viszonyától (mint ahogy első és harmadik felesége halála is ilyen jelentőséggel rendelkezik az életében) és a legfőbb akadálytól, amely titkos vágyai beteljesültében hátráltatja (az anya Orsolya által tapasztalt fürkésző-aggodalmas tekintete ilyen értelemben a „vigyázó szem” jelentésével bővül). Apja szavaiból a még zsenge korú Orsolya arra következtet: „nem is számol a lehetőséggel, hogy idővel férjhez megy[ek], hanem bizonyosra veszi, hogy haláláig mellette marad[ok]” (66.). A „kérték is már, de apuskája még nem adta”-féle megjegyzésre leendő mostohája első találkozásukkor „élesen, gyanakodva fölnezt”, különösen a „nem adta” szavakra (93.). Később majd azzal vádolja Orsolyát, hogy ő az, aki elfordította tőle „az ő urának szívét”, s hogy születendő gyermeke az apjával való „természet elleni, égre kiáltó, fajtalan” (258.) viszonyuknak a gyümölcse. Noha ez utóbbi vád Orsolya első terhessége esetében még nem igaz, a mostoha „eszelsz vádaskodás”-nak titulált szavai – „a hazugságnak e házában ... őt a pénze után még a nevéből és valódi mivoltából is ki akarják forgatni” (258.) – reális jelentőséget kapnak, mert így már az sem tűnik pusztán véletlennek, hanem az apa ravasz terve részeként identifikálódik, miszerint harmadik feleségéül leányával azonos nevű és korú lányt választ. Orsolyának is feltűnik, hogy feddhetetlen erkölcsűnek vélt apja milyen rutinosan találja ki (mint aki már készült egy ilyen lehetőségre) a megmentését célzó szerepcserét. A ravatalon látva mélységesen megsajnálja és megérti mostoháját: „...hiszen ez csak egy kisleány volt, gyermek, aki felnőtt asszonyt szeretett volna játszani, s e kisleánynak én elvettem a kedves bábuját” (267.). Az apa későbbi féktelen zsarnokoskodása, erőszakossága és féltékenysége már konkrét szenvedélyekre, furcsa indulatokra mutat (pl. birtoklás- és uralkodásvágy, a mások megalázása felett érzett kielégülés). A lőcsei életükből váratlanul felbukkanó, s bűnüket (Ödenburgban mint férj és feleség élnek) leleplezni képes Lang Mátyást a legnagyobb hidegvérrel gyilkolja meg és szakszerűen tünteti el a bűnjeleket.

A tűz

A regény második hangsúlyosan terhelt szimbóluma a tűz, amelynek vonzatkörébe a bűnhődés jelképtára is tartozik. A tűz motívuma, akár a kígyóé, reális és szimbolikus értelmében egyaránt előfordul a regényszövegben. Mint valóságos élmény (esemény) szinte keretbe foglalja Lehmann Orsolya életét. Gyerekként először akkor éli át a „sárga bestia” támadását, amikor hátulsó házuk leég és a tűz áldozatává válik a baromfiudvar. A gyermek – aki szemtanúja a baromfiak, köztük az általa gyűlölt és (részben gazdag képzelete, másrészt a környezete, elsősorban Susanna szolgáló táplálta babonás hite révén) a gonosz lélek tulajdonságával felruházott nagykakas végzetének is –, a tüzet mint állati természetű jelenséget értelmezi: „a mi átalmatlannak tetsző házi tűzünkre is úgy tekintettem, mint valamely fogságba esett vadállatra” (6.o.). A XVII. század első felében, amely a regénytörténet időkeretét adja (az elbeszélés aktuális jelene az 1666-os esztendő), a tűz a *leszámolás* (az ellenséges csapatok rendre felégetik a szembenálló vagy annak vélt lakosság javait), a *büntetés* (pl. boszorkányégetés, máglyahalál) és a *hárítás-védekezés* (a pestis ellen is a füstölés és a fertőzöttnek vélt tárgyak elégetése révén védekeznek) eszköze is lehet. Apjával való természetellenes viszonyának és emiatt élete gyűlölt, csömörrel teli szakaszának is tűzvész, Sopron (azaz Ódenburg) pusztulása vet véget: apja a tűzvészben tűnik el örökre, és a tűz teremt számára lehetőséget, hogy kedvesével új életet kezdhessen (Günsben azt hazudja, hogy minden okirata, így kereszt- és házasságlevele is odaveszett). Az emberi képzelet ezeknek a reáliáknak természetyszerűen teremti meg jeleképes összefüggéseit. A gyermek Orsolya mindig is szeretett „tűzbe nézni”, ami a veszély kihívásának tudattalan vágyával azonosítható. Mások kívánt vesztének (esetében ez a gonosz lélekkel azonosított kakasának) beteljesülte a „belső tűz”, a lelkiismeret mardosását eredményezi. A főhős gyakori (s a regényben olykor terjengős részletezéssel élénk tárt) rémálmainak is fő motívuma a tűz. Rettetései ezekben az álmokban nyernek képi formát: bűbájoskodással vádolt édesanyját látja pusztulni a máglyán, majd annak pestis okozta szörnyű halálát és tömegsírba vetését követően ravalt és sírhantot lát lángba borulni. Későbbi életének valós félelmei (pl. hogy apjával való bűnös viszonya kiderül) is rémlátomás-sokká alakulnak: a máglyára képzelet magukat. Apja tűzvészben való eltűnte is hasonló jelentéstartalmú álmokat vet rá. A tűz fogalma mégis legtöbbször metaforikus vonzatköröket érint: a szenvedély és a bűnhődés (megtisztulás) jelentését fedi. Van, hogy ez a kapcsolat egészen távoli és elvont. Az erdő mélyén kígyóra bukkanó Orsolyának eszébe jut, a mérgekígyó mará-

sán csak a „kiegétés” segít: azaz a kísértés szubjektumával azonosított kígyó marásától, az elcsábíttatás és bűnbeesés következményeitől csak a tisztító-tűzben nyerhetni feloldozást. Az apa tűzhalála is a bűnhődés, Orsolya számára a bűntől való megtisztulás értelmét veti fel. A „belső tűz” fogalma a különböző (pl. bosszú, szexuális vágy, féltékenység) szenvedélyek megnevezését jelentheti.

A halál

Súlyosan terhelt motívum Rakovszky Zsuzsa regényében. Kibontásával, részletezésével az író a hitelesítés eszköztárába nyúl, hiszen a regénytörténet aktuális ideje, a XVII. század, leginkább apokaliptikus mivoltával emelkedik ki a századok sorából. A teljes napfogyatkozás jelentette kozmikus katasztrófa-élmény bélyege mellett az apokalipszis négy lovasának „vágója” jelöli meg a századot. A *halál* legkülönbözőbb neveivel szembe-sülünk. A gyermekhalandóság a lét természetes folyománya. Garázdálkodó (török-tatár, császári és hajdú) csapatok ölik halomra a védtelen lakosságot, így Orsolya nagyszülei, mostohaanyja és az izsákfalvi rokonok is ilyen támadásnak esnek áldozatul. Az utak mentén valóságos hullahegyek emelkednek. A kivégzések népünnepély számba mennek. Arat a *pestis*. A döghalál veszedelmét Orsolya kétszer is átéli: első esetben egy kisgyermek sorsa rendíti meg, akit – miután megkapta a kórt –, édesanyja erővel eltaszított magától és rázárta az ajtót. A zsenge korú Orsolyában mindenekelőtt a kisgyermek lelki értelmű szenvedése vált ki rettenetet: „...vajon rettegett-e egyedül az üres házban, ...megértette-e vajon, miért hagyták magára, vagy azt gondolta, tulajdon gonoszsága miatt taszították el, s kereste, hasztalan, emlékezetében a bűnt, amiért ezt a rettenetes büntetést mérték reá...” (51.) Befogadói szempontból is – a kivégzésjelenetek mellett – ezek a regény legerőteljesebb, leghatásosabb epizódjai. A pestisdúlta városon végiggördülő szekerről Orsolya szemével tekintünk szét, miközben pokolbéli kép tárul elénk: emberi mivoltukból kivetkőzve támolyognak vagy hemperegnek Lőcse lakosai az utcákon. Részeg mámortól eszelős asszonyok elvadult katonákkal közösködnek, másutt halott csecsemőjét szorongató nőt látunk, míg ismét más némberek a járványnak áldozatul esett családok javaiért tülekednek, „tulajdon halálos ítéletüket, nemkülönben egész házuk népéét” (53.) írva ezzel alá. Majd hirtelen feltűnik a regényben szereplő egyik legrettenetesebb alkotmány: a döghalálban pusztultakat szállító szekér. Az egymásra vetett holttestek közül „elkéült körmű kéz tűnik elő, melynek ujjai begörbültek, mintha a levegőt markolnák kínjukban” (52.), majd – a regény egyik

drámaian szuggesztív pillanataként – „hosszú, fekete női hajzat bomlik elő a ponyva alól, s szálai a forgó kerék küllőire tekerednek” (53.): a szép(ség) értékét és értelmét vesztette a halálban, a kacat szintjére devalválódott. A felekezeti türelmetlenség, hitbéli elvakultság folytán szakadatlan, véres *háborúk* dűlnak, minek velejárója az *éhínség*.

A nő és a gyermek

Minthogy a századra a halál veti árnyékát, vagyis az emberéletet nem a megújulás, a folytonosság hite alakítja, hanem a halálközpontú világértés erői formálják, természetes következménye ennek az élet-, azon belül egyfajta hisztérikus nőellenesség. Abban a világban, amelyet a halál jelentésköre formál, természetszerűleg (és tudatos felismerések hiányában) válik életre való predesztináltsága révén ellenségképpé a nő, aki az új élet kihordásának adományával, s ezáltal egyfajta halál feletti (jobbára öntudatlan) győzelem kiváltságával rendelkezik a férfival szemben. Ez a kettős, vagy még inkább, sarkított világértés (életközpontú-halálközpontú világmagyarázat) az alapja annak a jelenségnek, miszerint „a szigorú erkölcsi rend” és a „pogány, babonás-misztikus szemlélet” is „a nemek közül a nőt célozza meg és determinálja igazán (...), mint ahogyan a babonás hitvilágnak is nő-boszorkányokról van tudomása” (Harkai Vass 2002. 954.) Mindezt semmi köze nincs a női emancipációs törekvésekhez (főleg nincs a feminizmushoz), és ezért nem ún. nőregény (sem annak pozitív, sem negatív értelemben) Rakovszky Zsuzsa műve.

A leigázás-megszerzés-megalázás-elpusztítás fogalomtárán és cselekményrendszerén alapuló világszemlélet nemcsak a nőt, azaz a megismerés-befogadás-teremtés-szülés alternatíváit képviselő szubjektumot, de gyermeket is sújtja: a megesett lányokra, hűtlen asszonyokra elrettentő büntetés, városból való kiséprűzés, pellengérré állítás, tömlöc, fővesztés vár, gyermeküket pedig törvénytelennek nyilvánítják, ami voltaképpen a társadalomból való kirekesztés bélyegét jelenti. Csak a maszkulin értékrend által elfogadott („hitelesített”) gyermeknek van „létjogosultsága” e világban. Ennek hiányában a gyermek „szégyenként”, „bűnjelként” identifikálódik. Orsolya anyjának, amikor hat hónapra hozza világra gyermekét, a véletlen szerencse (nem a vak végzet!) működik közre életében: a szülés idő előtti megindulását a világvége-hangulatot kiváltó napfogyatkozással magyarázzák és eltekintenek a gyermek (vagyis Orsolya) törvénytelenné minősítésétől. Orsolyával szemben tanúsított ridegségében ez a szégyenérzet is közrejátszik, hiszen bűnére ugyan nem derül fény, ám „a gyanút sem moshatta le magáról

soha" (37.o.). Ugyanez a „szégyen-effektus” motiválja a csecsemőgyilkos lányok tettét is. A regénytörténetben megjelenített példák, az Orsolyák szolgálója által „kitanított” Kata és egy Erzsébet nevű leány esete, a század élet- és nőellenes hisztériájának tobzódó példái. A női természetközpontú hatóerőtől való félelem az alapja annak a felfogásnak, miszerint a nő különböző praktikákkal („tésztába sültöt köröm és egyéb bűbájoskodás” 18.; „pillantásával és magaviseletével” 412.) képes rávenni a férfit, hogy az bűnös kapcsolatra lépjen vele. Ezért történhet meg, hogy a pellengérre állításra és fővesztésre ítélt Katát „teherbe hozó” bizonyos Langfeld fiút valóságos áldozatnak (a rontás áldozatának) tekinti a közösség, vagy a mostohalányát megrontó tímár szavának (nem a kínvallatott, meggyötört és meggyalázott leányénak) adnak hitelt, majd némi könyörgés és mindössze 28 tallér büntetés ellenében megkegyelmeznek neki. A két lány kivégzéséről szóló epizódok egyrészt a tömeg csöcselékké aljasodásának képét vetítik elénk, másrészt a halálközpontú (halált ünneplő) világértés manifesztatív megnyilatkozásai (pl. az élete utolsó óráiban még a poroszlók által is meggyalázott, s a vesztőhelyre kordéban hurcolt Erzsébet „lelki üdvéért” valóságos közelharcot vív a lutheránusokból és pápistákból álló, ezért két ellenséges csoportra szakadt tömeg). Mindkét jelenet utalásos módon kapcsolódik Lehmann Orsolya élettörténetéhez. Az első esetnek még kislányként lesz tanúja, s a házasságtörés gyanújába kevert anyja – szerencsés véletlen folytán elkerült – végzetét ismeri fel benne. A másik lány tragédiája közvetlenül reflektál saját sorsának lehetséges végkimenetelére, hiszen maga is „vér elleni” kapcsolatban él tulajdon apjával (az, hogy a mostohaapja, csak annak állításain alapul anélkül, hogy az öncsalás vagy a szándékos félrevezetés tettét kizárhatnánk magatartásából) és törvénytelen gyermeket szült, aminek tényét a halott mostohával való szerepcsere révén leplezték.

A törvénytelen kapcsolatból származó gyermek Orsolya életét is „bűnjel”-ként terheli. Amikor az apa a feleségét (az azonos nevű mostohát) arra kéri, fogadná el a születendő gyermeket a világ előtt magáénak, az eleve „kis szörnyeteg”-nek nevezi azt, „kinék pusztá léte is vétek Isten és a természet rendje ellen” (254.). (Nem véletlen egyezés, miszerint az általa elvetélt, kifejeletlen magzat látványa is a „szörnyszülött” képzetét kelti a jelenlevőkben, s csak egy határozott asszony szavai – „Isten képre teremtett emberi lélek lakozott ebben a szegény szerencsétlenben is, vagy lakozott volna, ha kitölti szabott idejét anyja méhében” 195. – hatására térnek józan belátásra.) Az apa – a korabeli közfelfogás értelmében – elsősorban Orsolyát teszi felelőssé nemcsak szégyenbe esésének körülményeit illetően (részben akkor

is, amikor még úgy tudja, egy garázdálkodó katona ejtette teherbe), de közös bűnükért is, amit pedig – állítása szerint csak a lány megmentése érdekében – maga tervelt ki. Ugyanakkor a gyermek iránti ellenszenve (a betöltött uralkodó szerep megingásától való) phallikus félelemből, másrészt a – egyébként a lány életében soha többé fel nem bukkanó – fiatal csábító iránt érzett féltékenységből táplálkozik. Az anya természetes (s a rövidéletű kis Sebestyén esetében nem is alaptalan) aggodalmában tiltott vágyakat vél felismerni (például, hogy megrontója visszatértében reménykedik), „egyébként mi oka lenne reszketni bűnük gyümölcsének életéért, kinek világon létele csak szégyent, veszedelmet és fájdalmat” (332.) vetett rá. Az apa nem egészen egyértelmű személyisége a gyermek halála kapcsán is jelentőséget kap, hiszen ő adja azt a szert (feltehetően ópiumot) Orsolyának, aminek bevétele következtében elalszik és nem örködik a kicsi felett. A kiszolgáltatottá válásának is „eszközévé” lesz a gyermek, hiszen apja – a fiatal doktor megjelenésekor mintegy helyzete végső megingását észlelve – szándékos teherbe ejtésével próbálja meg őt végleg magához láncolni, Orsolya azonban megszökik kedvesével. Ezúttal azonban épp az ő terveiben válik zsarolás eszközévé a gyermek, hiszen terhességének bejelentésével veszi rá vonakodó kedvesét a szökésre, amihez a tűzvész (s ez megint a véletlen szerencse és nem a vak végzet működése) csak váratlan alkalmat teremt. A gyermek-motívum a főhős-elbeszélő álmaiban is megjelenik: halott édesanyjáról álmodik, akihez a „mellette fekvő gyermek” miatt nem tud közel kerülni: „A csecsemő felé nyúltam, hogy a karomba vegyem, s megnézzem alaposabban, miféle gyermek is fekszik mellettem az ágyon, és hogy vajon csakugyan eleven kisdéd-e vagy csak holmi bábu, de ekkor megint elfogott az a rémületes érzés, hogy mindjárt megpillantok valamit, amit pedig nem volna szabad meglátnom, és megint csak fölriadtam, de még ébren is a karomban éreztem az álombeli gyermek ólmos súlyát” (58–59.). Az álom itt a bajjelzés (a házasságon kívül fogant gyermekekre és annak halálára történő utalás) jelentésével is rendelkezik. Apjának a tűzvészben való eltűnte után pedig a lelkiismeret működéseként jelentkezik ismét ez a gyermekkel kapcsolatos „bűnjel-effektus”: „...végre valóban megpillantom apámat, csak-hogy alig nagyobb egy csecsemő gyermeknél” (465.).

Érdekes magának Orsolyának a viszonya saját gyermekeihez. Paradox története életének, miszerint még igen fiatal korában, az imádott, szépséges és ifjú Nikitől életképtelen gyermeke születik, míg húsz évvel később vérfertőző, majd gyűlölt kapcsolatából életteli/életrevaló utódai származnak. A szerencsétlen kis Sebestyént rajongással veszi körül, bár korábban meg sze-

retett volna szabadulni szégyent jelentő terhétől. Az apjától és a későbbi férjétől származó második, illetve harmadik fiát, akik „életük első percétől fogva életre való, erőteljes kisdedek voltak” (333.), nem gondolja odaadásal és – miután azok felnőtt korukban a magyarok táborába álltak – eltaszítja magától őket. Legkisebb, végül is egészségben felnevelkedett Kristóf fiát ismét „heves, aggodalmas gyöngédséggel” (333.) veszi körül, lévén csecsemőkori állapota hasonló a szerencsétlen kis Sebestyénéhez. Miután az „a pápisták zaklatása elől” (333.) a Részekbe menekül családotul, áldásos anyai lélekkel gondol rá. Mindezek a jelenségek (könnyelmű szenvedélyessége, valószínűtlenül ostoba teherbeesése, vérfertőző kapcsolatát tetőző házasságtörése ellenére) Orsolya lelki értelmű tisztaságát, az elesettek (pl. a pestises kisfiú, a szerencsétlen Dorkó, az életképtelen Sebestyén, vagy a beteg gyermekét ápoló édesanya) iránt tanúsított mély empátiáját mutatják. Tény, hogy az emlékeit papírra vető én-elbeszélő életének első tizenhét évről „egy regényt” mesél, a későbbi évtizedekről viszont csak vázlatosan számol be, ezek a töredékes utalások is – motivikus telítettségük révén – az összefüggések tág horizontjait nyitják meg előttünk: de ezen asszociációs háló nélkül sem csak a fiúk létezésének pusztá ténye ismeretes előttünk.

Kettősségek, Janus-arcok

A regény ellentétek rendszerére épül. Ez egyrészt eszmei szinten, másrészt a szereplők személyiségében mutatkozik meg. A regényidőt meghatározó eszmék az „isteni” és az „ördögi” ellentétét, kettős tükrét mutatják fel. A viláértés alapvető idiómáit a gyermek Orsolya e kettősségek rendszerében – Susanna szolgálótól a világ mágikus-pogány átéléseit, a keresztanyától pedig a vallásos világmagyarázat tételeit – ismeri meg. Filozófiai szintekre ezeket (pl. „mivégre engedi meg Isten a rosszat?” 45.) a műveltségében kiemelkedő, magatartásában jámbor, sorsában szerencsétlen Lang Mátyás (előnytelen külsejű és nincstelen, majd amikor vagyont örököl, Orsolya gyermeki szeszélyből, az apa rejtett megfontolások értelmében elutasítja házassági ajánlatát; amikor ismét rátalál egykori szerelmére, az apa – a leplezéstől való félelmében – megöli), az ironia szintjére a lélekben megkeseredett édesanya helyezi, míg Orsolya inkább empatikus módon dolgozza fel az élet nagy kérdéseit. Természetét tekintve a mágikus áll közelebb hozzá. A boszorkány(ság) fogalma egész életét meghatározza: gyermekkorában messzemenően nagyobb érdeklődéssel és izgalommal hallgatja (a környezete által boszorkánysággal vádolt) Susanna szolgáló háborzongató meséit, mint keresztanyja megnyugtató, de némiképp álságosnak érzett („bezzeg

nem lenne ilyen egykedvű és higgadt, ha olyasvalamitől fosztaná meg a sorsa, amin ő is olyan szenvedélyes kíváncsósággal csügg egész lelkével...”, 32.) erkölcsi példabeszédeit. Történetet hall egy asszonyról, „akinek valami pokolbéli szellem költözött a testébe, s attól fogva gonosz boszorkány lett belőle, ki még tulajdon gyermekeit is megsütötte és fölfalta” (28.). E történet miatt is rettenetesen édesanyja „haragtól eltorzult, érdes”, ún. boszorkányhangjától, hátha az ő testébe is gonosz lélek költözött, s „anyai lelke ki tudja, miféle földméli tömlőcében vagy víz alatti vesszőkalitkában raboskodik” (28.). Kíváncsisággal elegy borzongás tölti el, amikor édesanyjával – hogy a patika számára füveket vásároljanak – egy boszorkánynak mondott személyt látogatnak meg az erdőben. Ennek elhagyott kunyhójában adja majd később oda magát a szélhámós Nikinek. Élete végén pedig maga kerül a boszorkányság gyanújába: „Tudom azt is, hogy elébb-utóbb valaki jelenteni fogja különös magaviseletemet a tanácsnak, s hogy akkor vén korom nem fog megóvni a vallatástól, a tömlőctől, s talán a máglyától sem...” (467.)

A vallási türelmetlenség, felekezeti villongások ugyancsak végigkísérik és jelentős módon befolyásolják életét: folytonos kettős hatásnak van kitéve. Édesapja (aki kevéssel az ő születése után tért át a reformált hitre) a pápista keresztanyáról (a nemesi előjogok miatt érzett irigységgel is megtetőzve) úgy vélekedik, „alig is jobb a pogánynál” (29.), ugyanakkor Orsolya sorsára mégis döntő befolyással lesz a nála való gyakori időzés: itt találkozik a léha Nikivel. Lócse városában a reformált hitűek érezhetik magukat folytonos szorongatottságban a pápisták ellenségeskedése és Bécs befolyása által, míg Ödenburgban a katolikus plébános meglincseléséig terjedő elmentés előjelű erőszaknak lesz tanúja. Az „igaz hit” szertartásai szerint, titokban, a Keresztúrra száműzött prédikátor kereszteli meg gyermekét, akinek állapota azonban épp a keresztelési út után fordul válságosra, s hal meg hamarosan. Az lutheránusok eszmei vezetőjeként (elszámú bajkeverőjeként!) számontartott Özveggy és a pápista grófné, mint az előbbiek legfőbb ellensége egyaránt hatással van életére: az előbbi kémkedik utána (nem pak-tál-e titokban a pápistákkal?), az utóbbi egy alkalommal a lelki rokonságon alapuló barátság lehetőségét villantja meg előtte, ami azonban annak szeszélye folytán nem válhat valóra: „időről időre, különösebb ok, s magyarázat nélkül, fölkap s elejt embereket” (410.). A sors emellett paradoxonok és antinómiák sorát veti életére: mostohája aznap, szinte ugyanazon órában veszíti el magzatát, mikor törvénytelen gyermeke megfog; később az beteges buzgalommal szeretne ismét teherbe esni, míg maga meg szeretne szabadulni terhétől.

Nemcsak az apa, a regény több szereplője rendelkezik – beleértve a főhőst is – a Janus-arc sajátosságaival. Ezt a jellemkettőséget, illetve az önazonosághiányt a főhős tematizálja elbeszéléseiben: „...mivel szerencsétlen mostohámat amúgy sem ismerte Ödenburgban senki, nem volt miért, hogy megkísértsem, hogy az ő személyét és körülményeit, mint valami farsangi álcát magamra öltsem. Így hát az a személy, akinek ki kellett adnom magamat, sok tekintetben azonos volt azzal a másikkal, aki valójában voltam, ha ugyan voltam még valaki valójában.” (293.), „Azt reméltem, ha ismét tulajdon nevemet viselhetném, ha az lehetnék megint a világ szemében, akinek az emberek tekintete elől elfödözve, házunk falai közé zárva éreztem magam, ez olyan volna, mintha föltámadnék e félig élő, félig holt állapotomból...” (378.), „Néha úgy tűnt fel előttem, mintha kétféle vált volna bennem ama külső személy, aki a világ szemében, s ama másik, aki önmagam számára vagyok...” (388.), „... egyetlen minutára sem feledkeztem meg róla, hogy nem vagyok azonos azzal a személlyel, akinek a világ előtt mutakozom, csakhogy lassanként nem is tudom már, hogy ha az nem, hát ki is vagyok valójában” (391.).

A főhős életében meghatározó erjeü álmok sem mindig csak a való világból való kilépésnek, a való elfedésének, a félelmek-szorongások megképződésének valótlán színterei, de az én határai feloldódásának, az (ön)azonosító tudat kikapcsolásának lehetőségei is. A visszautat a pestisdúlta Löcséről kábult állapotban teszi meg: „mintha minden érzés és gondolat megszűnt volna bennem, s csak a látás képessége maradt volna eleven egész bensőmben” (55.). Ugyanez az álomszerű állapot lesz urrá rajta, amikor szerelmének odaadja magát az erdei kunyhóban („lelkem mintha elzsibbadt volna, s mintha végtelen magasból, közömbös szemlélőként tekintett volna le testem öröme és fájdalmára”, 187.), s amikor mostoháját utolsó útjára kíséri a lázárfalvi temetőbe. Az apja által beadott mákfőzet hatására lázálmok között hánykódva szüli meg gyermekét, akinek temetésén ugyancsak „alvajáróként” vesz részt. Egyik visszatérő rémálmában a tulajdon árnyéka válik el tőle, „amely nem is hasonlít emberi személy árnyára, hanem mintha valamely visszataszító, félig ember, félig állati szörnyeteggé lett volna...” (388.).

Jellemzően „kétarcú”, sőt álorcát (a keresztényi szeretet álarcát) hordozó személy a keresztanya. Korábbi kenetteljes magatartásának, s – a fiatal Orsolya lelkét istápolandó – tanítómeséinek és magyarázatainak ellentmondva, mereven elutasítja a segítségért könyörgő bajba jutott lányt, kétszínűségét nemcsak viselkedése, szavai révén is nyomatékosítva. Nemcsak az

derül ki, hogy egy csepp sincs benne sem abból a keresztényi szeretetből, amiről a lánynak beszél, de hogy maga egyáltalán nem is hisz bennük, és nem is tartja magát a vallás tanaihoz. Amikor a származására vonatkozó kifogásokra („az én öcsém és egy polgárleány, akinek ráadásul a születése körül sincsen minden rendben...”) Orsolya az Isten előtti egyenlőség keresztanyjától tanult elvére hivatkozik, az gúnyosan jegyzi meg: „Na igen, Isten előtt...” (205.) Az ifjú Niki az éretlen személyiség identitásválságával küzd. Az álság tanult manírjai figyelhetők meg magatartásában. A nénjétől tanult szavakkal („Nem tehetek semmit!”, 188.) háritja el a lány együttérzésre apelláló kérdéseit. Kifogásai („Azt hittem, hogy te már nem... Hogy neked már mindegy...” 187.) néhány hónap múltán Izsákfalván, ahova Orsolyát állapotát elrejtteni helyezte el az apja, az elutasított részeg rokon szájából visszhangzanak („Hát nem lett volna mindegy az már teneked?” 233.), mintegy nyomatékossíva a fiú viselkedésének alpáriságát. Együttlétük utáni lelepleződése a mítikus átváltozás-jelenetekre (pl. Tantalosz vagy Ahaszvérus története) reflektál, de eszünkbe juthat a Tragédia London-színe: a értéknek hitt dolog kacattá, az ékszer kigyóvá (!) és más fürtelemes csúszómászóvá változik. Orsolya a fiú keskeny, lányos kezéről gondolja korábban, hogy az „gyöngéd, érzékeny szívre vall” (188.), ezúttal azonban rá kell jönnie, hogy a gyávaság és a kegyetlenség jele.

Állatjelképek

A regényszöveget – a kigyó mint központi jelentésképző motívum mellett – egyéb állati erőkre, jelenségekre és jelképekre vonatkozó utalások is áthatják. Többek között a tűz motívuma is bestiáris jelentést kap: a kis Orsolya szemében „fenevad”-ként mutatkozik meg. A kivégzésre összesereglett bábésmozgó tömeg „állatnak” titulálja a szerencsétlen, gyermekgyilkos leányt. A mostohát egy medve (vagy medvének öltözött jelmezes) támadja meg, amikor elveszíti magzatát, s ha figyelembe vesszük az állathoz kapcsolódó tabukat (az állatnév kiejtésének tilalma) és gondolati összefüggéseket (pl. a behemót erő és férfir princípium), a medvemotívumot a mű szövegháttérének jelentésképző elemei közé helyezhetjük. Legerőteljesebb ilyen háttér-mozzanat a keresztanyával összefüggő béka-képzet. Arca („a lélek tükre”-értelemben) mindig varangyos békára emlékezteti a leányt: a kettőség („kételtűség”) és az undor jelentéseit kapcsolja jellemképéhez.

A XIX. század második felében érvényesülő történelmi elbeszélés egyik lényegi konstruktív elemét a mitológiai utalásrendszerek háttérnarratívái je-

lentik. A Rakovszky-regényt mitológiai képzetrendszere az újabb kori történelmi fikciós próza XIX. századi hagyományra íródo vonulatához sorolja.

Kiadás

Rakovszky Zsuzsa (2002): *A kígyó árnyéka*. Budapest, Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi kft.

Irodalom

Dobozi Eszter (2003): „...a világ is megvonja magát tőled”. Motivikus ismétlődések

Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regényben. *Forrás*, 5. sz., 104–109.

Harkai Vass Éva (2002): Konfesszió: a titkok feloldása. *Híd*, 6. sz., 953–958.

Károlyi Csaba (2002): A vak végzet. *Élet és Irodalom*, 23. sz., 17.

MYTHOLOGICAL REFERENCES IN ZSUZSA RAKOVSZKY'S NOVEL *A KÍGYÓ ÁRNYÉKA* (2002) *The Snake's Shadow*

We can recognize the literary fore-sketches of Zsuzsa Rakovszky's novel *A kígyó árnyéka* (*The Snake's Shadow*) that encounters historical narratives as well – as do a great number of other novels written in the nineties of the twentieth century – in the short story tradition of the end of the nineteenth century. Besides the overwriting of the story construction it is also related by metaphorical bonds to the novels that are often referred to as „Lőcse-regények” because their scope is partly or exclusively a city. Namely, the name of the city can be interpreted as a metaphor for falsehood both in the analysed work and in the novels *A lőcsei fehér asszony* (*The White Lady from Lőcse*) (1882–83) by Mór Jókai or *A fekete város* (*The Black City*) (1910) by Kálmán Mikszáth. The most significant meaning of the existence of the city – in all three books – is duality, double-dealing, and ambiguity. In Rakovszky's novel the unfolding of this meaning is aided by mythological background narratives.

HORVÁTH FUTÓ HARGITA

**ÁLTALÁNOS- ÉS KÖZÉPISKOLAI
ANYANYELVI VERSENY 2006.***Primary and Secondary School Students' Competition in Mother
Tongue Competence, 2006*

A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma és a Magyar Tanszék által rendezett 2006. évi magyar nyelvi és nyelvhelyességi versenyt foglalja össze. Részletes elemzés tárgya a körzeti versenynek az általános iskola 5. és 6. osztálya számára készült feladatlapja.

Kulcsszavak: anyanyelvi verseny, feladatlap, feladatlap-elemzés

A Szerb Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma és a Magyar Tanszék által rendezett magyar nyelvi és nyelvhelyességi verseny iskolai bajnokságát az idei tanévben az általános iskolák februárban, a községi versenyt huszonnégy oktatási intézményben március 4-én, a körzetit április 8-án szervezték meg. A középiskolai községi verseny időpontja március 18-a, a körzeti április 15-e volt. A szabadkai Széchenyi István Általános Iskolában május 20-án megtartott köztársasági versenyen huszonkilenc hetedik és nyolcadik osztályos tanuló huszonnégy vajdasági általános iskolát képviselt. A középiskolások versenyt a szabadkai Svetozar Marković Gimnáziumban tartották.

A körzeti verseny lebonyolítása után a kijavított tesztek elemzés céljából a tanárok visszajuttatták a Magyar Tanszékre.

Az általános iskolai tesztek a szabadkai (Szabadka, Topolya, Csantavér, Bajsa, Kishegyes, Hajdújárás, Gunaras, Ómoravica, Orahovo, Pacsér, Feketics, Palics, Bajmok), az újvidéki (Újvidék, Temerin, Szenttamás, Bácsföldvár, Péterréve, Budiszava, Óbecse, Piros), a magyarkanizsai és észak-bánáti (Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Kikinda, Mohol, Oromhegyes, Martonos, Csóka, Horgos, Törökkanizsa, Felsőhegy, Tornyos, Törökfal, Padé), a zombori (Zombor, Nemesmiletics, Kúla, Szilágyi, Telecska, Doroszló, Kupuszina, Gombos), a dél-bánáti (Torontálvásárhely, Székelykeve, Ürményháza) és a közép-bánáti körzetből (Magyarcsernye, Nagybecskerek, Magyarittabé, Torda, Kisorosz, Törökbecse, Muzslya) küldték vissza.

A körzeti verseny helyszínei: Szabadka (Széchenyi István Általános Iskola), Újvidék (Petőfi Sándor Általános Iskola), Ada (Cseh Károly Általá-

nos Iskola), Kúla (Petőfi brigád Általános Iskola), Torontálvásárhely (Moša Pijade Általános Iskola) és Magyarcsernye (Petőfi Sándor Általános Iskola). A középiskolai községi versenyek színhelyei: Zenta (Zentai Gimnázium), Zombor (Dr. Ripp Rózsa Egészségügyi Középiskola) és Szabadka (Svetozar Marković Gimnázium).

A körzeti versenyen résztvett diákok száma (a visszajuttatott tesztek alapján):

Osztály	Tanulók száma
5. osztály	75
6. osztály	127
7. osztály	88
8. osztály	109
I. osztály	35
II. osztály	25
III. osztály	15
IV. osztály	15
Összesen:	489

Az elért eredmény:

Osz- tály	0–12 pont	12–14 pont	14–16 pont	16–20 pont	Min. pontszám	Max. pontszám
5.	6 (8,00%)	9 (12%)	36 (48%)	24 (32%)	8,1	19,8
6.	22 (17,3%)	41 (32,2%)	41 (32,2%)	23 (18,1%)	7,1	18,2
7.	7 (7,95 %)	20 (22,7%)	30 (34,1%)	31 (35,2%)	9,3	18,75
8.	17 (15,6%)	16 (14,7%)	32 (29,3%)	44 (40,3%)	5,5	18,65
I.	2 (5,7%)	13 (37,1%)	12 (34,3%)	8 (22,8%)	10,3	18,1
II.	0 (0%)	2 (8%)	5 (20%)	18 (72%)	13,9	19,4
III.	3 (20%)	3 (20%)	3 (20%)	6 (40%)	6	19
IV.	1 (6,7%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	12 (75%)	11,5	19

Az ötödik osztályos feladatlap elemzése

Az ötödik osztályos teszt első kilenc feladata Mircics Zsuzsa *Valaki járt a kertben* című elbeszéléséből vett idézethez kapcsolódott. Az első feladatban egyszerű mondatot kellett elemezni aláhúzással. A tanulók 40%-a csinálta meg helyesen a feladatot, 57%-uk részlegesen, ketten (3%) pedig egyáltalán nem elemezték a mondatot. A hibázók legtöbbje a birtokos jelzöt nem ismerte fel, a *diófa levelei* szerkezet mindkét elemét alanyként húzta alá.

A második feladatban egy összetett mondatot kellett összehasonlítani a mondatrácsokkal. A tanulók 75%-a helyesen határozta meg, melyik mondatrács felel meg a megadott mondatnak.

A harmadik feladatban a Mircics-idézetből kellett kiírni két minőségjelzöt. A megoldások 65 %-a hibátlan, 25%-a részleges, 10%-a pedig helytelen. A diákok teljesítménye viszont ennél sokkal jobb. A magyarcsernyéről küldött tesztekben például két diáknak 1 pontot, kettőnek pedig 0,40 pontot adtak a helyesen beírt két minőségjelzőre, pedig a javítókulcs szerint minden jelző 0,50 pontot ért. Ugyanazért a megoldásért a javítótanártól függően valamelyik diák 0,6 ponttal kevesebbet kapott. Hasonló példát a szabadkai tesztek között is találunk.

A következő kérdés az idézet negyedik mondatában szereplő *halom* szó mondatbeli szerepére kérdezett rá. A tanulók közül sokan a mondatrész helyett a szófajt, illetve a mennyiségjelző helyett a minőségjelzöt jelölték be. A 75 diák közül 32 válaszolt hibátlanul a kérdésre.

Az ötödik feladatban a *szuszog, fújtat, prűszköl, csámcsog, morog* szavakat kellett megnevezni a jelentésük alapján. A javítókulcsban a hangutánzó szavak szerepelt helyes megoldásként, a tesztek javító tanárok az igék és az egyjelentésű szavak válaszokra is (nem mindenhol) megadták az egy pontot. Az értékelés ennél a feladatnál sem volt egységes.

A hatodik feladatban a Mircics-idézet egy mondatának magánhangzóit csoportosították a diákok a nyelv vízszintes mozgása és az időtartam szerint. Ebben a feladatban minden megfelelően csoportosított magánhangzó 0,10 pontot ért.

A hetedik feladatban a *Hangalakjuk és jelentésük szerint a nyúl és ág szavakat _____ szavaknak nevezzük* mondatot kellett kiegészíteni az *azonos alakú* válasszal. A válaszok között többször előfordul a többjelentésű szavak, és néhány esetben a mély hangrendű szavak válasz is.

A nyolcadik feladat tíz lehetséges megoldása közül az öt helyeset kellett aláhúzni. A feladat megfogalmazásában kiemeltük a válaszok többes számú alakját, ezzel is utalva arra, hogy a megadott válaszok közül több is helyes.

A versenyzők teljesítménye (11–20. feladat):

Feladatok	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
1 pont	96%	33%	69%	33%	7%	93%	57%	79%	56%	91%
0-1 pont között	-	34%	-	67%	93%	4%	43%	1%	44%	1%
0 pont	4%	33%	31%	-	-	3%	-	20%	-	8%

A hatodik osztályos feladatlap elemzése

A hatodik osztályos feladatlap idézetét Varró Dániel 2003-ban megjelent *Túl a Maszat-hegyen* című verses meseregényéből választottuk. Célunk az volt, hogy a diákok felfigyeljenek a kortárs magyar irodalom gyermekek számára írt műveire.

Az első feladat az idézet tulajdonneveire vonatkozott. A szöveg tulajdonneveinek és hangrendjüknek a megállapítása volt a feladat. A szövegben két tulajdonnév található, a vegyes hangrendű Andris és a mély hangrendű Johanna. Ez a feladat nem okozott gondot a versenyzőknek. A válaszok között olyant is találunk, hogy az Andris semleges hangrendű.

Az idézet *Hol él, ki ő* mondata kiemelt szavának szófajára kérdezett rá a második feladat. A (kérdő) névmás válasszal 75 tanuló szerzett 1 pontot. Abban az esetben is járt a pont, ha a tanuló nem pontosította, hogy milyen névmásról van szó. A válaszok között kérdőnévszót és fél ponttal jutalmazott kérdőszót is találunk.

A szöveg felszólító módú igéit kérte számon a következő feladat a tanulóktól. Az idézetben öt felszólító módú ige található (hagyjuk, érezze, hadd, bóklasszon, lássuk), annak járt az egy pont, aki mind az ötöt megtalálta. Egy ige 0,20 pontot ért.

A negyedik feladat a Varró-idézet igeneveinek megnevezését és csoportosítását igényelte. Kétféle igenév szerepelt a szövegben, főnévi (nézelődni, fürkészni) és határozói (kunkorodva).

Az ötödik feladatban a gizgaz szóval kapcsolatban három választ ajánlottunk fel. A helyes megoldás előtti betűt kellett bekeretezni. Azt, hogy a gizgaz ikerszó, 114 tanuló tudta.

A hatodik feladat arra kérdezett rá, melyik főnevet írta helytelenül az író a fenti idézetben. A szivemre szót írta rövid i-vel Varró Dániel. A tanulók 55%-a megtalálta a szöveg hibásan írt szavát, a többiek nem oldották meg a feladatot, vagy pedig a Johannát, a kisleányt, a gizgast, a jobbra-balra, a hősnönket stb. vélték helytelenül írott szónak.

A következő kérdés az volt, hogy mit jelent a idézet *talány* szava. A tanulók nagy százaléka azt válaszolta, hogy kérdést. A szabadkai, külai, újvidéki és torontálvásárhelyi körzetben pontozták ezt a választ, az adai körzetben és a Magyarcsernyén javítók viszont nem. A szabadkai körzetben a *titok* válasza egyik diák egy pontot kapott, két másiknál ugyanezt a megoldást helytelen válaszként értékelték. Néhány példa a válaszokból: titok, rejtély, feltalálja magát, találat, találgatás, kitartás, tény, ötlet, tipp stb.

A nyolcadik feladatban a *bóklásszon* ige módját, idejét, számát, személyét és ragozását kellett megállapítaniuk a diákoknak. Ezért a feladatért minden versenyző kapott valamennyi pontot.

A megadott válaszok közül a helyes megjelölése volt a kilencedik feladat. Arra a kérdésre, hogy miért írjuk két s-sel a lássuk szót, a következő volt a helyes válasz: Fölszólító módban a tövégi *t* és a *-j* módjel helyett *ss*-t ejtünk, kettőzött *s*-et írunk. Aki nem olvasta el figyelmesen a mondatokat, az nem figyelt fel arra, hogy a b) alatti mondat a *t*-vel, a c) pedig a *s*-sel végződő szavak felszólító módjára vonatkozott.

A *j* hang pótlását látta elő a tizedik feladat az alábbi szavakban: kese __ű, só __om, fa __dkakas, seregé __, für __. A legtöbb fejtörést a sólyom és a seregély okozta a diákoknak.

Az 1–10. feladat eredményei:

Feladatok	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1 pont	81%	59%	8%	46%	90%	55%	45%	67%	54%	58%
0–1 pont között	19%	1%	91%	39%	-	-	-	33%	-	42%
0 pont	-	40%	1%	15%	10%	45%	55%	-	46%	-

A tizenegyedik feladatban a számnevek összefoglaló táblázatát kellett elkészíteniük a tanulóknak, majd csoportosítani a megadott számneveket. A versenyzők 66%-a hibátlanul oldotta meg a feladatot.

Földrajzi nevek (Helsinki, Közép-Európa, János-hegy, Tisza mente, Ada) -i képzős alakjának meghatározását kérte számon a diákoktól a tizenkettedik feladat. Ebben a feladatban az *i*-vel végződő Helsinki és a Közép-Európa tűnt a legnehezebbnek. Itt tévedett a legtöbb diák pl. helsinki-i vagy Helsinki-i, Közép-európai.

A tizenharmadik feladatban az ásóikkal szót kellett alkotóelemeire bontani. Ezt a diákok 20%-a sikeresen megoldotta, 75%-uk pedig egynél keve-

sebb pontot szerzett. A versenyzők mindössze 5%-a nem tudta elemeire bontani a szót.

Hogy mondjuk másként? A tizennegyedik feladatban mindegyik szóhoz (ladik, rimánkodni, mennykő, becses, pázsit) egy rokon értelmű szót kellett illeszteni.

A következő feladat definíció-kiegészítés volt. Azokat a szavakat, amelyek névszóval együtt jelölik a cselekvés helyét, idejét vagy más körülményeit _____ nevezzük. A helyes válasz a névutók. Többen a névmásokra gondoltak.

Helytelenül írt szavakat kellett kijavítaniuk a versenyzőknek a tizenhatodik feladatban. Az első mondat (Tegnap uzsonára lekváros kenyeret ettünk.) nem okozott gondot. A második mondatban (Tortát készített a barátom anyja.) egyesek a készített szóban javították ki a múlt idő jelét (-tt) rövid -t-re. A negyedik mondat (A kisebbik leány bölcsődébe, a nagyobbik ovodába jár.) *bölcsőde* szava is megzavarta a diákokat, többen ezt a szót javították ki *bölcsődére* és nem az *ovodát óvodára*. Az ötödik mondat (Megvívott Toldi a csehhel.) helytelenül írott szavát *csehelre* javították.

A tizenhetedik feladat összekötősdijében meg kellett találni a tárgynak a tartalmát. Miben mit tartanak? Ezt a könnyűnek tűnő feladatot a diákoknak a fele oldotta meg hibátlanul. A többiek szerint a savanyúkáposztát a putnyban, a szőlőt a dézsában, illetve sajtárban tartjuk stb.

Hiányos szólásokat, közmondásokat adtunk meg a tizennyolcadik feladatban. Ezeket kellett kiegészíteni a hiányzó növénynevekkel. A felsorolt szavak közül egy nem illett bele egyik mondatba sem (alma). A helytelen megoldások közül néhány: Mással kapartatja ki a *füget*. Lesz még *alma*, lágy kenyér. Füge-re mutat. Falra hányt *alma*. Kemény *fügebe* harapott.

Az utolsó előtti feladat gyűjtőmunkát igényelt. Írj le öt olyan állatfajtát, amelynek a nevét összetett szóval fejezzük ki (pl. bölömbika)! A diákok öt-nél is több állatnevet írtak. Néhány példa a megoldásokból: szarvasbogár, szarvasmarha, gyöngytyúk, keresztespók, gyűrűsféreg, földigiliszta, katicabogár, galandféreg, vadliba, sündisznó, teknősbéka stb.

Az utolsó feladatban a képekről (Pulai Márta rajzai) egy közmondást kellett felismerniük a versenyzőknek (Aki másnak vermet ás, maga esik bele.). Ezt a feladványt csupán egy versenyzőnek nem sikerült megfejtenie, őszerinte a rajzok az *Aki keres, talál* közmondást ábrázolják.

Feladatok	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
1 pont	66%	12%	20%	24%	24%	20%	50%	13%	76%	99%
0-1 pont között	32%	87%	75%	75%	-	80%	49%	84%	22%	-
0 pont	2%	1%	5%	1%	76%	-	1%	3%	2%	1%

Függelék

A Szerb Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma
és az újvidéki Magyar Tanszék

Körzeti anyanyelvi verseny, 2006.

V. osztály

A tanuló jeligéje: _____

Pontszám: _____

FELADATLAP

„Múlnak a napok, a diófa lehullatta utolsó leveleit. Az avart mindennap kupacba gereblyézzük, s amikor végül fényes kopaszon nyúlnak a diófa ágai az ég felé, a kert végébe hordjuk. Az első nyaláb Katié, másodszorra Gabi indul, az utolsó nyaláb az enyém. Ölembe kapom a halom levelet, de menten el is ejtem a rakományt: valami megszúrt. Nézem, mi lehet az, s leesik az állam. A diófalevelek alól, álmosan, mint az ébredő kisgyerek, szürke süni bújik elő. Tüskéin diófalevelek: szuszog, fújtat, prüszköl, csámcsog és morog, mulatságosan haragos és kedves otromba...”

(Mirnics Zsuzsa: Valaki jár a kertben)

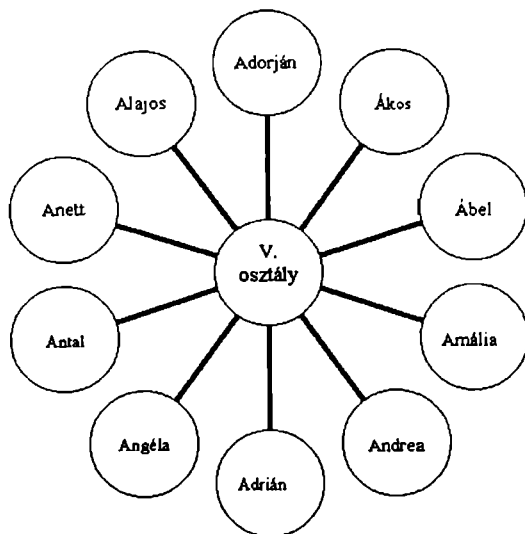
1. **Elemezd** a mondatot aláhúzással!

Kopaszon nyúlnak a diófa ágai az ég felé.

2. Melyik keretbe helyeznéd az alábbi összetett mondatot? Hány **tagmondatból** áll?

Ölembe kapom a halom levelet, de menten el is ejtem a rakományt: valami megszúrt.

10. Milyen sorrendben írnád le az alábbi tanulók neveit? Állítsd **betűrendbe** őket!

11. Mit jelent az idézetben a *leesik az állam* kifejezés? Mondd más szóval!

12. Keress az idézetben **2 többjelentésű szót!**

13. Mit jelent az idézet utolsó mondatában található **otromba** szó? Húzd alá a helyes választ!

- a) Jókedvű, derűs hangulatú.
b) Nagy testi erejű.
c) Aránytalan alakú és nagyságú, nehézkes mozgású.

14. **Ly** vagy **j**? Írd be!

mo__, óha__, tartá__, hü__e, kristá__

15. Mi az **ellentettje** a felsorolt szavaknak? Írd a vonalra!

kacag: _____ semmittevő: _____
éles: _____ mély: _____ bírál: _____

16. Írj a következő szóhoz 1-1 olyan mondatot, amelyben **jelentésük különböző!**

derék: _____

17. Írd be a szópárok közül a megfelelőt a mondatokba!

hatökör – hat ökör

Már megint egyest kapott ez a _____.

három szög – háromszög

Tegnap matematikaórán a _____ről tanultunk.

helyiség – helység

A házban öt _____ből állt.

tanúság – tanulság

Levontuk az esetből a _____ot.

vetélkednek – vetekednek

Ebben a tanteremben az ötödikesek _____nek egymással.

18. Melyik szó nem tartozik a sorba? Húzd alá a **kakukktojást!**
tarisznya, tarsoly, saru, táska, retikül, hátizsák

19. Írd be a **hiányzó testrész nevét** a szólásokba, közmondásokba! A felsorolt szavak közül **egy nem illik bele** egyik mondatba sem.

Megoldódott a _____.

Port hint a _____.

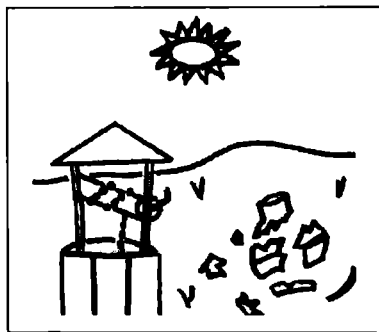
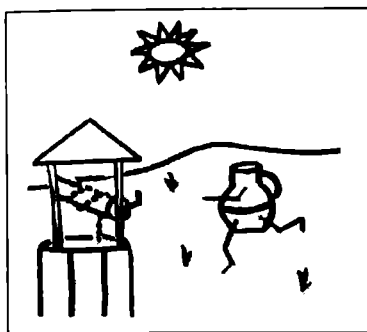
Kimutatja a _____fehérjét.

_____fogva vezet valakit.

Hátrakötöm a _____!

sarok
fog
orr
láb
nyelv
szem

20. Mely **közmondásra** utalnak a képek? Írd a vonalra!

Készítette: Horváth Futó Hargita

Javította: _____

Általános iskolai körzeti anyanyelvi verseny, 2006.

Javítókulcs a V. osztály feladatlapjaihoz

1. *Kopaszon nyúlnak a diófa ágai az ég felé.*
mód; áll; bj; hely (5 x 0,20 = 1 pont)
2. b) (1 pont)
3. Pl. utolsó, fényes, ébredő, szürke, kedves (2 x 0,50 = 1 pont)
4. mennyiségjelző (1 pont)
5. hangutánzó szavak (1 pont)
6. magas: i, e/ mély: a, ó, u/ rövid: a,i,e,u/ hosszú: ó (10 x 0,10 = 1 pont)
7. azonos alakú szavaknak (1 pont)
8. többszörösen összetett szó/ többes számú/ főnév/ toldalékos szó/ di-ó-fa-le-ve-lek (5 x 0,20 = 1 pont)
9. nyaláb, halom, rakomány (2 x 0,50 = 1 pont)
10. Ábel, Adorján, Adrián, Ákos, Alajos, Amália, Andrea, Anett, Angéla, Antal (10 x 0,10 = 1 pont)
11. meglepődést, csodálkozást, meghökkenést (1 pont)
12. Pl. nap, levél, ág (2 x 0,50 = 1 pont)
13. c) (1 pont)
14. moly, óhaj, tartály, hülye, kristály (5 x 0,20 = 1 pont)

15. sír/ szorgalmas/ tompa/ sekély/ dicsér vagy hasonló egyéni megoldás
(5 x 0,20 = 1 pont)
16. (2 x 0,50 = 1 pont)
17. hatökör, háromszög, helyiség, tanulság, vetélkednek (5 x 0,20 = 1 pont)
18. saru (1 pont)
19. Megoldódott a nyelve. / Port hint a szemébe. / Kimutatja a foga fehérjét. / Orránál fogva vezet valakit./ Hátrakötöm a sarkad! (5 x 0,20 = 1 pont)
20. Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. (1 pont)
-

A Szerb Köztársaság Oktatásügyi Minisztériuma
és az újvidéki Magyar Tanszék

Körzeti anyanyelvi verseny, 2006.

VI. osztály

A tanuló jeligéje: _____

Pontszám: _____

F E L A D A T L A P

„De hagyjuk Andrist nézelődni,
Fürkészni mind a gízt, a gázt,
Mi útján kunkorodva nőtt ki,
Mert nem venném szívemre azt,
Ha nem bámulna jobbra-balra
Oly sűrűn, mint a kedve tartja,
És semmiképp se tűrhetem,
Hogy úgy érezze, sürgetem.

Szegény miattam még rohanna,
Hogy meg se áll, hogy le se ül -
Nem, hadd bóklásszon egyedül,
S mi lássuk, mit csinál Johanna,
Hol él, ki ő (de sok talány!)
Hősnőnk, e piszkos kisleány.”

(Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen)

1. Írd ki a szövegből a **tulajdonneveket!** Állapítsd meg, milyen a **hangrendjük!**
-

2. Állapítsd meg, milyen **szófajú** a kiemelt szó!

Hol él, *ki ő* : _____

3. Írd ki a szövegből a **felszólító módú igéket**!

4. Keresd meg a szövegben az **igeneveket**, és csoportosítsd őket! **Nevezd meg** az igenevek csoportját is!

_____ igenév: _____

_____ igenév: _____

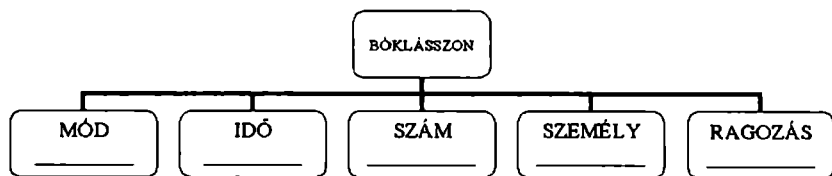
5. **Keretezd be** a helyes válasz előtti betűt! A **gizgaz** szó

a) többszörösen összetett szó b) ikerszó c) toldalékos szó

6. Melyik **főnevet** írta az író a fenti idézetben **helytelenül**? _____

7. Mit jelent a fenti idézet **talány** szava? _____

8. Állapítsd meg a **bóklásszon** ige módját, idejét, számát, személyét és ragozását!

9. Karikázd be a **helyes választ**! Miért írjuk két s-sel a **lássuk** szót?

- a) Magánhangzó után kettőzött s-t írunk.
 b) Fölszólító módban a tövégi t és a -j módjel helyett ss-t ejtünk, kettőzött s-et írunk.
 c) Az -s-re végződő igék felszólító módjában a -j módjel teljesen azonosná válik az ige utolsó mássalhangzójával, ezért az s mássalhangzót megkettőzve írjuk.

10. Pótold a szavakban a „j” hangot!

kese__ű, só__om, fa__dkakas, seregé__, für__

11. **Készítsd el** a számnevek összefoglaló táblázatát, és **helyezd el** benne az alábbi szavakat!

tömérdék, ötvenedik, tizennyolc, kétharmad, néhány

SZÁMNEV			

12. Írd le az alábbi földrajzi nevek **-i képzős alakját!**

Helsinki: _____ Közép-Európa: _____

János-hegy: _____ Tisza mente: _____

Ada: _____

13. Bontsd **alkotóelemeire** a következő szót!

szó	szótő	képző	jel	rag
ásóikkal				

14. Hogy mondjuk másként? Írj mindegyik szóhoz egy **rokon értelmű szót!**

ladik – _____ rimánkodni – _____

mennykő – _____ becses – _____

pázsit – _____

15. **Egészítsd ki a definíciót:**

Azokat a szavakat, amelyek névszóval együtt jelölik a cselekvés helyét, idejét vagy más körülményeit, _____ nevezzük.

16. Húzd át a mondatokban található **hibás szavakat**, és írd fölélük a **helyes megoldást!**

Tegnap uzsonára lekváros kenyeret ettünk.

Tortát készített a barátom anyja.

A viharban eltörött a hajó árbóca.

A kisebbik leány bölcsődébe, a nagyobbik ovodába jár.

Megvívott Toldi a csehhel.

17. Miben mit tartanak? **Kösd össze a tárgyat a tartalmával!**

sajtár

zsír

puttony

savanyúkáposzta

bödön

pénz

dézsza

tej

kassza

szőlő

18. Írd be a **hiányzó növénynevet** a szólásokba, közmondásokba! A felsorolt szavak közül **egy nem illik bele** egyik mondatba sem.

_____ mutat.

Mással kapartatja ki a _____.

Falra hányt _____.

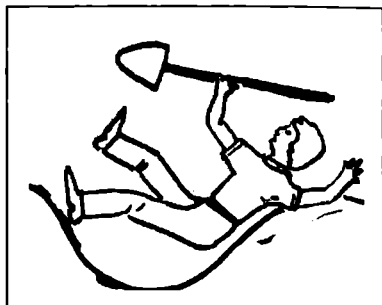
Lesz még _____, lágy kenyér.

Kemény _____ harapott.

borsó
dió
szőlő
alma
füge
gesztenye

19. Írj le öt olyan állatfajtát, amelyek a nevét **összetett szóval** fejezzük ki (pl. bölömbika)!

20. Melyik közmondásra ismersz az alábbi képek alapján?

Készítette: Horváth Futó Hargita Javította: _____

Általános iskolai körzeti anyanyelvi verseny, 2006.

Kulcs a VI. osztály feladatlapjaihoz

1. Andris – vegyes hangrendű, Johanna – mély hangrendű (2 x 0,50 = 1 pont)
2. (kérdő) névmás (1 pont)
3. hagyjuk, érezze, hadd, bóklásszon, lássuk (5 x 0,20 = 1 pont)
4. főnévi igenév: nézelődni, fürkészni/ határozói igenév: kunkorodva (5 x 0,20 = 1 pont)
5. b) (1 pont)
6. szívemre (1 pont)
7. rejtély, titok, rejtvény (1 pont)
8. felszólító, jelen, E/3., alanyi (5 x 0, 20 pont = 1 pont)
9. b) (1 pont)
10. keselyű, sólyom, fajdkakas, seregély, fűj (5 x 0,20 = 1 pont)
11. határozott számnév, határozatlan számnév, tőszámnév, sorszámnév, törtszámnév/tömrdek-határozatlan szn, ötvenedik-sorszámnév, tizen-nyolc-tőszámnév, kétharmad-törtszámnév, néhány- határozatlan szn (10 x 0,10 = 1 pont)
12. helsinki, János-hegyi, közép-európai, Tisza menti, adai (5 x 0, 20 pont = 1 pont)

13.

szó	szótő	képző	jel	rag
ásóikkal	ás	ó	í, k	val

 (5 x 0, 20 pont = **1 pont**)

14. ladik – csónak/ rimánkodni – könyörögni/ mennykő – villámcsapás/
becses – értékes, megbecsült/ pázsit – gyep, fű (5 x 0, 20 = **1 pont**)

15. névutóknak (**1 pont**)

16. uzsonnára, anyja, árboca, óvodába, csehvel (5 x 0, 20 = **1 pont**)

17. sajtár - tej / puttony – szőlő/ bödön – zsír/ dézsa – savanyúkáposz-
ta/ kassza - pénz (5 x 0, 20 = **1 pont**)

18. Fügét mutat./Mással kapartatja ki a gesztenyét./ Falra hányt borsó./
Lesz még szőlő, lágy kenyér./ Kemény dióba harapott. (5 x 0, 20 = **1 pont**)

19. Pl. víziló, szarvasmarha, fajdkakas, rénszarvas, kárókatona, vörös-
begy, vadréce, nádirigó, orrszarvú (5 x 0, 20 = **1 pont**)

20. Aki másnak vermet ás, maga esik bele. (**1 pont**)

PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS' COMPETITION IN MOTHER TONGUE COMPETENCE, 2006

The paper gives a review of the competition in students' competence and correct language usage organized by the Ministry of Education of the Republic of Serbia and the Hungarian Department, Faculty of Philosophy, Novi Sad, in 2006. The worksheets for the fifth and sixth grades of the regional competitions are analysed in detail.

HÓZSA ÉVA

VIZSGATANÍTÁS, HATÉKONYSÁG, MODELL

Teaching-examination, efficiency and modell

A cikk az újbudéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék végzős hallgatóinak nagy kihívást jelentő vizsgájával, a vizsgatanítással és ennek tradíciójával foglalkozik. A vizsgatanítások példái alapján az új megértési modell előnyeit, irodalomtudomány és irodalomtanítás, nyelvtudomány és nyelvtanítás közeledését, a metanyelvi alapokat taglalja. A konkrét példák azt igazolják, hogy hallgatóink a változtatás igényével, az elmozdítás szándékával tervezik meg óráikat. A befogadás-orientáltság, az új tanítási koncepciók és olvasási stratégiák kialakítása lassú megújuláshoz vezethetnek, de mindehhez a tanszéki műhelymunka további fejlesztése szükséges.

Kulcsszavak: megértési aktus, megértési modell, a kultúra új felfogása, vita, befogadás-központúság, problémamegoldó csoportmunka, (ön)értékelés, tanszéki teendők

Ha felteszem a kérdést, hogy mennyiben változott a vizsgatanítások megszervezése kb. az elmúlt húsz évhez képest, amióta módomban áll figyelemmel kísérni ezt a *follyamatot*, akkor megállapítható, hogy a feltételekben és a megértési modellben történt némi változás, jöllehet az elavuló oktatás, a csak egyes évfolyamokat érintő tantervváltozások manapság gyakran kettős életre készítetik a tanulókat, az iskolák ugyanis még nem igazán jutottak el a 21. századig. Ezért jelent örömet egy fiatal tanárjelölt betoppánása, aki egyéni tervezésével az együttműködésen alapuló tanulás feltételeit teremtheti meg, aki mást és másképpen kínál fel a tanórán. Jó példa erre az a csókai általános iskolában megtartott nyelvtanóra (2006 decemberében), amelynek játékos keretében az együttműködés és az egyéni aktivitás kellőképpen megvalósult, noha a hatodikos bánati diákok otthoni tanulási feltételei heterogén képet mutatnak. A nyelvtani játék során megszűnt a jó és a rossz tanuló státusa, a diákok javítani is játékosan, kellő humorérzékkel tudtak, a fiatal tanárnő traumamentessé tette a vetélkedést. Az előfeltételek leleplezése külön élményt jelentett a tanórán, ugyanis több tanuló küzd meg nap mint nap a diszgráfia következményeivel, a furcsa, fordított betűformálásról (a nyelvtani játék ürügyén a diákok a táblára is írtak!) viszont kiderült, hogy az osztályt balkezes tanító tanította írni.

Az elmúlt tanévben az egyik legsikeresebb, legszínvonalasabb vizsgatánítás (tanítási egység: *József Attila mama-versei*) az újvidéki gimnáziumban valósult meg. A kreatív-produktív gyakorlatok alkalmazásával és a kritikai gondolkodás módszertanának bevetésével jutottak el a problémafelvetésig, a nézőpontok ütköztetéséig, majd a végső megértési aktusokig, sőt a műfaji és verstani kérdések megközelítéséig. Legtöbbször a ráhangolódás és a motiváció fázisa okoz gondot az órákon. Ennek oka gyakran a modell hiánya, valamint a vizsga feszült légköre. Néha azonban a ráhangolódás is sikeres, jó példa volt erre az az Ady-óra, amelyet az újvidéki villamosági szakközépiskola harmadikos fiú-osztályában láttunk. A szerelemre és a szerelmi kommunikációra, a személyes és irodalmi szerelemfelfogásra, a hívószavakra kiélezett tanári kérdések, a gondosan kiválasztott szövegrészletek, fotók felkeltették a tanulók érdeklődését, a jelentésteremtés szakasza tehát sokrétűbbé válhatott. A törökkanizsai gimnáziumban megtartott, jó időbeosztású Ady-órát a párhuzamos szövegértelmezések tették vibrálóvá, színvonalassá, sőt kiterjeszthetővé.

A segédanyagok használatát kiválóan oldotta meg Petőfi Sándor *Szülőföldemen* című verse kapcsán egyik tanárjelöltünk az egyik újvidéki általános iskola kis létszámú osztályában. A kézikönyveket, a legkorszerűbb szakirodalmat is hozzáértően alkalmazta a tanórán, viszont a ráhangolódás, illetőleg a reflektálás a *fűzfásip* behozásával és rövid megszólaltatásával realizálódott. Ettől kezdve minden kisdíák kíváncsian figyelt a versszövegre, gördülékeny, dinamikus beszélgetés alakult ki a szövegről, talán csak a túlzottan terjedelmes, konvencionális táblai vázlat szabott gátat a teljes sikernek. Kevesebb hozadéka volt annak a gimnáziumi Petőfi-órának, amely elavult szakirodalomra, sztereotípiákra támaszkodott, és a tanulókat szinte egyáltalán nem szólította meg, az információkat pedig külső információként kezelte. A *Bánk bán* szövegrészleteinek értelmezése (szintén az újvidéki gimnáziumban) sokkal színvonalasabb beszélgetést, sőt vitát eredményezett.

Az újvidéki magyartanárok lelkesen segítenek a kötelező hospitálás lebonyolításában, a változatos stratégiák, módszerek, eljárások beiktatásában, repertoárjuk a konvencionális frontális tanórától a legkorszerűbb projektanuláshoz, a kódváltásra épülő különböző technikákig, informatika és irodalom kapcsolatáig terjed. Rengeteg munka hárul rájuk, főként a kísérletező kedvű, lelkiismeretesen konzultáló, fiatalabb pedagógusokra, viszont mindez napi munkájukra is visszahat. A diák-, az osztálylétszám nem kielégítő, ezért tettük lehetővé a nyitást, azaz az utóbbi két évben megadtuk a lehetőséget annak, hogy a hallgatók szülőhelyükön, egykori iskolájukban, esetleg általuk tisztelt magyartanárok révén szervezzék meg vizsgájukat.

Változott a tanár, a magyartanár szerepe azáltal, hogy napjaink pedagógiaja az interaktivitást, a reflektív tanítást, a tanári szerep újraértelmezését hangsúlyozza. A tanár mint szervező azonnal észreveszi az oktatási folyamat legfőbb változását, azt, hogy nem a külső tananyag sulykolása a tanítás/tanulás célja.

Más lett a diákok olvasási kultúrája, a szépirodalom olvasása háttérbe szorult. A tanárjelölteknek kevesebb szorongással kell megküzdeniük. Az 1980-as években megbukott a vizsgaórán az a *Száz év magányt* tanító tanárjelölt, aki rászólt az egyik kiemelkedő negyedikes középiskolásra, hogy az *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikájának* (1981) nem Márquez a szerzője. A végzős hallgató ugyanis nem ismerte a könyvet, a diákok viszont már olvasták. Tartottak olyan Jókai-órát is, amelynek keretében kiderült, a diákok valóban számos Jókai-regényt olvastak (*volt* „Jókai-korszakuk”!), a tanárjelölt viszont még nem tette le megfelelő vizsgáját, ezzel indokolta, hogy csak *Az arany embert* ismeri. Előfordult, hogy a tanárjelölt az utolsó percben megfutamodott, elbátortalanodott, nem érkezett meg vizsgatanítására, mert a szakirányú középiskola negyedik osztályában (kulturológia) egy Hemingway-regényt kellett volna házi olvasmányként feldolgoznia, és képtelen volt megbirkózni a feladattal, felhalmozott jegyzeteinek elrendezésével.

Manapság sajnos alig kell tartania a tanárjelöltnak a kimagasló olvasottságú, vitaképes tanulóktól, osztályoktól, ellenben a diákok tudnak *valami mást*, amit a tanárnak kell szempontrendszerének mentén felfedeznie, összehangolnia. Jó megoldásnak bizonyult a tanszéki szigorítás, miszerint az egyetemi hallgatók csak az előírt vizsgák, illetőleg kollokviumok után vállalhatják vizsgatanításukat, hiszen ily módon ők is magabiztosabbak, és többnyire elkerülhető az előbb említett Jókai-szindróma. Még így is megfigyelhető néhány elbizonytalanodás, pl. a toldalékokkal vagy a poétikai fogalmakkal kapcsolatban, esetleg egy Csokonai-idézetet meggondolatlanul Radnótinak tulajdonítanak, ám ez egyre ritkább, és érthető, hogy a hallgatók felkészültsége, olvasottsága szintén eltérő. A szakmai vonatkozások természetesen az értékelést is befolyásolják, a módszertani kritériumok nem a külső mutatóványokra irányulnak. Az elmúlt néhány évben óriási változásokat hoztak a tanítással, a megértési aktusokkal, a beszéd-kontextussal, a tan könyvekkel kapcsolatos tudományos kutatások.

Elmélyült felkészülést igényelt 2006 decemberében a Zentán megtartott *Antigoné-óra*, amely minden szemléltetés nélkül a vitára épült, és ki is alakult a polémia Iszméné magatartásával vagy a pénzzel mint értékmérővel kapcsolatban. Az órán érezhető volt az elsős matematikusok rendszeres te-

vékenységének minden előnye (a tanulók „esszéi”, a házi olvasmány otthon kidolgozott szempontjai kiindulópontként szolgáltak az órai beszélgetéshez), sőt a gimnazisták néhány mitológiai hős vonatkozásában önálló kutatást is végeztek. Az egyik diáklány szinte kiselőadást rögtönzött a drámaszövegben említett Niobé kapcsán, és azonnal párhuzamba állította Antigonéval. A zentai tanulási környezet korszerű, a tanterem falait jól válogatott újabb íróportrék, poszterek díszítik, a tanári munkát irodalomtörténeti atlaszok segítik. A szaktantermek atmoszférájának megteremtésére egyébként – lehetőségeikhez mérten – a legszegényebb iskolák magyartanárai is törekszenek.

Az ugyancsak zentai közgazdasági középiskola egyik népes lány-osztályát fokozatosan vonta be a beszélgetésbe a tehetséges, megnyerő tanárjelölt. Vita ugyan kevésbé alakulhatott ki, ám a kritikai gondolkodás fejlesztése terén megvalósult az elmozdulás.

A vizsgatanításra készülő magyar szakos hallgatók szívesen választanak egy-egy korstílust vagy stílusirányzatot, ritkábban valamely irodalomelméleti probléma megközelítését tanítási egységként. 2006 tavaszán az adai technikusok a realizmust dolgozták fel ötletes vázlatok (írásvetítő segítségével) és válogatott reprodukciók segítségével, novemberben pedig a szabadkai gimnazisták (természettudományi irányzat) a romantikával foglalkoztak több nézőpontból. Az utóbbi órán a szövegválogatás magas fokú szakmai felkészültségről tanúskodott, a szövegértő olvasás fejlesztése a célkitűzések egyik legfontosabbikává vált. Ugyancsak ebben az évben került sor az egyik adai technikus osztályban *Gogol és a groteszk* feldolgozására, a tanulók a kidolgozott tanári szempontsor segítségével követték a rendkívül színvonalas elméleti fejtegetést, a bahtyini szemlélet középiskolába bevihető problémáját, a huszadik, illetve huszonegyedik századi groteszk megnyilvánulását, amelyet tervszerűen elrendezett, sokszorosított képanyag, valamint a fóliára kerülő „gondolkodástérkép” szemléltetett. Az óra aktuális része egyértelműen bizonyította, hogy mennyire fontos a fiatal (férfi) tanár jelenléte, aki tanulóival azonos kódrendszerben gondolkodhat a mai tömegkultúráról, a média és a kvázi-művészeti megnyilvánulások stb. problémájáról. Ebben a kommunikációban fiatal tanár és diák egyenrangú partner lehetett, az iskola végre nem vált el a diákság iskolán túli beszédmódjától, sőt az ún. *szórakozás modell* is érvényesült, a büfében pedig folytatódott a tanulók beszélgetése, amelybe már Gogol is „beleszólt”.

A szabadkai Kosztolányi Dezső Nyelvi Gimnáziumban megtartott magas színvonalú órán a modern dráma kialakulásával és a szimbolikus jelentésség kérdéseivel foglalkoztak a vitakészséggel rendelkező tanulók, akik

olvasták is Csehov, Ibsen, Beckett és mások drámáit. A nyelvi gimnázium másodikos tanulói a hatékonyan megtervezett óra kisebb átszervezésére készítették a tanárjelöltet. A Julien Sorel képmutatásával kapcsolatos felfedező hozzászólás ugyanis némileg felborította a kidolgozott koncepciót, ellenben a kreatív tanárjelölt-partner talpraesetten reflektált, a kellő pillanatban és helyen váltott, majd folytatta megtervezett tanóráját.

Végezetül még egy példát szeretnék megemlíteni, éppen a konstruktív pedagógiai kutatások védelmében. 2006 őszén a szabadkai Svetozar Marković Gimnázium második osztályában (társadalmi irányzat) a *Bibliát* kezdték feldolgozni. A tanárjelölt igyekezett támogató, segítő légkört kialakítani, kedves egyéniségét el is fogadták a tanulók, ám ennek ellenére egyáltalán nem szólaltak meg. Mintha soha nem hallottak volna a Bibliáról, a bibliai fogalmakról, Ádámról és Éváról, Krisztusról, az apostolokról stb. Várható volt, hogy a kínos visszhangtalansággal küszködő pedagógusjelölt feladja, elsírja magát, kirohan... Egyik lehetőség sem következett be. Helyette a váratlan fordulatot a diákok csoportokba osztása, a másfajta térszervezés hozta meg, amelynek során a tanulók („szemtől szembeni” kommunikációjuk során) megoldhatták feladataikat. A feladatlapok mellett minden csoport egy-egy bibliai jelenetet ábrázoló reprodukciót kapott, amelyre a csoport tagjainak rá kellett ismerniük, és utána dolgozhatták ki szempontjaikat. A problémamegoldó csoportmunka, amelyet a tanárjelölt az óra végére tervezett, elevenné tette a diákokat, hirtelen minden lendületbe jött, megváltozott, a disputa fragmentumai is felvillantak. A problémafelvetések személyesen érintették a diákokat, ezért váltak azonnal aktívvá. A tapasztalt tanár már jóval előbb elvágta volna a frontális munkaformát, hiszen az óra túlzott megtervezése, illetve az ehhez való ragaszkodás mindenkor merevvé teheti a munkát. Ennek az osztálynak más munkaformára és munkamódszere volt szüksége, csak hogy a vizsgatanítás mint tanórai szituáció számos meglepetést vagy veszélyt tartogathat, mert egy rövid időre kiszakítja a diákot a megtapasztalt folytonosságból, a gyakran rutinos mércékből, az sem biztos, hogy a tanuló az újabb megértési modell lehetőségét befogadja/elfogadja. A befogadás-központú irodalomtanítás az önismereti-hermeneutikai képesség kialakítását, fejlesztését teszi lehetővé, az említett csoporttevékenység a tanulók életkori élményeihez is kapcsolódott.

A vizsgatanítás sikerességéhez az iskola vezetése és a tantestület is hozzájárulhat, erre nyújtott szép példát az elmúlt tanévben a topolyai Csáki Lajos Általános Iskola közössége, amikor konkrét munkával segítették a tanárjelöltet a nyelvtanóra sikeres lebonyolításában és a vizsga ünnepélyessé té-

telében. Néhány hallgatónk még végzős korában is szocializációs problémával küzd, számukra óriási kihívás a vizsgatanítás megtartása.

A tanárjelöltek hospitálási naplója (szempontjait tanszékünk előző módszereszei dolgozták ki) valóban hasznos, sokat elárul mai közoktatásunk helyzetéről. Rengeteg a tennivaló, ugyanis az új nemzedékeknek kellene valamit megmozdítaniuk, változtatniuk, ehhez a tanárképzésnek a jövőben ugyancsak meg kell újulnia. Úgy tűnik, a tanszéki műhelymunka, a hospitálás előtti (akvárium)modell/megértési modell megismerése nélkülözhetetlen. Például az egymásnak megtartott, illetőleg a tanári mintaórák bevezetése (egyelőre csak a tanszéken volt alkalom ilyen szerepjátékokra, ahol az önként vállalkozó egyetemisták, illetőleg két ízben a tanár tanított, a hallgatók „alakították” a diákokat, de az újvidéki gimnáziumban felajánlották az esetleges mintaórák megtartásának lehetőségét, együttes megbeszélését), az oktató CD-k és az óramodellek felvételeinek megtekintése, megvitatása kisebb elmozdulást eredményezhet. Mindezek szükségességét a hallgatók idej-ötletgazdag modul-, tanterv- és tanmenet-kidolgozó műhelymunkája, a diákoknak javasolt olvasmánylistája, valamint a gyakorlatokon elemzett felvételek és/vagy a készíthető prezentációk megvitatásának hatékonysága is bizonyítja. Az emberi tényező (szakmai felkészültség, önkritika), az oktatáskultúrát és a vajdasági magyar oktatás konkrét szempontjait érintő sokrétű egyéni szemléletváltás azonban továbbra sem elhanyagolható.

Sokkal többet kell foglalkoznunk az értékelés problémájával. A hallgatók részéről rengeteg kérdés vetődik fel, a szakirodalom sem foglalkozott eleget a konkrét tantárgyi kérdésekkel, még a magyardolgozatok javításával és osztályozásával sem. Gyakorlati órákon sokat jelent a tesztkészítés elsajátíttatása vagy a konkrét dolgozatok bevitele, az értékelés gyakoroltatása. A vizsgatanításokon következetesen tapasztalható, hogy a hallgatók kerülik a feleltetést, az értékelést, a sok tekintetben sikamlós területet, noha a traumamentes számonkérésről és vizsgáztatásról, a differenciált teljesítményértékelésről egyre több szakcikk értekezik a világ minden táján. A szövegértés tekintetében viszont sokat tehetnek a friss felkészültségű tanárjelöltek, az igazi ösztönzést – még vizsgaórájukon is – a nyitottságra áhító diákoktól kapják.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna (2006): Anyanyelvi nevelés az ábécétől az érettségiig, Budapest, Trezor Kiadó
- Antalné Szabó Ágnes – Raátz Judit (2006): Magyar nyelv és kommunikáció a 11–12. évfolyam számára. Tanári kézikönyv. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

- Bókay Antal (2006): Az irodalomtanítás irodalomtudományi modelljei. Új Kép, 2006. március, 3. sz., 3–17.
- Bókay Antal (2006): Bevezetés az irodalomtudományba. Budapest, Osiris Kiadó, 10–15. és 209–236.
- Falus Iván szerk. (2000): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
- Fóris Ferenczi Rita – Orbán Gyöngyi – Székely Melinda – Vincze Kata Zsófia – Zágonyi Melinda (2003): Beszélgetőkönyv a megértő irodalomoktatásról. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó
- Kocsis Mihály – Zsolnai József (1997): Egy pedagógiai akciókutatás-sorozat megoldáskísérletei az ezredforduló válságzindrómáira. III. rész. Akciókutatással megalapozott koncepció a magyarországi pedagógusképzés radikális megújításához. Modern Nyelvoktatás, 1997. szeptember, 3. sz., 25–29.
- Mikonya György (2005): Az önálló tanítási egység, a modul = A tanításművészet módszere. Budapest, Gondolat Kiadó – ELTE BTK Neveléstudományi Intézet, 42–53.
- Pethőné Nagy Csilla (2005): Módszertani kézikönyv. Budapest, Korona Kiadó
- Szabolcs Éva (2001): Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 29–44.
- Vámos Ágnes (2003): Metaforák az oktatásban = Metafora a pedagógiában. Budapest, Gondolat Kiadói Kör – ELTE BTK Neveléstudományi Intézet, 62–89.
- Vederil, Rob / Weatherill, Rob (2005): Kriza autoriteta = Kolaps kulture. Prevela: Ljubica Brajer. Beograd, CLIO, 218–247.

TEACHING-EXAMINATION, EFFICIENCY AND MODELL

This article is concerned with one of the most challenging exams of the final year students in the Department of Hungarian Language and Literature: the teaching-examination and its tradition.

Basing her discussion on concrete examples of teaching exams, the author discusses the advantages of the new teaching modell that is based on text-comprehension and production, the narrowing of the gap between the science of literature and the teaching of literature as well as linguistic science and language teaching, and the bases of metalanguage. Concrete examples have proved that our students plan their practice-teaching classes wishing to change, and move on from the old ways. Reception-orientation, development of new teaching conceptions and reading strategies lead towards renewal, yet they require the development of workshop activities in the Department, too.

RAJSLI ILONA

**„TISZTÁN ÉS KEREKEN MONDANI IGAZAT...”
(PETŐFI: VÉRMEZŐ) – SZAVAK A FORRADALOMBAN***Words in the Revolution*

A reformkort megelőző évtizedekben a nyelvújítási küzdelmek töltötték be a valós politikai cselekvés szerepét. A nyelvújítás fontossága azonban az 1848-as forradalom és szabadságharc idején sem csökkent; számos új lexikai elem jelenik meg ezekben az években. Ezek közül néhány szócsoporthoz tartozik, kialakulásával, valamint befogadásával foglalkozik a dolgozat.

Kulcsszavak: nyelvtörténet, nyelvújítás, 1848-as forradalom és szabadságharc, szóalkotás

I.

Nyelvünk élettörténetében vannak olyan időszakok, a nyelvhasználó nemzetszámára egyértelműen körülhatárolható események és terhek, amelyekhez tisztán és kerekén kimondható tartalmak és jelzők társíthatók; akár helyszínt – mint: Verecke, Mohács, Pilvax és Világos – akár időt: pl. 1772-t, 1848-at, trianoni időt vagy '56-ot említünk.

Nyelvtörténeti közhelynek számít, hogy a reformkort megelőző évtizedekben a valós politikai cselekvést a magyar nyelvért folytatott harc, a nyelvújítási küzdelmek, a szavak „forradalma” helyettesíti, mintegy előlegezi. Az 1844-es nyelvhasználati törvény, majd a '48-as évek történelmi eseményei nem szüntetik meg, hanem más feladatoknak rendelik alá a nyelvújítási törekvéseket.

A forradalomvárás és beteljesülés idején is születnek szavak, készülnek tanulmányok nyelvünk „míveltetéséről”, szótárak és nyelvtanok nagy íróink keze nyomán – ám a figyelem ekkor már a politikai tettekre irányul.

Ilyenkor – a meg-megújuló márciusi ünnep idején – gondolatainkat a ránk hagyományozódott ünnepjelző szavak és jelentések vezetik – *március idusa*, *a népek tavasza*, *a szabadság* szó köré felmagasztosult összetételek és jelentésárnyalatok, *a köztársaság*, *függetlenség*, *az emberméltóság* és mások, hogy mindezek nyomán egy kissé közelebb hajolhassunk e szimbólum-má nemesedett dátum nyelvi kifejezésvilágához.

II.

1. A magyar állami élet az 1820-as évek elején az anyanyelvű politikai nyelvhasználat, valamint a sajtónyelv fejlődését is magával hozza. Politikai tartalmú neologizmusok sora jelenik meg; főként az országgyűlési naplókban, tudósításokban, Kossuth, Széchenyi politikai és gazdasági tartalmú írásaiban, amelyeket azután a szabaddá vált sajtó tud széles körben ismertté tenni, s jelentésükben is rögzíteni.

Főleg az *elő-vizsgálat* – vagyis a cenzúra – alá nem eső '48-as lapok tudták ezt a feladatot igazán betölteni, oldalaikon az akkor még általános *journalistica* vagy *hírlapi literatura* elnevezés mellett megjelenik az *újdonszat* neologizmus; a vele foglalkozókat *hírlapírónak*, *újdonszának*, sőt *hírhajásznak* is nevezték. (Helmeccy még a *hírész* alakváltozattal bővíti a sort.) Megjegyezhetjük, hogy az *újdonszat* formát – igaz, tréfásan utalva ezzel a szófaragók tevékenységére – Jókai még később is használja: „Királyi Pál felszólított, hogy nem állnék-e a Jelenkorhoz újdonszának?” (Szily NyÚSz., 354.).

1848-ban minden jelentősebb újságíró egyúttal nyelvújító is. Szily Kálmán Nyelvújítási szótárának előszavában föl is jegyzi e korszak divatos jelmondatát: „Ne újíts = ne írj!”

Széchenyi a hírlapírást a politika *küzdhomekjának* nevezi, a szavak mögött a reformkor egész eszmei és nyelvi forrongása fellelhető. FORRONGÁS – máris az ünnepkör egyik kulcsszavánál, a *forradalomnál* vagyunk. Maga a szó Kazinczy alkotása, a magyar nemzeti literatúra Atlasza – ahogyan őt Petőfi nevezte – 1815-ben alakította ki a *forr* igének és a nyelvújítás egyik igen kedvelt képzőjének a segítségével (Vö. TESz.). Ám a szó jelentése nála még a 'forrongás, nyugtalan mozgásban levés' értelemre korlátozódott. Mint erőteljes kifejezés, főleg a '48-as események megnevezéseként – gyorsan elterjedt, amihez jelentősen hozzájárult Petőfi *Forradalom* című verse is.

Mint minden új nyelvi elem megjelenésekor, itt is kimutatható a szavak versenye: a *revolutionalis* és a *forradalmi* egyidejű használata, sőt a párizsi és bécsi forradalmakról közölt tudósítások a magyar sajtóban ilyen szinonimákat is állítanak: *lázadás*, *népzendülés*, *mozgalom*.

Petőfi alkotásának tartják az *eszmeforradalom* tömörítést, az Életképek 1848. június 26-ai számában él ezzel a feltehetően alkalmi szóösszetétellel, verseiben nem fordul elő a szó.

Kossuth Hírlapja a forradalom szereplőit, résztvevőit is változatos elnevezésekkel illeti, amikor a nép erejébe vetett bizalmáról ír. Íme egy részlet: „a nép már elfáradt; de vigyázatok magatokra ti korcsgyermekai a revolu-

tionak (...) a *mártius emberei*, a *szabadság fia*i még mind erősek (...) számuk most is légió” (kiemelés Terestyéni 1955, 109.).

2. 1848 másik kulcsszava a *szabadság*. A forradalom és a szabadságharc idején számos merőben újszerű összetétel és képzett forma alakul ki e szó köré: *népszabadság*, *szólásszabadság*, *sajtószabadság*; *szabadszellem*, de mindenekelőtt a *világszabadság*. Az egész emberiségre kiterjedő szabadság képzeete Petőfinél a *szent* jelzővel párosul *Az egy gondolat bánt engemet...* című versében. E szó későbbi élettörténetéről fontos megjegyezni, hogy Reviczky, Somlyó Zoltán, de József Attila és Juhász Gyula is Petőfi alakját idézi meg, amikor a *világszabadság* szót versbe emeli.

A *világ* szó nyomán haladva megemlíthetjük a *világszellem*, a *világpolgár* szóalkotásokat.

A *szólásszabadság* összetétel az egyik országgyűlésen születik meg; még *szóllási szabadság*, *szóllásbeli törvényes szabadság* formában. *Népszabadság* szavunk Kölcsey alkotása, a merész és tömör *véleményszabadság* viszont Kossuth nevéhez fűződik.

A forradalom idején megszorodnak a nyelvünkben ez ideig ismeretlen *nép*- előtagú összetételek: a jól érthető *népfelség*, *népérdek*, *népszellem* stb., valamint a *demokrácia* megfelelőjeként megalkotott *népország*lás, vagy a konzul magyarítására a *népnagy*.

A korszak költői nyelvében sokféle típusú – főként tömörítő célzatú, s részben idegen analógiájú – szóösszetétel jelenik meg. Gondolhatunk itt Vörösmarty és Petőfi *emberméltóság* szóalkotására, Petőfi *rabszolganép* (vö. Szathmári 1998, 300), Vörösmarty *rabiga*, *átoksúly* szavára vagy Arany *honfigond*, *honfihűség*, *mártírtetem*, *vértanúima* típusú összetételeire.

3. A *függetlenség* szó már az 1600-as évek végétől megvan nyelvünkben, az 1850-es évekig néhány rövidebb, elvont vagy továbbképzett forma alakul ki: *független*, *függetlenít* stb.

A *köztársaság* szó ezzel szemben nyelvújítási alkotás, nehezen honosodik meg, a *respublica* mellett egy ideig a *közország*lás forma is használatban van.

4. Kossuthot – főleg a sajtó nyelvében felmutatott újító törekvései nyomán – bátor nyelvújítónak tartja a tudománytörténet. Nemcsak alkalmazza az újításokat, sokat közülük maga teremt meg. Ilyen például a *vezércikk* vagy a *bizottmány* szó, ez utóbbit majd Széchenyi formálja át *bizottság*ra.

1841-ben a Pesti Hírlap vezércikkében *Nyelvünk ügye* címmel Kossuth kifejti purista elveit. Igazi újtó jelentősége azonban neki is – akárcsak nagy reformkori íróinknak – a nyelvi stílus igényességében, a közérthető, modern publicisztikai nyelvhasználat megalapozásában keresendő.

5. A reformkor neológus írói között Vörösmarty számít a legtekintélyesebbnek. Nyelvészeti és szótárszerkesztői munkálkodása során külön szorgalmazza a szakszótárak készítését, „nyelvünk birodalmának kiterjesztőit, lelki honfoglalókat” lát bennük (Tolnai 1929, 168.).

Nyelvújító tevékenysége – akárcsak Petőfié vagy Aranyé – nem az új szók alkotásában csúcsosodik, hanem a meglévők jelentésárnyalatainak a módosításában, a régi és a népi szavak irodalmivá tételében. Ő maga óvakodik a szélsőséges újításoktól, megvallása szerint: „Az egész szócsinálás titka igen kevésből áll: egy kissé kevesebb mohóság, több ízlés, több megfontolás” (Idézi Tolnai 1929, 168.).

Vörösmarty írásművészetében valósul meg a Kazinczy által megálmodott fentebb stíl és az új magyar költői eszmény, amit Petőfi és Arany stílusforradalma, a népiességet korszakos hatású tendenciává fejlesztett nép-nemzeti irányzata vált fel. A jelentős mértékben demokratizálódott irodalom, amely Petőfi szavai szerint „sem úri, sem népi” [tehát paraszti], korszakos hatású stílusváltást is hoz, melyre az egyszerűség, a természetesség és közérthetőség stíláriis jegyek jellemzők.

Martinkó András szerint a szépirói nyelv ekkoriban közel került a közönségi nyelvhasználathoz – „közösségi realitása” lett. Petőfi ars poeticájában az igazság közlése fontos helyet foglal el: „Ami igaz, az természetes, ami természetes, az jó és szerintem szép is” – írja 1847-ben Aranynak.

De más írók, így Bajza József, Jósika Miklós is a nyelvújítás elkötelezett hívei. Bajza tanulmányt ír *Nyelvünk műveléséről* címmel az Athenaeum 1843-as számában. Számos elméleti meglátása a mai napig helytálló. Nyomatékosan utal a magyar nyelvnek a forradalom idején betöltött fontos szerepére, amikor a „stílusi csín”, a „beszédbáj” csiszolására figyelmeztet: „e forrongási időszakban (...) nyelvünk ügyetlenül kezelt művelése lassítja, akadályozza az előmenetelt, és károsít bennünket az időben” (Waldapfel, szerk., 1955, 340.).

6. A márciusi események idején a katonai mozgások, előkészületek, valamint a szabadság védelmében vívott harcok hívják elő a magyar katonai nyelv számos elemét. Toborzáskor, vagyis *újoncozáskor* az önkéntesek: a *szabadoncok*, *lovancok* és *hadoncok* alkotják a honvédség sorait.

Honvéd szavunk – Kisfaludy Károly alkotása 1821-ből – beépült a *hon-* előtagú összetételek hosszú sorába: *honszeretet, honvág, honfi, honleány* és így tovább. Szinte divattá válik ekkoriban az újonnan rövidült *hon* és a *haza* szavakkal összetételek alkotni. Nemcsak Vörösmarty, hanem Kossuth is pártolja a rövid formákat: *angolhon, némethon* stb. A *hon* után a *nemzet* szóval is számos összetétel készül ekkoriban: *nemzetőr, nemzetgazdaság, nemzetközi* stb.

A hadi szókészlet fejlődésével a *szabadságharc* szinonimái is kialakulnak. A mára hagyományossá vált *szabadságharc* kifejezés e korban még nagyon ritka, helyette a *népháború, hazafi háború* olvasható a sajtó nyelvében, majd a 40-es években a *szabadsági harc* szerkezetből rövidült (mint ahogyan volt *szabadsági szellem, szabadsági eszme, szabadsági mártírok* szerkezet is).

Kossuth emlékezetes felhívásában – 1848. december 18-án – így fogalmaz: „A szabadság harcának népharcznak kell lenni” (idézi Terestyéni 1955, 156.).

A vizsgált időszak sajátos nyelvi jellemzője a germanizmusként bekerülő *kravall* szó, amely a márciusi utcai tüntetések, megmozdulások megnevezése. A 'kisebbsajta zendülést, tüntetést' jelentő szóra sokáig nem találnak megfelelő magyar kifejezést. Kossuth Hírlapjának 1848-as évfolyamában az országgyűlési tudósító ezt meg is jegyzi: „Bocsánat a szóért, de illy zenebona kifejezésére még nincs magyar szavunk, meghozza talán az idő a nevet, mint meghozta a dolgot” (TESz. II.).

A márciusi forradalom utcai megmozdulásain a népszerűtlen politikust a tömeg *megmacskazenézte*. A Márczius Tizenötödike című lap így ír erről: „a *macskazene* (vagyis *macska musika*) a *revolutionalis demonstrációknak* valóságosan idealizált operája”. (idézi Terestyéni 1955, 114.).

7. Mint látjuk, a '48-as forradalom és szabadságharc idején megszaporodnak a gúnyos és rosszálló jelentésváltozatok is. Csak néhányat emelünk ki közülük.

Ide tartozik a *gyász-* előtaggal alkotott szavaknak egész sora: *gyászsereg, gyászvitéz*, de nem utolsósorban a *gyászmagyar* szavunk. Noha már az Életképek 1845-ös számában megjelenik, és az augsburgi (955.) vesztés csatára utal, '49 után, de főleg a kiegyezés körüli időkben a szónak a *gyászvitézzel* együtt általánossá válik a 'hitvány, hazaáruló magyar' jelentése.

A pejoratív jelentések sorába tartozik a Kazinczy *szolgalelkűség* szava is. Az Élet és Literaturában írja: „az a szolgalelkűség, mely elfojtja az önbecs' érzését.”

Petőfi költeményeiben különösen gyakori a nyelvújítási *zsarnokság*, *zsarnok* szó, valamint összetételei: *zsarnokszív*, *zsarnokvér*, *zsarnokhatalom*, *zsarnokkény*. Jogi műszóból alakult az 1830-as években a 'tirannus' magyar megfelelőjévé. Széchenyi a *Hitelben* (1830) még szinonimaként halmozza, de már mai jelentésében. Petőfi a 'szabadságot kegyetlenül elnyomó uralkodó' jelentésben használja (vö. Petőfi-szótár), s nagy része van a szó elterjesztésében.

III. Összegzés helyett

Tolnai Vilmos a nyelvújítás történetében azt vallja Petőfi nyelvművészetéről, hogy hatalmas volt a szavakon: „A szó sohasem uralkodott rajta, hanem ő a szón...” (Tolnai 1922, 200.).

Amikor így ünnep táján ismét halljuk elévülhetetlen sorait, érezzük, mennyire változatlan az emberi ragaszkodás a kereken és tisztán kimondható igaz dolgok iránt. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy ezt az értéket a történelmi *Nagy Idők* ránk hagyományozódott örökségeként kötelességünk továbbadni.

Irodalom

- Bajza József (1908): Bajza József mint nyelvújító. MNy. IV. 201–207.
 Dénes Szilárd (1908): Kossuth nyelvművészete. Nyr. 37: 49–62.
 Gerold László (2005): „Itt állok a rónaközepén”. Újvidék, Forum Könyvkiadó
 Nadenics Antal (1902): Kossuth és a nyelvújítás. Nyr. 31: 442–447.
 NyÚSz. 1902–1908 = Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével. I.–II. Bp.
 Szabó Zoltán (1998): A magyar szépirói stílus történetének fő irányai. Budapest
 Szathmári István (1998): Petőfi nyelvi hatása. Nyr. 122: 292–304.
 Terestyéni Ferenc (1955): Az állami élet nyelve. 83–165.
 Tolnai Vilmos (1922): Petőfi és a nyelvtudomány. MNy. XVIII. 198–201.
 Tolnai Vilmos (1929): A nyelvújítás. MTA, Budapest,
 Tompa József (1955): Az irodalmi nyelv. = Pais Dezső (szerk.): Nyelvünk a reformkorban. Budapest, 313–435.
 Waldapfel József (szerk., 1955): Szöveggyűjtemény a reformkorszak irodalmából. Budapest
 Zlinszky Aladár (1922): Petőfi nyelvéről. MNy. XVIII. 189–198.

WORDS IN THE REVOLUTION

During the decades prior to the revolution the neologistic movement undertook the role of political activities. However, the significance of neology did not lessen during the 1848 Hungarian Revolution and War of Independence; a great number of new lexical items appeared in these years. The paper deals with the origin, development and reception of several word groups from this period.

**SZAKDOLGOZATOK ÉS
DIPLOMAMUNKÁK**

BAKOS PETRA

**AZ OLVASÓ PÜNKÖSDI KIRÁLYSÁGA
KÁRMÁN JÓZSEF: A KINCSÁSÓ***The reader's passing glory – József Kármán
A kincsásó (Treasure Hunter)*

„The author creates, in short, an image of himself and another image of his reader; he makes his reader, as he makes his second self, and the most successful reading is one which the created selves, author and reader, can find complete agreement, – ”
(Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*)*

Kármán József *A kincsásó* című szövegének paratextusa „Egy régi történet szerint”. A történeti forrásra való hivatkozás a kor olvasóközönsége, olvasói ízlése felé tett gesztus (Alszeghy 1993, 485–516.), egyszersmind egy szerző-olvasó paktum nyitópasszusa. Ezt a felütést fontos megkülönböztetnünk a *Fanni hagyományai* paratextusától (*Egy szó az olvasóhoz*) amennyiben az forrásszöveggént, pontosabban: talált szöveggént mutatja fel a szövegkorpuszt, míg *A kincsásó* lekövető, nyomon járó szöveggént aposztrofálja magát. A szöveg eredete ezzel a kortársi mába helyeződik, a szöveg tehát afféle visszatekintésként, újra- vagy átirásként, megidézésként jelenik meg olvasója előtt. A szerző-olvasó paktum részeként ez a felütés a kortárs olvasó számára is történeti perspektívát biztosít, miáltal felszabadítja az olvasó kritikai és analitikus készségeit és „az élelméjűség gyakorlása révén tanulási folyamatot indít el, amelynek folyamán az ítélőképesség differenciálódni képes” (Iser 2001, 185.), illetve az időbeli távolság révén az olvasó számára védett helyről nyíló rálátást biztosít az eseményekre, ezáltal szavatol az olvasó biztonságáért, felszabadítja tehát a kacagás helyét.

* „A szerző, röviden szólva, egy képet teremt önmagáról, egy másikat pedig olvasójáról; úgy formálja olvasóját, mint második énjét és a legsikeresebb az az olvasmány, amelyben a megteremtett alakok, szerző és olvasó, teljes egyezésre jutnak – ” Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*. Chicago, 1963. (idézi Wolfgang Iser).

A felvilágosodás diskurzusában a történeti-időbeli távolság kulturális-civilizatorikus fejlődési különbséget is jelöl. A kortárs olvasó ezért kezdettől (kulturális-civilizatorikus) fölényben érezheti magát a szöveg aktoraival szemben, fogékonyabbá válik tehát az ironikus mimézis (Frye) alakzataira. A szöveget kezdettől áthatja az irónia: az első passzusok például látszólag szenvtelenül jellemzik az öreg nemest, bizonyos, szintén tárgyilagos megjegyzések azonban a figurát egészében ironikus megvilágításba helyezik. A korszerű, vagyis magát felvilágosultként elgondoló kortárs olvasó mindeközben lovon érezheti magát, mivel amennyiben érti és elérte az iróniát, pazar kedvteléssel működtetheti kódfejtő képességeit. Amíg az elbeszélő az olvasót a többlettudás fölényével kényezteti, addig az az ironikus mimézis körében – a történeti távlatosságna-távolságna hála –, önreflexióit talonba téve lubickolhat. „A perspektívának ez az ugrásszerű megváltozása következtében úgy tűnik, hogy az erények érvényüket veszítik; hatásuk olyan, mintha csak a múlthoz tartoznának, mert a jelenben való viselkedést már nem képesek kellőképpen irányítani” (Iser 2001, 187. – kiemelés tőlem). Az öreg nemes tehát egészében rontott-romlott karakterként, rossz tulajdonságok és emberi gyöngeségek halmazaként áll előttünk, és könnyed fintorral kacagjuk ki.

Mosolyogtató lehetne akár a sóhajos Rozália is, hiszen először szinte instrumentumként tűnik fel, amelynek mintha egyedüli feladata az öreg nemes megátalkodottságának szemléltetése lenne. Közvetlenül ezután azonban az érzékeny olvasónak, akire Kármán több helyütt (például *Az „Urania” I. kötetének ajánlása*) apellál, arcára fagy a mosoly, hiszen szájalom és együttérzés mérgezi. A szerencsétlen mostohalány jól ismert toposza olyan erőteret generál, amely szétfeszítené a szöveget, ha egy új történetyszál mentén nem lenne biztosítva kijárása. A bontakozó szerelmi cselekményszál éppen efelé, azaz kifelé kígyózik, bár a Hildenburgos epizódok sem mentesek ironikus felhangoktól.

Rozália és Hildenburg összeboronálódása ad alkalmat a narrátornak az első kiszólásra, amikor is olvasói esetleges aggodalmát vagy rosszallását mintegy megelőzendő maga reflektál a történésekre „Lehet látni, hogy ezen új ösmeretségnek előmenetele egy kevéssé sebes volt...”. Azonmód megnyugtató azonban erényes olvasóit „jóllehet, hogy hirtelen jöttek a titkos összejövetelek pontjára, vigyáztak még is arra, hogy a szent határlíneán által ne hágjanak, a mely által különbözik a nemesebb lelkek szerelme a közönségesekétől” (155.). Az olvasó rokonszenve tehát fenntartások nélkül kísérelheti a bontakozó kapcsolatot.

Szövegünk egyszeriben mégis elhagyja a szerelmeseket, mégpedig a következő, megindokolatlanul hagyott narrátori felszólítással: „De hagyjuk el most őket ezen szomorú állapotban, és térjünk vissza az istenes nemes emberhez” (156.), azaz az olvasó ismét az öreg nemes körében találja magát, ahol kezdetét veszi egy igen összetett, nagy kiterjedésű, íves kalandsorozat, amely oly nagyszabású, hogy a szerelmi narratívát szinte meddő digresszióvá minősíti. A kor ideálisan elgondolható, idilliumokon edzett olvasóját azonban ezzel nem verheti át: mozgósítja olvasói repertoárját, amely az „irodalomnak nevezett hagyomány” (Jánossy) számára közvetlen vagy közvetett módon hozzáférhető részéből, valamint a normatívként elfogadott kortársi képzetekből tevődik össze, és azonnal észleli az *eltérést*: a hagyományban sem és a kortársi szentimentális képzetvilágban sem maradhat egy ilyen (egyáltalán: semmilyen) bontakozó szerelmi szál elvarratlan, főként, ha „a szerelem istene, a ki örömet könyörül az elhagyatott leányokon, és minden szükségben segíteni tud, felfogta Rozália sorsát is” (154.). A furcsa szentet és az általa elindított eseménysorozatot tehát az olvasó már kettős perspektívából, hogy úgy mondjam, kettős gyanakvással olvassa: egyrészt, mert az elmaradott gondolkodású, babonásan korlátolt öreg nemest eleve felvilágosulatlanabbnak, azaz ostobábbnak tartja önmagánál, minek okán kiinduló feltételezése az, hogy ő, az olvasó majd képes lesz olyasmire felfigyelni, amire az öreg nem; másrészt, mert a hagyomány erőteljes mozgásának/mozgósításának hatására várja/reméli/sejti a szerelmi szál további étlapjait, s ezen a Vágyon keresztül olvassa a szöveget, azaz „miközben az olvasó a kimaradt kapcsolatokat mérlegeli, megteremti a szöveg értelmi konfigurációinak előfeltételeit” (Iser 2001, 193.).

A *kincsásó* című elbeszélésben feltárható elbeszélő metódus ennél fogva a krimik taktikáját idézi: az elbeszélő nyomokat hagy, amelyeket csak az olvasó illeszthet össze, sem az öreg nemes, sem a történet narrátora nem képes erre. Fontos elkülönítenünk az elbeszélőt a narrátortól: míg az utóbbi vezeti elénk az eseményeket, valamint (akár fent) a maga kommentárját/véleményét is, az elbeszélő működteti az elbeszélést, és beszéli el a narrátort magát is. A bűvópatakszerűen, az olvasói elvárások ráirányulásában fenntartott szerelmi szál például a narrátor előtt rejtve marad, ahogyan a Propertius-féle színjátékot sem látja át: a narrátor ehhez nem rendelkezik a megfelelő perspektívával vagy kombinációs készséggel – nem azokra a topikus és archetipikus rugókra jár az agya, nem azt olvasta. Feltételezhetjük, hogy Kármán ideális olvasója egy felvilágosodott eszméket abszolvál, mértéktartón lelke-

sülő, szkepszist is bőven mozgósító alkotó résztvevő, akit a szöveg elbeszélője éppen „kódjánál fogva” vezetget az elbeszélés labirintusában: a paratextus által életre hívott differencia, az öreg nemes szellemi képességeinek egyúttal az általa befogadott valóság való-szerűségének megkérdőjelezése, az öreg eltűzottsága (tűzött bigottság, mértéktelen mohóság) miatti fenntartás minden életeseményével kapcsolatban már a kezdetektől aktiválja az olvasót, mozgósítja kódfejtő készségeit. Ha az ironikus hangvételű első oldalak olvastán még nem is, a szerelmi szál elrejtése egyidőben a különös vendég felbukkanásával, valamint azzal, amikor és amilyen naivan az öreg nemes beleoldódik a furcsa szent narratívájába, feltétlenül gyanakvást kelt: az olvasó csapdát gyanít, fokozottan figyel, titkosan működő kódot sejt és fejt.

Hildenburg-Propertius tulajdonképpen az öreg nemes elzárttságban gyapradó, babonáságból és barokkos vallásos képzetekből táplálkozó gondolatvilágát éppen e gondolatvilág belső rendszerének segítségével játssza ki, elleplezve előtte a kódot, melynek kulcsát végül a levélben fedi fel. Két módszert alkalmaz: előbb egy színjátékot rendez az öreg nemes átverésére, majd pedig egy elbeszéléssel, egy betéttörténettel felszámolja ellenállásának utolsó morzsáit is. A színjáték komoly felkészültségre vall, ami persze korántsem meglepő, ha visszaemlékezünk Hildenburg élettörténetére: „huszadik esztendejétől fogva, a midőn a világba lépett, hogy szerencsáját keresse, oly sokféle, és részszerint oly illetlen módon kereste azt, hogy meg nem érdemlette feltalálását. Egyszóval: tekergő volt” (156.). Tekergő, csavargó, haszontalan szélhámos tehát, minden hájjal megkent gazember, ha úgy tetszik. Előadásában a korabeli rémdrámák motívumai keverednek a középkori lovagregények katolikus miszticizmusával: már megjelenése is rémületet keltő, a kezében tartott, később fontos szerephez jutó pálcá révén varázslók és mágusok világát idézi, a „szolgalelek” és elnevezése (Azáel) pedig mindezt földöntúli aurával tetézi. A megdöbbszent öregot utóbb nem mulasztja el egy közbevetett mondattal („Most felségesebb kötelességek hívnak. 159.) arra is figyelmeztetni, hogy bár az ő (a nemes) világában rendkívüli fontosságú esemény érkezése, a maga, Propertius szempontjából kisformátumú, majdhogynem mellékes. Az előadás ezzel kezdetét vette. A „régí épületnek omladékai” (157.) között zajló jelenetek tovább fokozták a kezdeti hatást. Hildenburg-Propertius teljességgel az öreg babonás képzetekből táplálkozó elvárásainak megfelelően viselkedett, komor volt és méltóságteljes; varázserővel bíró pálcát használt, mellyel háromszor három keresztet rajzolt a levegőbe, a kísértet a harmadik hívásra jött elő. Hildenburg-

Propertius kört rajzolt az öreg nemes és inasa köré szimbolikus védelmi mágia gyanánt, valójában talán azért, hogy az öreget és inasát megakadályozza abban, hogy netán a kísértethez közelebb lépve felfedjék a turpisságot; és csendet parancsolt, a kényszerű csend pedig ugye az egyik legalkalmasabb televénye a pániknak és ijedelemnek. Meg is volt a hatása: „A nemes ember közel volt az ájuláshoz” (162.). Hildenburg-Propertius második fogása, a betéttörténet pedig egyenesen az öreg nemes részleges átalakulását eredményezte: a második bevetésen már „mint egy bátor vezér az ütközetben, a ki a megriadt katonáit szava és cselekedete által új próbára serkenteti, úgy biztatta a nemes ember a félénk inasokat [...] midőn ... hosszában elterült; jóllehet orra keményen vérzett, igazi vitézi bátorsággal folytatta útját” (178-179.). Magam ugyanis ezt a váltást tutyi-mutyi vénemberből (akivel az első bevetésen még „katona dolog történt” 161.) tüzes aggba nem (csak) a vagyon varázsos hívásának tudom be, sokkal inkább annak a lélektani hadjáratnak, mellyel Hildenburg-Propertius a betéttörténet révén megtörte az öreg tartózkodását. A betéttörténet célja nyilvánvalóan az öreg nemes még teljesebb elbódítása lehetett. Az éjszakai kirándulások már felcsígták kalandkedvét, megnövelték Propertiusba vetett bizalmát és nem utolsó sorban felfokozták mohóságát, de még nem vették el egészen az eszét. Vallásos bigottsága kitartott, mert ugyan „Propertiusban helyheztetett bizodalma oly határtalan volt, hogy reménységei legkisebb kétség által sem háborítottak meg” (178.), mégis a sokféle képzettől terhelt elme, melynek erőteljes tápot adott a cselédség babonás susogása, továbbra is félelemtől szűkölt. Benne motoszkált még a vallásos buzgósága, de nem elhivatottságból, hanem inkább a kárhozattól való félelméből, amely a középkori aszkétizmus motívumaival operáló barokk dogmatika szerint mindenk előtt az élvhajzás következménye. Emberünk elsődleges élvezeti forrása pedig a pénz lévén, Hildenburg-Propertius részint éppen ezen hatalmas kísértés megtestesüléseként, részint olyan rejtelmes, ármányos, gonoszknak vélt erőként tűnt fel, amely ennél fogva *ugyanolyan* erővel gyakorolt vonzást és taszítást az öreg nemesre. Az élet-elbeszélés azonban végképp felszabadította az öreg nemes vallásosan áhitatos odaadását, feltöltve ezzel az elszántság és bizalom addig még nyiladozó hasadákait: a félelmetes ember saját (!) tanúságtétele szerint mártír, tehát szent ember, nincs mitől tartania.

A betéttörténet különös hatását nem kis részben az előadásmód szuggesztivitásának, valamint az ismételten elhangzó hallgatási tilalomnak is köszönheti, ez utóbbi ugyanis azonmód olyan érzetet kelt a hallgatóságban (az öreg

nemesben), mintha az nemcsak befogadójává, de beavatottjává válna valami-féle titkos ismereteknek. A hatás nagyobb hányada mégis a felhasznált mesélői repertoárnak tudható be: Hildenburg-Propertius a középkori haláltáncok eszköztárát továbbvivő-fejlesztő barokk vallásos irodalom hagyományából merít, amikor csupa jól ismert és bejáródott siralomvölgy-motívumot sorjáz (kripták, csontvázak, vaksötét, nyirkosság, föld alatti zugok, melyek hatalmas, kietlen csarnokokká tágulnak, sajátos alakok – a barát, a fejetlen torzó, a római szűz –, a lesújtóan szigorú ítélet, mely ajándék és átok egyben). Minthogy „[a] nemes ember, a ki a hitetlenségtől és szabad gondolkozástól oly messze volt, mint az ég a földtől” (157.) bűra-alatti védett létében, melyben „semmi látogatás sem háborította a szüntelen egyformaságot”, elzárt, babonás-gőzös, a teatralitásra rendkívül fogékony vallásosságot nevelt, volt mire épülnie Hildenburg-Propertius meséjének. Az elbeszélés tulajdonképpen újabb rémületes képekkel töltötte meg az öreg nemes erre kiváltképp fogékornak bizonyuló elméjét, azaz Hildenburg-Propertius barokkot olvasott (be) az öreg nemesnek, és felvilágosultan kikacagta. Mindezt nemcsak kiváló színészi és elbeszélő képességeinek köszönve tehette, hanem mindenekelőtt azért, mert remekül ismerte befogadóját. Mellesleg feltételezhetjük, hogy nemcsak a kor adott embertípusának általános ismerete segítette ebben, de Rozália is súgott neki. (Többek között Hildenburg-Propertius egyik elszólása/megjegyzése is erre enged következtetni: „A kisasszony az úr pupillája” 168.).

Az olvasó a betéttörténet tekintetében is egészen más pozícióban van, mint az öreg nemes, éppen azért, mert ő nemcsak a csalfa szent meséjét olvassa, hanem az öreget is. Az öreg nemes az ideálisan elképzelhető passzív olvasó: beleéli magát a történetbe, áldozatot hoz annak valósága fenntartásáért, nem kételkedik, nem reflektál, kizár minden külsődlegest. Az elbeszélő (nem a narrátor!) az öreg nemest beviszi az elbeszélés sűrűjébe, aktort csinál belőle, rágombolja a fikciót, míg az olvasót csak férc fogja, csak a narratori diskurzus köti, ezért átláthat a szitán. A narrátor pedig mindeközben szemléli az eseményeket, ám korántsem omnipotens pozícióból, hiszen például a „[d]e ideje, hogy a szerelmes párhoz visszatérjünk...” (167.) passzusban is felfedi bizonytalanságát, amikor elárulja, hogy lehetőségei körén kívül esik, hogy a szerelmespár találkái elmaradásának okát vizsgálja.

Az értő olvasó jutalmának tekinthető viszont Hildenburg levele az öreg nemeshez, amelyet megigazolásképpen, az „ugye megmondtam” magabiztosságával immár mintegy beavatottként olvas. Kérdés, mi ösztönözhette

Hildenburgot mutatóványai leleplezésére? A felvilágosodás-racionalizmus tudás általi jobbítás-hite támadt volna fel a lovagban, vagy a rátartiság és a kaján (kár)öröm? Vagy talán egy külső szem (az olvasó?) előtt akar büszkélkedni azzal, milyen ügyesen megvezette az öreget? Nem mellesleg a narrátort mintha szintén „megvezették volna”, már említettük, hogy visszavonulni kényszerült omnipotens pozíciójából, és most, a legvégén, tulajdonképpen ostobábbnak tűnik, beavatatlanabbnak, mint maga az olvasó, akinek ez nyilván újabb sikerélményt jelent.

Valóban, miért fedi fel Hildenburg-Propertius a taktikáját? Vallomás lenne netán? Paul de Mann nyomán ez cáfolható, hiszen szemernyi bűnbánat, mentegetődés sincs benne („Nem elég mindent elmondani. Nem elég vallani, mentegetődni is kell.” 381., a mentegetődés, mint Paul de Mann további fejtegetéseiből kiviláglik, ha valóban felmenti a vallomástevőt, főlegessé teszi a vallomást, és önrombolóvá a diskurzust), és vélhetően az öreget is inkább csak megrázza, mint felrázza vele. Úgy gondolnom, hogy Hildenburg-Propertius élvezetét lelte elmondásában, a kompozíció felmutatásában, feltárásában.

Ha feltételezésünk helytálló, akkor a levélnek az olvasó szempontjából további dimenziói is megnyílnak, hiszen ha a levél valóban mindenekelőtt Hildenburg öntömjenezése, akkor az kiterjeszti a „nevetségességben felvilágító fölényességet” (Iser 2001, 189.) a lovagra is, felfedve annak gyöngeségét (nárcizmusát). Az öreg nemes reakciói a levél kézhez kapását követően azonban ismétcsak megerősítik az olvasót fölényében: olyannyira szálnalmas az agg toporzékolása, hogy már nem marad helye a szálnalomnak. Ezzel sajnos az elbeszélés elveszi olvasójától annak lehetőségét, hogy esetleg együttérezzen az öreg nemessel, s ezen együttérzésben, mint egy tükörben, megpillantsa önnön addig mindvégig kárörvendő arcát.

Mint azt számos forrásból tudjuk, irodalmárként Kármán elhivatott szándéka a szellem pallérozása, az elmék felvilágosulttá csiszolása volt. *A kincs-ásó* című elbeszélése azonban sajnos nem fed fel olyan virtuális dimenziót, amelyben az olvasó végre nemcsak a figurák, hanem önmaga felett is ítéletet mondhatna. A saját fogyatékoságok felismerése csak a legvégén, az öreg nemes baja felett érzett már nem-tiszta, sőt, egyre inkább elszennyesedő örömben lehetne tettenérhető, akkor, ha a levél szövegkorpuszát nem követné *semmi*. Ha a levél szövegével lezárulna az elbeszélés is, az olvasónak magának kéne elképzelnie az öreg nemes reakcióit, s minthogy az emberi elme hajlamos a legsúlyosabb feltételezésekre, az olvasó olyan válogatott

kínokat képzelhetne az üresen maradt (még mindig) szövegegységbe, hogy azok intenzitása talán végre arcára fagyasztaná a mindvégig ott pöffeszkedő fölényes mosolyt. Ez tehát nem a szöveg valamely üres helyén valósulna meg (mint az Iser által vizsgált *Joseph Andrews*-ban és *Tom Jones*-ban), hanem az utolsó mondat utáni pont után, ahol már de facto nincs textus, ahol az üres lap mered, amelyre és egyszersmind az olvasó virtuális terébe a szöveg mégis kiterjeszti magát, önnön hatókörét: a döbbenet, a tükör itt tárulhatna fel, léphetne élénk és működésbe. A szöveg ekképp nemcsak egyszerűen egy ironikus olvasatát adná a „regénybe illő” gondolkodásbeli elmáradottságnak, a babonássággal szövetkezett vallási bigottságnak és a mohó farkaságnak, de a szövegszerveződéssel egyszersmind rávenné, kényszerítene olvasóit részint olvasói attitűdjük, részint emberi tulajdonságaik felülvizsgálására. Úgy dolgoztatná meg olvasóit, úgy vonná őket bele egy személyes téttel is bíró munkába, hogy azt csak a munka végeztével vennék észre – habár mindvégig ott lebeg az intő példa előttük: az öreg nemes maga.

Forrás

Kármán József (1880): A kincskereső. = Kármán József művei. Budapest, Kiadja Abafi Lajos

Irodalom

- Alszegehy Zsolt (1993): A könyv és olvasója. = Dornanovszky Sándor (szerk.): Magyar művelődéstörténet, IV. kötet, Szekszárd, Babits Kiadó
- De Man, Paul (1999): Az olvasás allegóriái. Szeged, deKON-KÖNYVek Irodalomelméleti és Interpretációs Sorozat 17. Ictus Kiadó és JATE Irodalomelméleti Csoport
- Iser, Wolfgang (2001): Az olvasó szerepe Fielding „Joseph Andrews” és „Tom Jones” című regényeiben. = Dobos István (szerk.): Bevezetés az irodalom elméleteibe I. Olvasáselméletek. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó – Debreceni Egyetem
- Pándi Pál (1965, szerk.): A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Várkonyi Nándor (1997): Az ötödik ember III., Budapest, Széphalom Könyvműhely

BRENNER JÁNOS

SZABADKA INTÉZMÉNYNEVEI

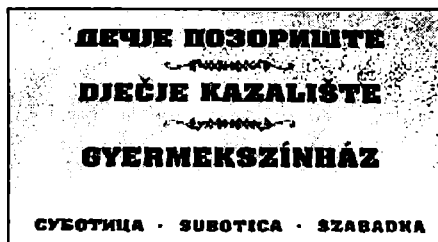
Institutional names in Szabadka

Szemináriumi dolgozatomban elsősorban Szabadka intézményneveivel foglalkozom, pontosabban az intézménytáblákon szereplő feliratokkal, azok nyelvi és írásbeli helyességével, helytelenségével.

A vizsgálathoz szükséges anyagot Szabadkáról gyűjtöttem be. Ezzel kapcsolatban fontosnak tartom a lakosság számának, illetve a lakosságot alkotó nemzetiségi összetétel számarányának közlését, hisz másodsorban azaz is foglalkozom, hogy az intézménytáblák mekkora arányban tartalmaztak magyar nyelvű feliratot.

Szabadka lakossága közel százezer fő. A csaknem százezer lakos közül 26 242-en vallották magukat szerb nemzetiségűnek, 34 983-an magyarnak, 10 870-en bunyevácnak, valamint 10 424-en horvátnak. Persze, a városban élnek még albánok, ruszinok, szlovákok stb. A három legnépesebb nemzeti kisebbségnek – az érvényben lévő jogszabályoknak köszönhetően – a lakossági számarány lehetőséget ad arra, hogy az intézmények nevét és a telephely-megjelölést, a többségi nemzet nyelvén kívül, hivatalos nyelvként, anyanyelvükön is feltüntessék. A cégtáblákon kívül ez a jogszabály a helységek és más földrajzi egységek, az utcák és terek megnevezésére is vonatkozik.

A fenn említettek alapján példaértékű az 1-es számú képen szereplő felirat – mind a telephely, mind pedig az intézmény nevének megjelölését illetően –, ami a Szabadkai Gyermekszínház tábláján volt található, azaz szerb nyelvű felirattal: *Dečje pozorište*, horváttal: *Dječje kazalište* és magyarral: *Gyermekszínház*.

1. kép

A hivatalos nyelvhasználatnak köszönhetően – hiszen az intézmények kötelezhetők a többnyelvű feliratok feltüntetésére – a táblák zömén magyar kiírás is szerepelt. Dolgozatom első része ezeket elemzi helyesírási és nyelvhelyességi szempontokból.

1. 1. Helyesírási hibák. A legsűrűbben előforduló helyesírási hiba az intézménynév idézőjelek közé helyezése volt. Nyilvánvaló, hogy ez a szerb helyesírás hatásaként fogható fel, ám a magyar alakban ez elfogadhatatlan. A 2-es számú képen jól látható, hogy két, hegyével befelé forduló jel közé került az intézménynév, azaz a *Bosa Milićević*:

2. kép

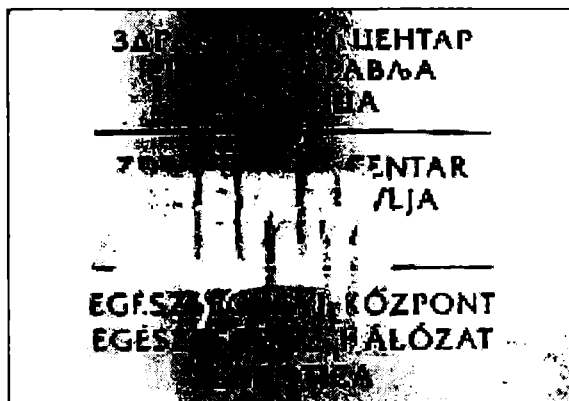
A vessző elmaradása is tipikus hiba, abban az esetben, ha az intézménynév és a telephely egy sorba kerülnek. Noha apró hiba, fontosnak tartom megemlíteni, hisz gyakran előfordult. A 3-as számú képen például az *Egészségvédelmi Intézet* és a *Szabadka* tagok között maradt el az elkülönítő funkciójú vessző:

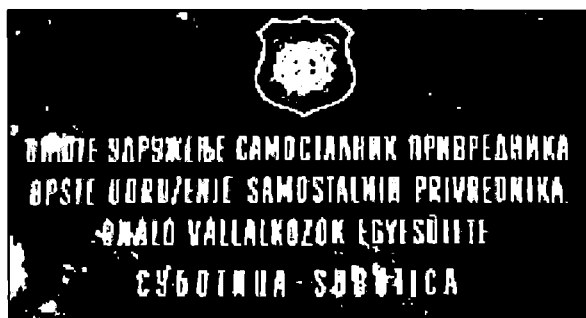
3. kép

A képen látható felirat – ha a fenn említett tagok vesszővel vannak elkülönítve – teljes és cégszerű intézménynévnek számít. Helyes megoldásként elfogadható az is, ha az -i képzővel ellátott helységnévi elem jelzőként a név élére kerül, azaz: *Szabadkai Egészségvédelmi Intézet*.

Egy-két esetben tévesen tüntették fel bizonyos magánhangzók és mássalhangzók hosszúságát. Az alábbi két kép ilyen jellegű hibákat mutat be (4. és 5. kép).

4. kép

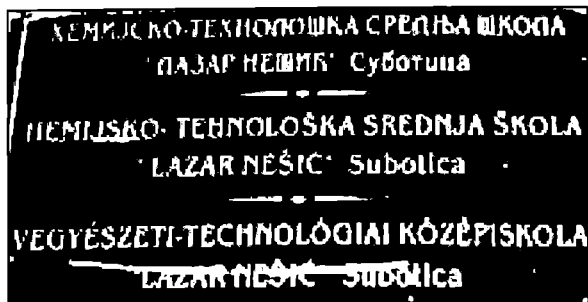

5. kép

Nyilvánvaló, hogy az első esetben hibás az *Egészségügyi Központ* forma, a második esetben pedig az *Önálló* alak. Ez utóbbi helyesírásihoz egy nyelvhelyességi hiba is társult. Talán elfogadhatóbb megoldás lehetett volna az *önálló vállalkozó* szókapcsolatot *magánvállalkozó-ként* feltüntetni, azaz így: *Magánvállalkozók Egyesülete*. A 4-es számú képen szereplő felirat javítása pedig: *Egészségügyi Központ*.

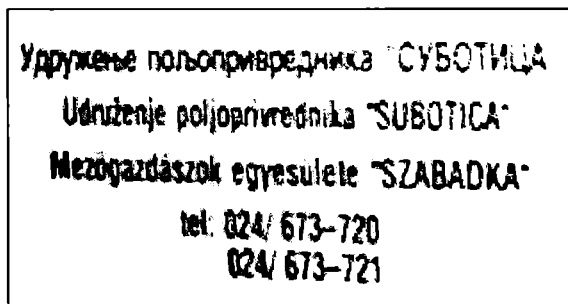
A fenti hibák többször is előfordultak, ezért fölösleges volna mindegyiket képpel illusztrálni. Néhány egyedi hibát azonban szeretnék még megemlíteni.

A Lazar Nešić Középiskola tábláján például kiskötőjel került a *vegyésze-ti* és a *technológiai* tagok közé a nagyköötőjel helyett. (Lásd: 6-os számú kép)

6. kép

Egy-két esetben az is megtörtént, hogy nem tartották be a helyesírási szabályzatnak, az intézménynevek kezdőbetűire vonatkozó előírását, azaz kis kezdőbetűs lett az „*egyesülete*” tag a Mezőgazdászok Egyesületének tábláján. További hiba a telephely idézőjelek közé tétele (7. kép):

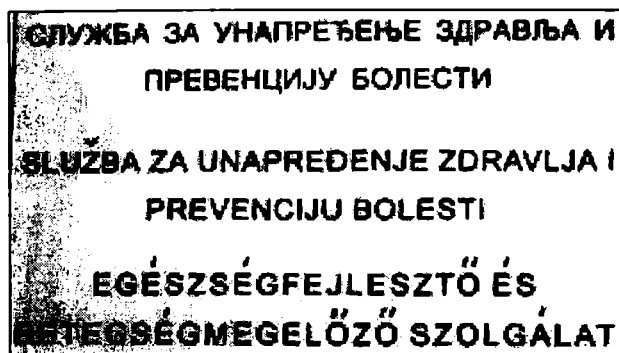

7. kép

1. 2. Nyelvhelyességi hibák. A helyesírási hibák – ha szabad így mondanom, apró hibáknak számítanak – szinte említésre sem méltók, csak a teljesség kedvéért mutattam be őket. Nagyobb problémát jelentenek a nyelv-helyességi hibák, amelyekből jócskán akadt. Néhány olyat szeretnék ezek közül bemutatni, amelyek igencsak szemet szúrnak.

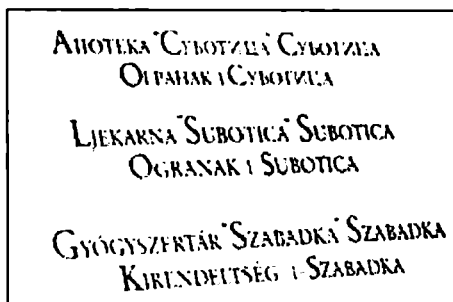
Az egyik egészségház tábláján például a következő felirat szerepelt (8-as számú kép): *Egészségfejlesztő és Betegségmegelőző Szolgálat*. A szerb „*unapređenje zdravlja*” tükörfordításaként keletkezhetett az *egészségfej-*

lesztő megoldás, ami idegennek hat. Talán az *egészségmegőrző* forma jobb megoldás lehetett volna, vagyis: *Egészségmegőrző és Betegségmegelőző Szolgálat*.

8. kép

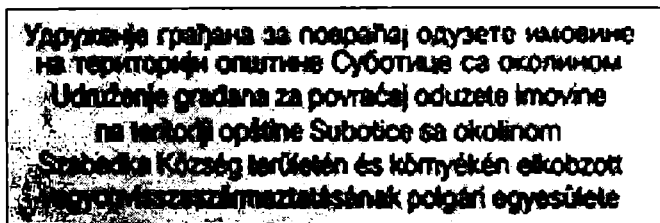
Ha már az egészségügyi intézeteknél tartunk, megemlíteném, hogy az elmúlt hónapokban a városi gyógyszertárak szabványosított, új táblákat kaptak. A baj csak az, hogy a szép táblák érthetetlen feliratokat tartalmaztak. A „magyarra fordítás” ugyanis azt jelentette, hogy magyar szavakat dobáltak összevissza a táblára. Ráadásul helyesírási hibák is bőven akadtak. Íme az egyik ilyen tábla felirata (a 9-es számú képen): *Gyógyszertár „Szabadka” Szabadka, Kirendeltség 1-Szabadka*. Valószínűleg az intézmény neve a Szabadka, hisz szerb mintára, idézőjelek közé került, meglehetősen furcsán. Érthetetlen továbbá a *Kirendeltség 1-Szabadka* felirat, amin a kötőjel felesleges. Célszerűbb lett volna a következő kiírás: *Szabadkai Gyógyszertár, 1. számú kirendeltség, Szabadka*.

9. kép

Szívesen elemeztem volna helyesírási és nyelvhelyességi szempontokból a szabadkai magán-egészségházakat, ám ezek intézménytábláin nem szerepelt magyar nyelvű felirat. Ugyanez vonatkozik a szabadkai székhelyű jótékonyági civil szervezetekre is

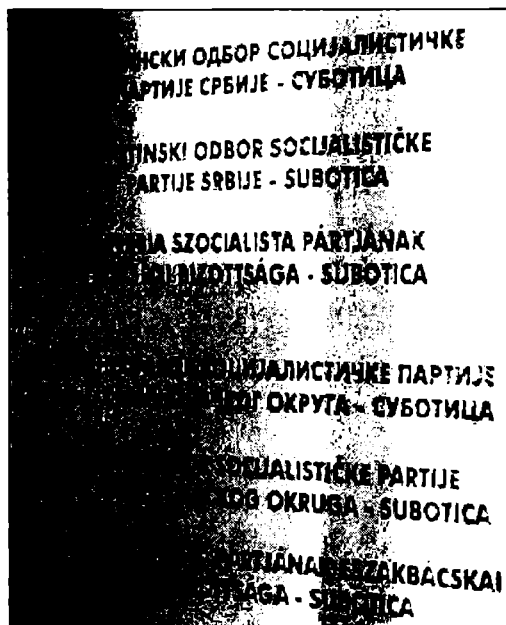
Persze akadtak olyan táblák is, amelyeken helyesírási és nyelvhelyességi hibák is jócskán akadtak. Némelyek feliratai szinte érthetetlenek voltak. A 10-es számú kép egy ilyen táblát ábrázol:

10. kép

A táblán a következő olvasható: Szabadka Község területén és környékén elkobzott vagyonvisszaszármaztatásának polgári egyesülete. Feltűnő, hogy az intézmény nevében szereplő tagok (a Szabadka Község kivételével) kis kezdőbetűsek, ami egyértelműen helyesírási hibának számít. Mindenesetre a komplikált megnevezés helyett egy kissé egyszerűbbet tartanék célszerűnek: A Szabadkán és Környékén Elkobzott Vagyon Visszaszármaztatásának Polgári Egyesülete.

A politikai élet területéről is gyűjtöttem és elemeztem intézményneveket. A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó rendeleteket betartván, példaeértékűnek minősült a Szerb Szocialista Párt tábláján (11-es számú kép) talált felirat. Noha a felirat tartalmaz apró nyelvhelyességi és helyesírási hibákat (északbácskai az észak-bácskai helyett), ez a tény eltörlül amellest, hogy a politikai pártok zöme csak szerbül, illetve a nemzetiségi pártok csak saját nyelvükön (kivéve a VMSZ-t) tüntették fel kiírásaikat. Ugyanez vonatkozik a kulturális-művészeti egyesületekre és központokra is, vagyis a szerb egyesületeken csak szerbül, a horvátokén csak horvátul szerepelt a kiírás. A Népkör Magyar Művelődési Központon viszont a többségi nemzet nyelvén is feltüntették az intézménynevet.

11. kép

2. A telephely feltüntetése. Érdekességképpen közölném, hogy az intézmények táblái mekkora arányban tartalmazták a magyar helységmegjelölést (azaz a Szabadkát). Logikus, hogy a pusztán szerb nyelvű táblákon nincs magyar helységmegjelölés, így azok eleve kiestek a vizsgálódásból. A kilencven magyar feliratot is tartalmazó tábla csaknem háromnegyedén a *Szabadka* forma szerepelt.

3. Összegzés, tanulságok. Ami a nyelvhasználatot illeti, le kell szögeznünk, hogy ebből a szempontból viszonylag jó helyzetben van a Szabadkán élő magyarság. Azon kívül, hogy a hivatalos ügyeinket magyar nyelven is intézhetjük, nem lehet panaszunk arra sem, ami a cégtáblák feliratait illeti: az esetek túlnyomó többségében szerepel rajtúl magyar nyelvű felirat. Az általam lefényképezett 120 tábla közül 31 egyáltalán nem tartalmazott magyar nyelvű feliratot. A következő intézmények esetében maradtak el, itt-ott a magyar nyelvű feliratok: a magáncégek többségénél (egészségügyi magáncégek, közművesítési magáncégek stb.), bizonyos oktatási intézményeknél (főleg egyetemek, menzák és diákokthozok esetében), kulturális központoknál. Az óvodák és az általános iskolák valamennyi tábláján szerepelt ma-

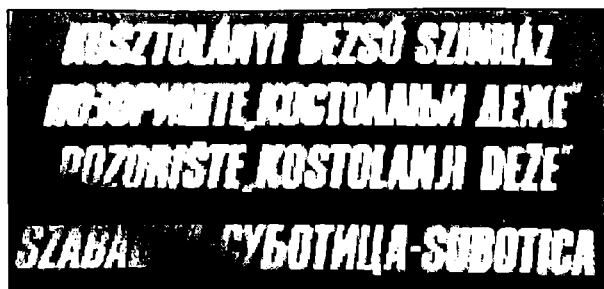
gyar nyelvű felirat. Az utóbbi intézmények alapítója a község, az előbbieké viszont vagy a község, vagy pedig a köztársaság. Az egyetemek és a főiskolák esetében legtarkább a kép. Ezeknek az intézményeknek vagy a köztársaság, vagy a tartomány az alapítója. Vagyis minél inkább távolodunk a község alapította oktatási intézményektől, annál változóbb képet mutatnak az intézménytáblák. Mondanom se kell, hogy a főiskolák és az egyetemek körében volt a legkevesebb magyar felirat, így elemezni sem tudtam őket.

Az úgymond „egészségfejlesztős” példánál láthattuk, hogy a fordításnak mekkora szerepe van a magyar nyelvű feliratok helyes feltüntetésében. Azaz: egyszerű tükörfordítást végez a hozzá nem értő fordító. Sajnos bizonyos esetekben egyáltalán nem végeznek fordítást. Az óvodák szabványosított tábláin például csak a szerb név szerepelt, azaz *Snežana, Bubamara* stb. (lásd: 12. kép) Vagyis az illetékesek feltüntethették volna a magyar megfelelőiket így: *Hófehérke Óvoda, Katicabogár Óvoda* stb. Ugyanez vonatkozik egyes kommunális köz- és magánvállalatokra (*Čistća i zelenilo – Köztisztasági és Parkosítási Vállalat* stb.).

12. kép

Mindenestre még egyszer hangsúlyoznám, hogy óriási, bántó hibák egyetlenegy táblán sem voltak, habár néhány fordítás valóban a hozzá nem értésről tanúskodik. Bizonyos esetekben azonban mi magyarok is szégyenteljesen hibázhatunk. Ezt szemléltetve fejezem dologozatom. Vessünk egy pillantást a 13-as számú képre!

13. kép

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai (2000): Tizenegyedik kiadás. Tizenkettedik levonat, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka (2003): Magyar helyesírási szótár, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Grétsy László–Kovalovszky Miklós (1985): Nyelvművelő Kézikönyv, Budapest, Akadémiai Kiadó
- Kiss Gábor (1999): Magyar szókincstár. Budapest, Tinta Könyvkiadó

Tanulmányok, 39. füzet, 2006.

ETO: 811.511.141.(497.113Bácsföldvár) :81'373.231

CINI ZOLTÁN

KERESZTNEVEK ELŐFORDULÁSÁNAK GYAKORISÁGA BÁCSFÖLDVÁRON

Christian name frequency in Bácsföldvár (1900–1950)

Bevezető

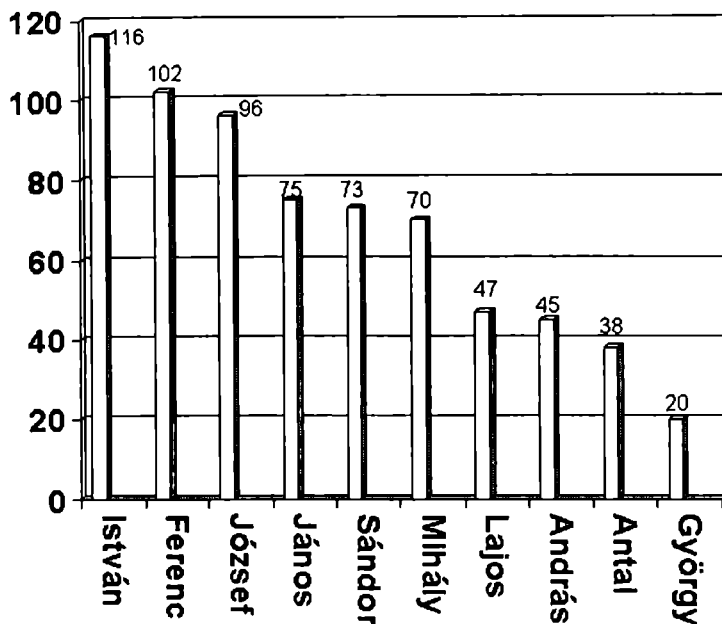
Bácsföldvár ma a Tisza jobb partjának legdélebbi magyar jellegű települése. Lakossága 2002-ben 5 445 fő, ebből 2 519 (46,3%) magyar nemzetiségű. A falu lakossága 1921-ig folyamatosan növekedett, attól kezdve csökkent. 1900-ban 6 600, 1910-ben 6 872, 1921-ben 7 007, 1931-ben 6 776, 1948-ban 6 512, 1953-ban 6 178 lakosa volt. A magyarok száma ugyanezekben az években eképpen alakult: 1900-ban 3 795, 1910-ben 3 934, 1921-ben 3 482, 1931-ben 3 605, 1948-ban 3 831, 1953-ban 3 773.

A bácsföldvári keresztnévállományt és annak változását vizsgálok 1900-tól 1950-ig. Ez az az időszak, amikor a magyarság még saját erejéből képes volt pozitív természetes szaporulatot produkálni. A keresztelesek száma is erről tanúskodik. Szinte nincs is olyan esztendő, amikor ötvennél kevesebb gyermeket kereszteltek volna. A legtöbb esetben húsz és száz, de a 20-as évekig – a világháború éveit kivéve – száz és kétszáz között ingadozott. Megállapíthatjuk, hogy a mintegy húszféle keresztnév közül választottak a szülők gyermekeiknek nevet. Ez a fiúkra és a lányokra is jellemző.

Dolgozatom végén közlöm a teljes keresztnévállományt, évenkénti és tízévenkénti összesítésben is.

Az 1900-as évek

1900 és 1910 között 923 fiú- és 848 lánynevet vezettek be az anyakönyvbe. A tíz leggyakoribb fiúnév a következő volt: István, Ferenc, József, János, Sándor, Mihály, Lajos, András, Antal és György. 1907-ben a József, 1904-ben, 1908-ban és 1909-ben a Ferenc, a többi évben az István keresztnév végzett az első helyen. Ezt a tíz nevet kapta a fiúk 73,9%-a. Jellemző, hogy a fiúk – főleg az István, a János és a Mihály nevet viselők – apjuk után kapták a nevüket, tehát Bácsföldváron sem volt ismeretlen a generációs névöröklődés fogalma. Nem volt ritka továbbá a Péter, Imre, Pál, Vilmos és Márton nevek használata sem. A tíz év alatt csak egy-egy Ágoston, Bálint,

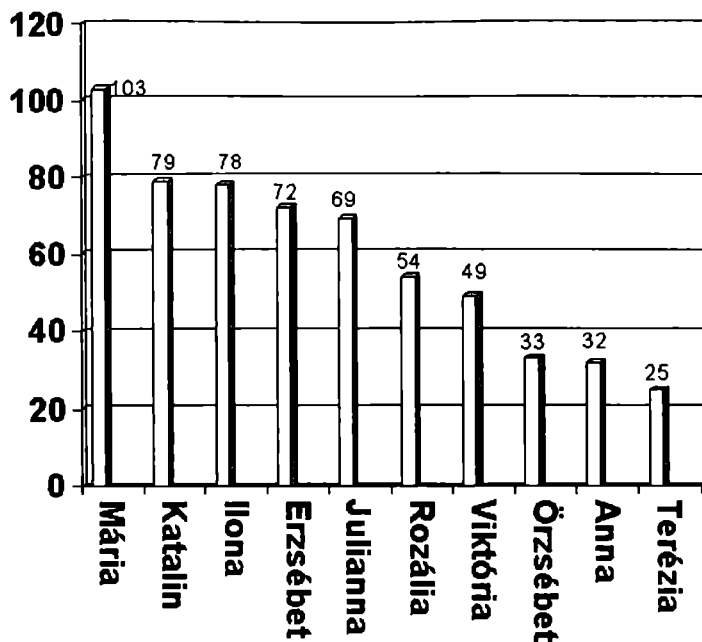

Elemér, Fábán, Illés, Jenő, Kálmán, Menyhért, Simon és Szilveszter nevű gyermek látta meg a napvilágot.

Számos kételemű név is előfordult. A leggyakoribb a Péter Pál, amelyet tizenkilenc alkalommal választottak a szülők gyermekeik számára. Sorrendben ezt követi három Ferenc József és három József Ferenc. Kiegészítőnévként főleg az Istvánt, a Sándort és a Mihályt vették fel: András István, János István, László István, Sándor István, Ferenc Sándor, József Sándor, Lajos Sándor, Ferenc Mihály és József Mihály. Egyetlen háromelemű név szerepel az anyakönyvben 1907-ben: Béla Vilmos János.

A leggyakoribb lánynevek a következők voltak: Mária, Katalin, Ilona, Erzsébet, Julianna, Rozália, Viktória, Örsébet, Anna és Terézia. Örsébet 1901-ben, Julianna 1905-ben, Ilona 1906-ban, Katalin 1900-ban és 1902-ben, Mária 1903-ban és 1904-ben, Erzsébet pedig 1907 és 1910 között végzett az első helyen.

A tíz leggyakoribb nevet a lányok 70%-a kapta. Megfigyelhetjük, hogy Örsébet nevünket hirtelen felváltotta Erzsébet nevünk. 1904-ig Örsébet háttérbe szorította Erzsébetet, de ettől kezdve Örsébet egyik pillanatról a másikra eltűnt, s már csak az Erzsébeteket jegyezték be. Ha ezt a két nevet

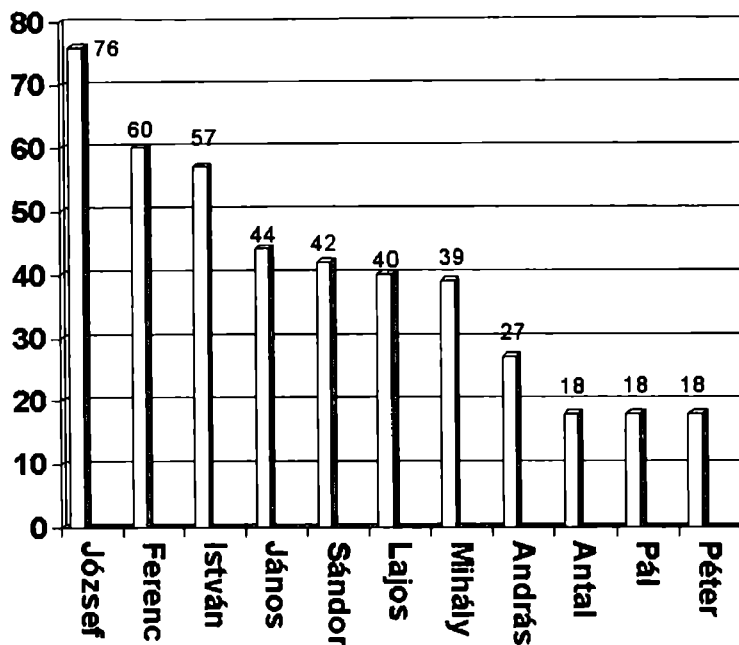
egynek számítanánk, akkor ezek foglalnék el az első helyet a tízévenkénti csoportosítás táblázatában, megelőzve Máriát, Katalint és Ilonát.

Népszerű nevek még: Margit, Etelka, Verona, Veronika és Jusztina. Fel-tűnt néhány újkeletű név is, ilyen az Aranka, a Hermina és a Krisztina. Egy Márit is nyilvántartásba vettek. Ez a Mária rövidebb alakja, amely főleg a 19. század második felében volt divatos.

Leggyakoribb kételemű név a Mária Magdolna volt, hat alkalommal je-gyezték be. Főleg a hagyományos nevek szerepelnek kiegészítő névként: Erzsébet Katalin, Ilona Margit, Irén Erzsébet, Julianna Mária, Mária Rozá-lia stb. Egyedi kételemű névvel is találkozunk, ilyen a Georgia Ágnes. Az is előfordult, hogy becenevet anyakönyveztek: Juszti Julianna.

Az 1910-es évek

Az 1910-es években nem történt jelentősebb változás, továbbra is a ha-gyományos nevek uralkodtak. Ebben az évtizedben Bácsföldváron 632 fiút és 630 leányt kereszteltek. Érdekes, hogy az első világháború éveit több lány született, mint fiú. Korábban szinte minden évben a fiúk száma mintegy 10 %-kal nagyobb volt a lányokénál.

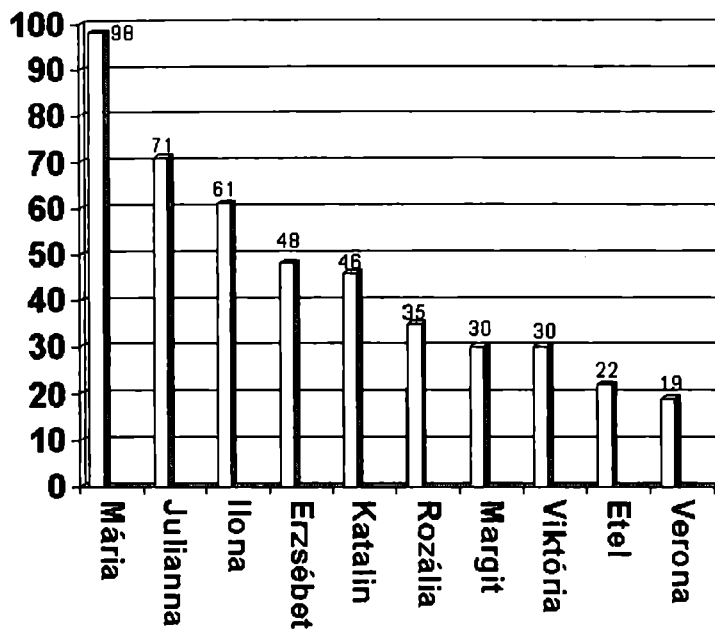

A leggyakoribb fiúnevek: József, Ferenc, István, János, Sándor, Lajos, Mihály, András, Antal, Pál és Péter. Az ebben az időszakban született fiúk 69,5 %-a viselte ezeknek a neveknek valamelyikét. József négy, István és János két, Ferenc és Lajos egy alkalommal végzett az első helyen. Ha összehasonlítjuk a tízes évek névanyagát az előző tíz év névanyagával, csak annyi változást tapasztalhatunk, hogy József lett a legnépszerűbb, a harmadik helyről az elsőre tört fel, Ferenc megőrizte második pozícióját, István pedig az elsőről a harmadik helyre esett vissza. A György ezúttal nem került fel a tízes listára, a Pál és a Péter szorították ki onnan.

Új nevek is bekerültek a névállományba: Aladár, Balázs, Ferdinánd, Gábor és Rudolf.

A kételemű nevek virágkorukat élték ekkor. Főleg a Ferenchez illesztettek kiegészítő nevet: Ferenc József, Ferenc András, Ferenc György, Ferenc Kálmán, Ferenc Károly, Ferenc László, Ferenc Márton, Ferenc Sándor és Ferenc Vince. A leggyakoribb kételemű név ezúttal is a Péter Pál volt, ebben az évtizedben azonban már csak hatan kapták. Egyedi nevekre is felfigyelhetünk, pl. Dénes Győző, Dezső Zoltán, Ede János, Géza Elek, Vilmos Vida stb. Találunk két háromelemű nevet is : István József Jenő és László József Béla.

A lányneveknél kissé tarkább volt a helyzet. Az első tíz név a következő: Mária, Julianna, Ilona, Erzsébet, Rozália, Margit, Viktória, Etel és Verona.

Mária jelentősen maga mögött hagyta a többi keresztnévet. Ezúttal is az első helyen végzett. Érdekes, hogy Teréz háttérbe szorította Teréziát. Ez utóbbit csak két leány kapta, míg Teréz a tizenegyedik helyen végzett, s tizenhét leánynak adományozták. Ugyanez volt a helyzet Etel és Etelka viszonylatában is. Etelkát egy leány kapta, a korábbi húsz helyett, míg Etel a kilencedik helyre tört fel a tizenhetedik helyről. 1911 és 1920 között hét alkalommal a Mária nevű lányok teljesítették a legjobban, Juliannák kétszer és Ilonák egyszer.

Szép számban találunk még Annát, Jusztinát, Ágneszt és Piroskát. Érdekes, hogy egy lányt Ibolyának kereszteltek, Ibolyának viszont egyet se. Új nevek is felbukkantak: Júlia, Olga és Zsófia.

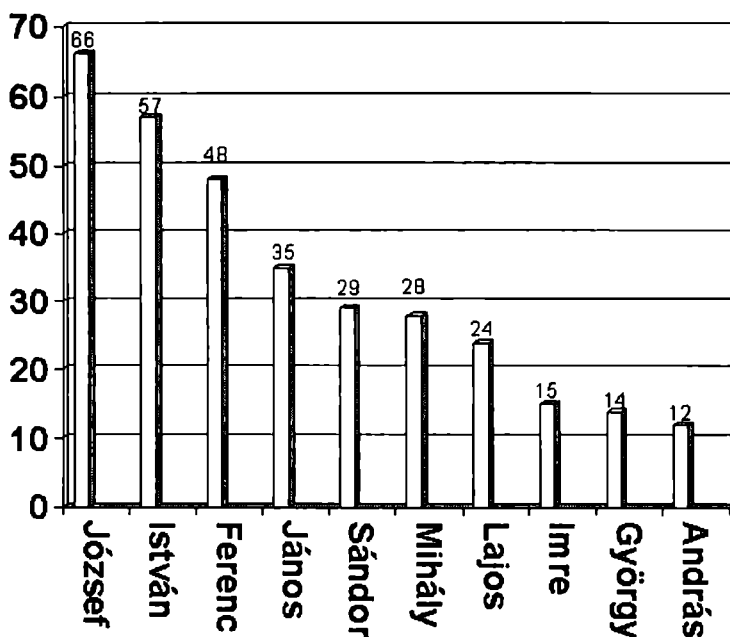
A kételemű nevek a lányok körében is népszerűek voltak: Mária Magdolna, Ilona Katalin és Ilona Mária voltak a leggyakoribbak. Továbbra is két hagyományos név kombinálódik egymással: Erzsébet Julianna, Ilona Anna, Julianna Rozália, Katalin Juszta, Margit Etel, Mária Erzsébet, Mária Mar-

git, Teréz Viktória stb. Ezúttal is felfigyelhetünk becenévnek a jegyzőkönyvbe való felvételére, ilyen a Julis Rozália. Háromelemű névből kettő volt: Etel Borbála Anna és Julianna Rozália Anna.

Az 1920-as évek

A húszas években 539 fiút és 525 lányt kereszteltek. Kissé megnehezítette a gyűjtést az a tény, hogy 1922-től a neveknek latinos alakja került be a keresztelési anyakönyvbe (pl. Josephus, Stephanus, Franciscus, Ludovicus, Georgius, Helena, Margaretha, Catharina, Elisabetha, Mechtildis stb.).

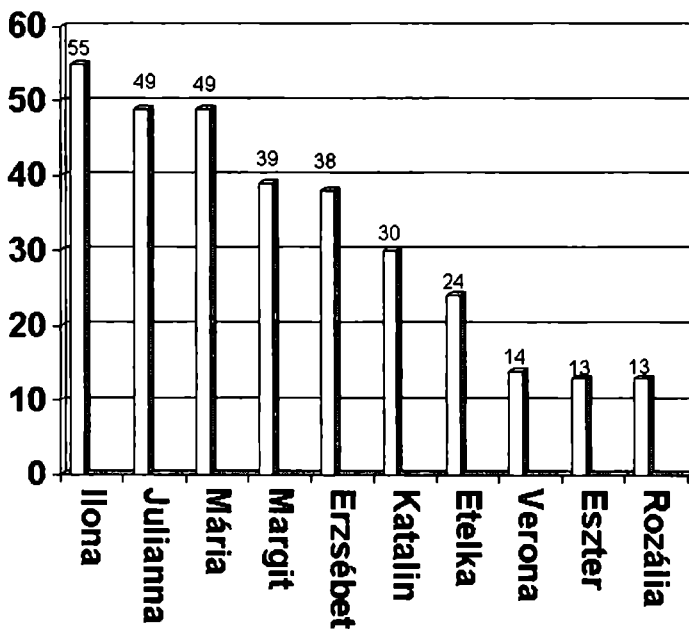
A leggyakoribb fiúnevek: József, István, Ferenc, János, Sándor, Mihály, Lajos, Imre, György és András. A József név továbbra is megvédte előkelő helyezését a többiekkel szemben. Mindvégig él az a szokás (már a 19. századtól kezdve), hogy a gyermeknek olyan nevet adtak szülei, amilyen névnapon született. Így a legtöbb József márciusban, a legtöbb István pedig augusztusban született. A László név ekkor kezdett elterjedni, a tizenegyedik helyet foglalja el a listán.

Ekkor jelent meg először a Gusztáv, a Tibor és a Zoltán név. A névanyagban mindvégig ritkán szereplő egyelemű nevek: Ignác, Ádám, Béla, Dezső, Gyula és Jenő.

A húszas évek elején a kételemű nevek szinte mindennaposá válnak, s nem is szorulnak vissza egészen a negyvenes évekig. A Péter Pált választják legtöbbször gyermeküknek, ebben nem történt változás. A leggyakoribb kiegészítő név a János lett: Bálint János, Ferenc János, György János, István János, József János, László János, Rudolf János, Sándor János, Vilmos János. Érdekes, egyedi névként szerepel: Ferenc Ferdinánd, Sándor Viktor, Vilmos Máté stb. Háromelemű név csak egy volt: Gábor József Antal.

A lányoknál az Ilona név letaszította a trónról Máriát, igaz Mária a második lett, és nem sokkal maradt el Ilonától. Leggyakoribb lánynevek: Ilona, Julianna, Mária, Margit, Erzsébet, Katalin, Etelka, Verona, Eszter és Rozália. Etelka ismét felkerült a tízes listára, Etel pedig lecsúszott a tizenötödik helyre. Gyakran használt név még a Teréz, a Borbála, az Anna, az Éva és a Viktória is. Új nevek is megjelentek, mint pl. Rózsa, Gizella, Zsuzsanna, Hajnalka. Az Ottiliát is ekkor találjuk először egyelemű névként feltüntetve.

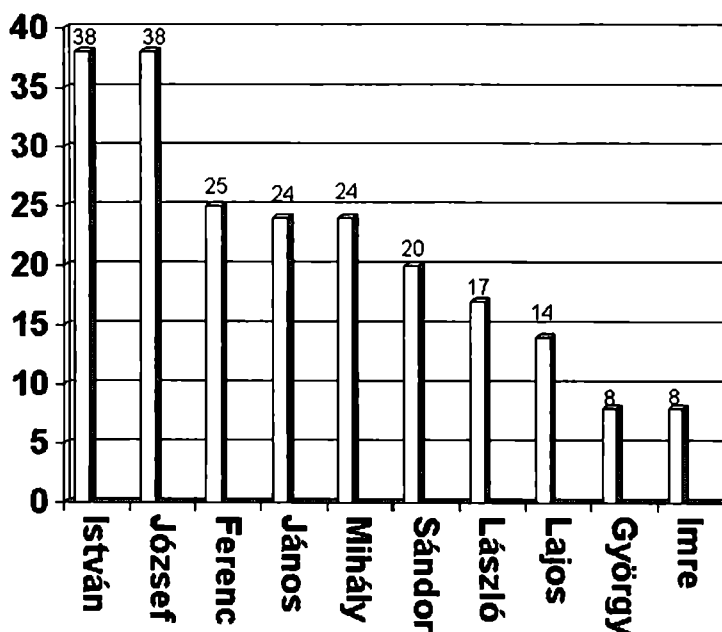

A kételemű neveknél Mária Magdolnából már csak egyet találunk. Újabb keletű nevek és hagyományosak egyre gyakrabban kombinálódtak: Margit Rózsa, Emília Matild, Hajnalka Rozália, Ilona Zsuzsanna, Irma Melánia, Ottilia Margit. Az is előfordult, hogy két újabb keletű név kombinálódott: Róza Gizella, Zsuzsanna Ottilia. Egyedi névként szerepel, pl. Ulrika Viktória. A lányoknál ezúttal nem találunk háromelemű keresztnévet.

Az 1930-as évek

A harmincas években tovább csökkent a kereszteleések száma a faluban. Ebben az időszakban 398 fiút és 344 lányt jegyeztek be az anyakönyvbe.

Leggyakoribb fiúnevek: István, József, Ferenc, János, Mihály, Sándor, László, Lajos, György és Imre. A fiúk 54,3%-a e tíz név közül vette fel valamelyiket. Az István és a József nevet egyaránt harmincnégy fiú kapta, így nem volt abszolút győztes ebben az évtizedben. Ferencnek a harmadik helyen már jelentős volt a lemaradása. Gyakoribb nevek még: Antal, Szilveszter, Nándor, Péter és Pál.

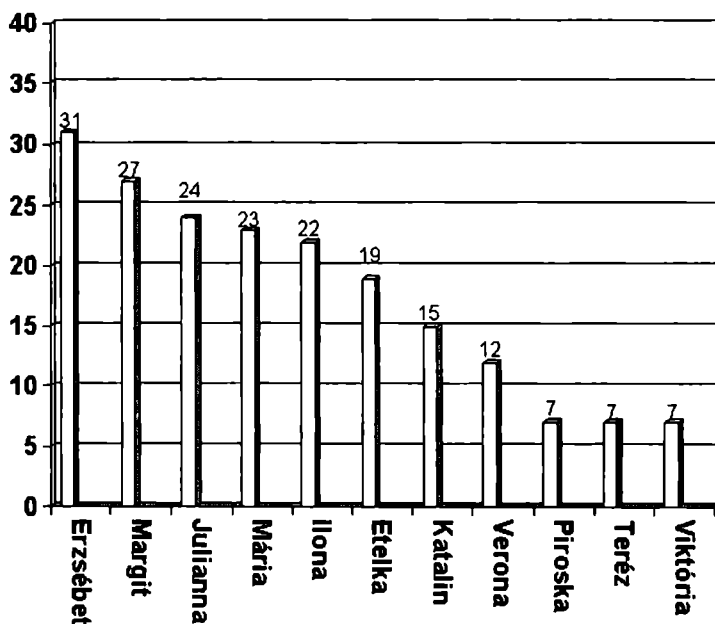

Ebben a században először jegyeztek be Alajost, Lehelt és Szaniszlót. Új, kirívó nevek a következők: Emil, Oszkár és Ottó.

A kételemű nevek ekkor is divatosak voltak. A legtöbben az István József és a József Sándor nevet kapták, Péter Pálnak már csak egy fiút kereszteltek. Egy helyen előnévként szerepel az Árpád név (Árpád György). Egyedi nevek: Elemér Géza, Fábián Sebestyén, Gergely Miklós, Géza Adalbert. Háromelemű nevekkkel is találkozunk: István Árpád Attila, Jenő István Gábor és Sándor István József.

A legnépszerűbb lánynevek a következők voltak: Erzsébet, Margit, Julianna, Mária, Ilona, Etelka, Katalin, Verona, Piroska, Teréz, Viktória. Ezt a tíz nevet kapta a lányok 56,4%-a. Ilona az első helyről az ötödikre, Mária a másodikról a negyedikre esett vissza. Erzsébet az ötödik helyről az elsőre, Margit pedig a negyedikről a másodikra lépett előre. Gyakran használt nevek ezenkívül a Matild, az Anna, a Borbála és a Klára. Érdekes, hogy egy Georgiát és nem Georginát is felvettek az anyakönyvbe.

Egy háromelemű névnél is a Georgia forma érvényesült: Mária Georgia Ilona.

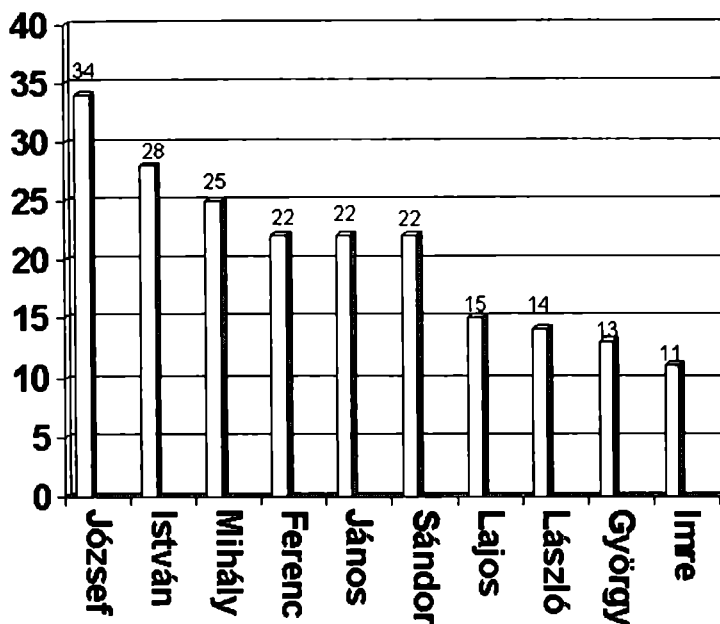

Kételemű neveknél gyakori volt, hogy újkéletű nevek kapcsolódtak hagyományosakkal: Emma Ilona, Hajnalka Mária, Tünde Julianna, Verona Lida, Viola Mária. Az is előfordult, hogy két újkéletű név kombinálódott:

Hajnalka Mónika. Mária Magdolnát, Ilona Erzsébetet, Ilona Margitot és Margit Ilonát kapták a legtöbben. Találunk két háromelemű nevet is: Franciska Mária Anna és az imént említett Mária Georgia Ilona.

Az 1940-es évek

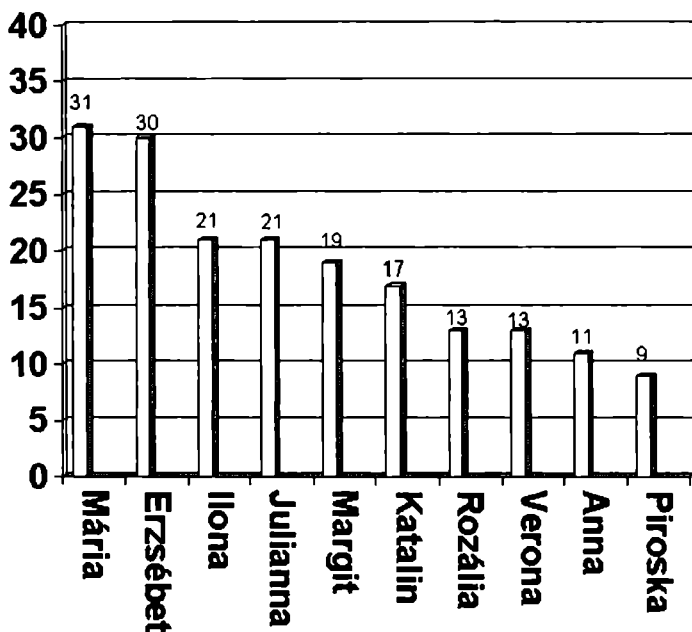
A harmincas évekhez viszonyítva a keresztelesek száma enyhén csökkent. 329 fiút és 331 lányt jegyeztek be az anyakönyvbe.

A fiúknál továbbra is a hagyományos nevek domináltak: József, István, Mihály, Ferenc, János, Sándor, Lajos, László, György és Imre. Ezt a tíz nevet kapta a fiúk 62,6%-a. A Tibor név is népszerű lett, s felkerült a lista negyvenegyedik helyéről a tizenegyedik helyre. Népszerű volt még a Péter, a Károly, az András, a Nándor, a Vilmos és a Zoltán név is. Bekerült a névállományba néhány horvát név is, ilyen a Vladimir és a Zoltán Zvonimir. Ez utóbbi vegyes (szerb-magyar) házasságban született, míg Vladimir zsabylai lakos volt. A negyvenes évek második felétől Boldogasszonyfalva (Gospodinci), Csurog, Sajkásgyörgye (Đurđevo), és Zsablya megmaradt katolikusai (magyarok és horvátok) Bácsföldvárra hozták gyermekeiket megkereszteltetni. Itt említem meg, hogy a nádaljai (Nadalj) magyarok mindig

Bácsföldváron keresztelkedtek. A második világhéges után Zsablyán csak mutatóban, Csurogon pedig egyáltalán nem maradt katolikus templom. Ezeknek az egyházaknak az anyakönyveit megsemmisítették. Az 1945 és 1950 között keresztelt gyermekek mintegy 15%-a nem volt helybeli származású, hanem főleg az imént említett helységekből valók voltak.

A negyvenes évek második felében eltűnnek a kételemű nevek, csak mutatóban találunk egyet-kettőt. Ugyanakkor az évtized első éveiben még találunk: József Ferencet, László Józsefet, Sándor Józsefet stb. 1945 és 1950 között már csak egy kételemű nevet jegyezték be, az imént említett Zoltán Zvonimirt.

A lányoknál ismét az első helyre került a század legelején oly divatos Mária. Öt követik az Erzsébet, Ilona, Julianna, Margit, Katalin, Rozália, Verona, Anna és Piroska nevek. A lányoknak mintegy fele viselte ezeknek a neveknek valamelyikét. Lassan a háttérbe szorult az Etelka keresztnév, már csak öt kislány kapta, az Etelt pedig csak négy. A lányoknál is találunk horvát nevet, ilyen a Mihaljina. Ez a kislány sem volt helybeli, szülei Boldogasszonyfalváról hozták Bácsföldvárra megkereszteltetni. Ebben az

évtizedben jelenik meg az Angéla, az Edit, az Erika, a Liza és a Zita név. Erika és Edit majd az évszázad második felében teremtv névdivatot. Egyedi kételemű nevek: Dorottya Margit és Gabriella Erzsébet. A legnépszerűbb a Mária Katalin volt, Mária Magdolnát csak két kislány kapta.

Összegzés

Mint látjuk, a század elejétől kezdve folyamatosan csökkent a keresztelesek száma Bácsföldváron. Ez a továbbiakban sem volt visszafordítható folyamat. A 21. században már örülünk, ha tizenöt gyermek kereszteleására alkalom adódik egy évben.

FARAGÓ SZILVIA

A MEGNYILATKOZÁSOK JELENTÉSE ÉS ÉRTELMEZÉSE

Részlet

Utterances: meaning and interpretation

1. Az implikatívák

Ebben a dolgozatban arról lesz szó, hogy egy megnyilatkozásból hogyan vagyunk képesek következtetéseket levonni. Mi az, ami képessé tesz bennünket arra, hogy a megnyilatkozásban ki nem mondottat is meg tudjuk érteni. Ezt szemléltetem a következő példával:

„Ha az embernek van pénze – mondta az öregedő asszony sóhajtva –, akkor száz csúnya gyerek is lehet!

– Már rég meg akartam kérdezni – kiáltotta Vencelné –, hogy Piroskának miért nincs gyerekük? Pedig azoknak van pénzük, igaz?

– Nem azon múlik – felelte Fischerné.

Vencelnél sápadt kis arca elmosolyodott. – Hát? – kérdezte.

– Az ember nem tud – mondta Fischerné.”

Az ember mit tud, vagy mit nem tud a fenti részletben, azt a hallgató bizonyos általános értelmi következtetéseiből, a társalgás alapelveiből és a háttér-információkból (világról szerzett ismereteiből) ki tudja következtetni.

2. Grice következtetései

A következtetésekkel foglalkozva Grice elméletéről kell szót ejtenem. Grice túl hosszúnak és bonyolultnak tartotta Searle tízlépcsős modelljét. A *társalgás logikája* című tanulmányában Grice kifejti az implikatura és az együttműködési alapelv fogalmát a saját szemszögéből.¹

„Az együttműködési alapelvet a társalgó felek tiszteletben tartják, s arra számítanak, hogy mindegyikük racionálisan s a többiekkel együttműködve járul hozzá a társalgáshoz, azon egyszerű oknál fogva, hogy egymás megnyilatkozásainak interpretálását megkönnyítsék” (Grice, 1997).

¹ Searle is alkalmazta mindkettőt a közvetett kérések megértésében.

Grice négy maxima (a mennyiség, a minőség, a relevancia (viszony) és a mód maximái) segítségével határozza meg az együttműködési alapelvet, amelyeket mind a beszélő, mind a hallgató tiszteletben tart.

Az implikaturák bevezetéseként el kell mondanom, hogy a nem természetes jelentékből egyenesen levezethető, hogy egy megnyilatkozás jelentése nem minden esetben ekvivalens a mondat konvencionális (nyelvi) jelentésével.

„El kell különíteni a konvencionális jelentést a megnyilatkozás interpretációjától, vagyis amit mondunk, nem egyenlő azzal, amit közlünk. Searle teljesen figyelmen kívül hagyta ezt a különbséget” (Reboul-Moeschler, 2000).

Grice szerint kétféleképpen tudunk többet közölni, mint mondani. Egyrészt létezik egy konvencionális eszköz – ennek köszönhetően egy konvencionális implikatura. Másrészt pedig egy társalgási eszköz, amely megelégedi a társalgási implikaturát.

3. A konvencionális implikaturák

A konvencionális implikaturák gyakorlati szemléltetését a Reboul – Moeschler szerzőpáros gondolatmenete alapján saját példámmal mutatom be.

Feltehető, hogy Dani azt hiszi, az argentinok jól fociznak, s ezt a gondolatát velem is megosztja. Megteheti ezt egy searle-i és két grice-i módon.

a) Az argentinok jól fociznak. Illetve: Minden argentin jól focizik. Ebben az esetben az, amit mond, egyenlő azzal, amit közölni akar, ezért itt nincs implikatura.

b) Riquelme argentin, tehát jól focizik.

Már többet közöl, mint amennyit mond, hiszen elmondja, hogy Riquelme argentin és jól focizik. Ezzel azt közli, hogy Riquelme azért focizik jól, mert argentin, s mert az argentinok jól fociznak. Ez már implikatura. „Ez az implikatura azonban konvencionális módon, a „tehát” kötőszó használatának köszönhetően jelent meg, ezért ez egy konvencionális implikatura” (Reboul–Moeschler, 2000).

c) Riquelme argentin... jól focizik.

Hasonló a helyzet, mint az előző példánál, ám itt az implikaturát nem valamely szó jelenléte váltja ki konvencionálisan. Itt már a társalgási maximák és azok kihasználásával magyarázható a jelenség.

4. A társalgási implikaturák

A konvencionális implikaturák függetlenek az együttműködési elvtől és a társalgási maximáktól, míg társalgási implikatura csakis akkor jöhet létre, ha a beszélők figyelembe veszik az Együttműködési elvet, de valamilyen

módon figyelmen kívül hagyják a társalgási elvek valamelyikét, „s ezzel a cselekedetükkel többet közölnek, mint amennyit mondanak” (Grice, 1997).

A társalgási maximák nem szabályok, amelyeket okvetlenül be kell tartaniuk a társalgó feleknek. Inkább úgy határozhatók meg, mint interpretálási alapelvek, a beszélővel szemben támasztott alapelvek. Anne Reboul – Jacques Moeschler szerint a társalgási implikaturák „a beszédaktus-elmélet normatív és konvencionális szabályaitól eltérően – egyértelműen kognitív szelleműek” (Moeschler – Reboul, 2000). Ezen azt kell érteni, hogy a társalgó felek egymásnak mentális állapotokat tulajdonítanak.

Grice a maximák kihasználásnak három módját adja meg. Ezek: a maximák semmibe vevése, megsértése, kihagyása. Később a maximák megszegését is hozzáadja negyedik tételként, majd a felfüggesztést is elkülöníti. A maximák semmibe vevésénél a beszélő figyelembe veszi az Együttműködési Elvet, de tudatosan valamilyen jelentés hozzáadásának a szándékával semmibe vesz bizonyos maximákat. Például megkérdem a barátnőmtől, hogy *Milyen volt a film?* Mire ő azt válaszolja, hogy a moziba új székeket szereltek fel. Ezzel a válaszával semmibe veszi a relevancia maximáját, hisz nem mond semmit a filmről, amiből azt a következtetést vonom le, hogy csapnivaló lehetett.

A maximák megsértéséről akkor beszélünk Grice szerint, ha egy maximát szándékosan hiányosan teljesítünk, ami félreértésekhez vezető implikaturát eredményez. Pl.:

„Hogyne kérem, természetesen, csak folytassa! – felelte a Kesztyűsnek arra a kérdésére, hogy ismeri-e Kiss Teri színésznőt, Vidovics új szeretőjét, s a suhanc nem tudott mit kezdeni ezzel a felelettel, amelyből nem derült ki, hogy Lőrinc személyesen vagy csak színésznői híréből ismeri-e az aszszonyt” (Déry Tibor *A befejezetlen mondat*, Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1963).

A felelet tehát a minőség maximáját sérti meg, hiszen nem informál elégségesen (pontosan). A maximák kihagyásának esetében „a beszélő nem zárkózik el az együttműködéstől, de nem akar egy, az adott szituációban szükséges maximának megfelelően viselkedni” (Szili, 2004). Ilyen eset áll fenn, amikor hivatalból nem adhatunk elegendő információt, ezzel vétve a mennyiség maximája ellen. Pl.:

Egy katolikus papot kötelez a gyónás szentségének a betartása, vagyis a gyónó bűneit titokban kell tartania. Igaz, ilyen dolgokat nem is igen szoktak a papoktól kérni, de extrém esetekben előfordulhatna, tegyük fel, egy bűnügyi nyomozás alkalmával, amikor az atya vallomása előrevihetné a nyo-

mozást. (A filmekben vannak ilyen helyzetek.) Szili Katalin ide számítja a „halandók közötti” titoktartást is.

A maximák megszegésénél a beszélő együttműködő kíván lenni, de bizonyos okok miatt nem tud valamelyik maximának megfelelni. Például a nyelvi kompetenciája, a világról szóló tudása, pszichológiai-egészségi állapota nem teszi ezt lehetővé. Tegyük fel, hogy egy négyéves gyereket kérdezzek a megnyilatkozások értelmezéséről. Megmagyarázná, de nincs meg a szükséges tudása hozzá.

Grice maximái kapcsán már több nyelvészutató is megemlítette azt a tényt, hogy egyik vagy másik maximát valamely kultúrában nem szokás, esetleg tiltott követni. Szili Katalin a navahó indiánok példáját említi, akik hite szerint a hozzátartozók vagy halottaik nevét nem szabad kiejteni, nehogy a gonosz lélek ártson nekik. Ilyen példáért azonban nem kell a szomszédba menni, hiszen elődeink babonából hívták az újszülöttet Nevenincsnek, Seholnak, Nincsnek stb. (Jászó, 1994).

A társalgási implikaturáknak létezik egy harmadik esete is (lásd bővebben Szili, 2004), amely úgy jön létre, hogy az adott megnyilatkozás egyszerűen felidézi az értelmezés alapjául szolgáló maximát. Például, ha az évfolyamtársam így szól: *Megéheztem*, s az én válaszom erre: *Van egy új büfé a közelben*. Ez a megnyilatkozás a részemről azt implikálja, hogy azt gondoltam, a büfé nyitva van s lehet is valamilyen finom ebédet venni.

5. Az implikaturák kiegészítése/utóélete

Grice implikatura-elméletéről így, mai távlatokból elmondható az, mint minden elméletéről általában. Voltak, akik támadták, voltak, akik védtek, de mindkét esetben hozzáadtak valamennyit saját nézeteikből Grice elméletéhez. Közülük említek meg néhány nyelvészt.

„Keenan antropológiai adatokra támaszkodva úgy véli, hogy a társalgási maximák túl szűk körűek, a Brown–Levinson szerzőpáros ezzel ellentétesen univerzálisaknak tekinti őket” (Szili, 2004).

Gordon és Lakoff az implikaturákat a generatív szemantikával is megpróbálta formalizálni, míg Peg Griffin (a témáról bővebben *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*, 1997) a gyerekek és a felnőttek olvasási nehézségeit is a konverzációs implikaturák fel nem ismerésével magyarázza. Szerinte ugyanis írott szövegben nehezebb felismerni a társalgási maximákat, mint a beszédben.

A kognitív pragmatika megalapítására irányuló kísérlet nem közvetlenül követi Grice felfogását, de mégis arra épít. Dan Sperber és Deirdre Wilson kognitív szemléletet képviselnek az implikaturákat illetően. A grice-i hipo-

tézisek bírálatából indultak ki. „Szerintük a megnyilatkozások interpretációjának hátterében két különböző folyamat típus áll: az egyik típusba a kódszerű, tehát nyelvi folyamatok, a másikba pedig a következtetési, vagyis a pragmatikai folyamatok tartoznak” (Reboul–Moeschler, 2000). Ami nem köthető a kódhoz a megnyilatkozások interpretációjában, az a pragmatikához tartozik. Véleményük szerint mindenfajta tevékenység hátterében fellelhetők a megnyilatkozások teljes interpretációjához szükséges következtetési folyamatok.

Sperber és Wilson csak a relevancia maximáját veszik át Grice-től. Megítélésük szerint a relevancia maximája ellátja mindazt a feladatot, amit a többi maxima külön-külön tett meg.²

Hiszen, ha relevánsak vagyunk, az azt feltételezi, hogy a kért mennyiségű információval szolgálunk, hogy igazat mondunk, világosan és egyértelműen beszélünk.

Azt állítják, hogy egy megnyilatkozás relevanciájának fölmérésében döntő szerepet játszik, hogy egy premisszahalmaznak hány nem triviális implikációja van. Megfogalmazások szerint a formális logikai gyakorlatok levezetésében hozunk triviális implikációkat, melyek a következtetések végtelen halmazát adnák, ám semmiféle pszichológiai érdekességük sincs. A nem triviális implikációk egésze ezzel szemben „véges halmaz, melyek a premisszák végtelen halmazából vonhatók le” (a témáról bővebben lásd: Sperber és Wilson, 1995).

A nem triviális implikációt az alábbi példával ismertette Sperber és Wilson:

A slivovica alkohol.

Omár muszlim.

A muszlimok nem isznak alkoholt.

Bevezetik a kontextuális implikáció fogalmát: „Egy megnyilatkozás kontextuális implikációja olyan nem triviális logikai implikáció, amely sem egyedül a megnyilatkozás tartalmából nem vezethető le, hanem csak a kontextus és a tartalom kombinációjából” (Sperber és Wilson, 1995).

Intuitív kapcsolatot feltételeznek aközött, hogy az ember képes levonni egy megnyilatkozás kontextuális implikációit, és hogy képes megérteni a re-

² „A beszélők megpróbálnak – és a hallgatók elvárják tőlük, hogy megpróbáljanak megfelelni egyetlen általános szabványnak a megnyilatkozás előállításakor: y relevancia szabványának” (Sperber és Wilson, 1995).

levanciáját. Ebből levonható, hogy aki nem tudja levonni egy megnyilatkozás kontextuális következtetését, az nem is értheti meg a relevanciáját.

„Éretlen, hülye fickók – mondta Évinek, mikor néhány perc múlva visszajött a szobába. – Nem való ezeknek fegyver a kezébe. Ti, kommunisták, komolyabbak vagytok. Szereted a vőlegényedet? – Nem a vőlegényem!” (Déry Tibor, 1963)

A kontextuális következtetés levonása ebben a regényrészletben az lehetne: ha nem a vőlegénye, akkor a barátja vagy a szeretője. Viszont a válasszal, miszerint *Nem a vőlegényem!* a beszélő vétett a relevancia maximája ellen, hiszen nem közölte pontosan a férfi kilétét.

A relevancia a kontextus felépítéséhez szükséges erőfeszítéseket és hatásokat feltételez. A hatások a következtetési folyamatok végén levont konklúziók.

Egy adott kontextusban elhangzó megnyilatkozás egyetlen értelmezését is ki tudja választani a hallgató. Ebből a tényből következően állítja Sperber és Wilson, hogy a beszélők és a hallgatók nem az egyszerű relevancia szabványával dolgoznak, hanem a maximális relevancia szabványával (Sperber és Wilson, 1995). Ez a megállapítás tehát a relevanciát nem egyszerű bináris fogalomként, hanem fokozat kérdéseként értelmezi (a témáról bővebben Sperber és Wilson, 1995).

A relevancia mértéke a kontextuális implikációk számától és a feldolgozásuk mennyiségétől (amely a kontextuális implikációk levonásához szükséges) függ.³

Túlfeldolgozás és alulfeldolgozás is előfordulhat. Ilyen esetekben a kontextus bővítéséről kell beszélnünk.

Ebben a fejezetben áttekintettem, hogy egy-egy megnyilatkozás jelentésének értelmezéséből hogyan vonunk le következtetéseket. Egy megnyilatkozás jelentésének a megértését azonban a beszélgető felek (jobban a hallgató) előfeltevései is meghatározzák.

Irodalom

- Grice, H. P. (1997): *A társalgás logikája* In: *Nyelv–Kommunikáció–Cselekvés* Szerk.: Pléh Csaba, Síklaki István, Terestyéni Tamás Budapest, Osiris, 213–227.
Jászó Anna (1994, szerk.): *A magyar nyelv könyve* Budapest, Trezor

³ Sperber és Wilson az input és az output (bemenet és kimenet) fogalmakat használja, az input a feldolgozásra szánt időnek és figyelmének a függvénye, az output pedig a kontextuális implikációk száma (lásd Sperber és Wilson, 1995).

Anne-Moeschler, Jacques (2000): *A társalgás cselei*. Budapest, Osiris

Sperber, D. és Wilson, D. (1995): *Kölcsönös tudás és relevancia a megértés elméletében* In: (Siklái István szerk.) *A szóbeli befolyásolás alapjai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 195–219.

Szili Katalin (2004): *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest, Tinta 11–110.

KLAJNER VILMA

A MATEMATIKAI NYELVÉSZET ÉRDEKESSÉGEI

Points of interest in mathematical linguistics

A matematikai nyelvészet – már hangzásában is – általában elrettenti a nem szakmabelieket és a pusztán érdeklődőket egyaránt. Pedig nem föltétlenül szükséges, hogy a nyelvésznek matematikai tudása is legyen (vagy egy matematikus nyelvészeti alapokat is ismerjen) – legtöbbször kettejük együttműködéséből jönnek létre a különböző projektumok. Ha matematikus helyett programozót mondunk, akkor nyilvánvaló, hogy a matematikai nyelvészet talán legelterjedtebb felhasználása az informatika.

A beszédfelismerés és a beszédszintézis

A lehetőségek közül most csak a robotikát emelném ki. A beszédfelismerés és a beszéd szintézise nagy kihívást jelent az emberiség számára. Néhány hónapja a japánok bejelentették, robot-dajkát fejlesztettek ki. Vonásai mind jobban emberiek, és – beszélni is tud. A szülők hazatelefonálhatnak munkahelyükről, és a dada be tud számolni arról, mi történik otthon, mit művel a csemete. A dajkát újabb feladatokkal is meg tudjuk bízni – tehát valamilyen módon „megérti” a beszédet.

Azt mondhatnánk, hogy ez valójában rendben is lenne, de ez bizonyára a messzi és fejlett Japánban történik. De az elmúlt hét végén (2006. november 18–19.) egy hazai újságban felfigyelhettünk egy cikkre, amelyben az újvidéki Műszaki Egyetem egyik tanára a karon folyó kutatásokról számol be. A cikk címe: *A gépek már szerb nyelven is beszélnek*. Ilyen eredmények eléréséhez nemcsak az elektronika ismerete szükséges, hanem a pszichoakusztikáé, a lingvisztikáé és fonetikáé is. A szótár hárommillió szót tartalmaz; összeállításán évekig dolgoztak. Fontos volt a pontos hangsúly és hanglejtés rögzítése. A kiértékelésnél a gép nem betűkből állítja össze a szavakat, hanem kettőshangokból.

Ez a program (*anReader*) a vakok segédeszköze. Belgrádiak olyan textuális könyvtárat hoztak létre, amelyben – mint a neve is mondja –, textuális szövegeket tárolnak, és szükség esetén a gép felolvassa azokat. Itt hangsúlyoznunk kell: nem audio-könyvtárról van szó.

Szerb nyelvű beszédautomaták is forgalomban vannak már, az egyik a *Sastanak* (Találkozás) nevű telefonos szolgálat, a másik pedig Montenegró-

ban működik egy részvénytársaság számára. A részvényeseket ezek az automaták tájékoztatják arról, mennyit érnek értékpapírjaik. Ma már SMS-t is lehet küldeni vezetékes telefonra, a kutatócsoport pedig az e-mailek telefonos felolvasásának lehetővé tételén dolgozik (email reader).

A magyarországi kutatásokról keveset hallottunk, de biztosak lehetünk benne, hogy itt is vannak eredmények. Bármilyenek is, nagynak számítanak, mert az ilyen programokat minden nyelvre külön-külön kell kidolgozni – nem használhat senki sem fel más nyelvű beszédprogramokat úgy, hogy csak részlegesen átdolgozza saját nyelvtanára és szótárára.

Matematikai nyelvészet az irodalomban

Néhány szót szeretnénk szólni a matematikai nyelvészet egy más típusú felhasználásáról, mégpedig az irodalomban alkalmazott módzatokról. Néhány francia irodalmi csoport (OuLiPo – *A lehetséges irodalom műhelyei*; az ALAMO és *A Matematika és a Számítógép segítségével előállított Irodalom Műhelye*) műveinek létrehozását a matematikára alapozta. Néhány művész eredeti foglalkozása matematikus volt, így talán természetes, hogy az irodalomban matematikai megfontolásokat érvényesítették. Ezzel az irodalmi játék mivoltát vizsgálták, és vizsgálják ma is. Céljuk: új, (matematikai természetű) struktúrákat felkínálni az íróknak, új eljárásokat, amelyek serkenténék az irodalmi tevékenységet, ihletet adnának.

Lehet, hogy csodabogaraknak tartjuk őket, de pl. már a trubadúrok formaművészetében is föl lehet fedezni a kombinatorikát. (Persze, nem kell formalizálási mániába esni!). Stendhal *A szerelemről* című könyve alapján olyan képleteket állítottak elő, melyek segítségével kiszámítható valamely kezdődő szerelmi kapcsolat lehetséges maximális időtartama.

Néhány példát szeretnénk még bemutatni, hogyan is alkottak e csoportok tagjai (a felsorolás nem teljes).

Quenau Raymond *Százezermillió költemény* című műve egy 14 soros vers, amelyet egyetlen kötetben adott ki. A könyv lapjai soronként be voltak vagdosva, hogy az olvasó maga kombinálja össze a sorok sorrendjét. Így az olvasónak ki kell mozdulnia passzivitásából, a lineáris olvasatból. Ez a mű azt is bemutatja, hogy a műalkotás saját sokszoros variációiban létezik.

Egy másik eljárás neve lipogrammatika. Lényege olyan műalkotás létrehozása, amelyben egy betűt nem használunk (pl. nincsen benne egyetlen *e* betű sem).

A következő eljárás neve izogrammatika. Lényege, hogy egy meglévő szövegből kitörlik a magánhangzókat, és helyükre másik magánhangzókat raknak úgy, hogy a szöveg értelmes maradjon.

Végül megemlíthetjük a restrikiót, amellyel úgyszintén kész művet szabnak át – például egy szöveget sorvégekre (rímekre) redukálnak. Ezt az eljárást Szigeti Csaba haikusításnak nevezi.

Lássuk Mallarmé egy szonettjét Weöres Sándor fordításában:

*A szűz az eleven a szépséges jelen
Tép-e szét minket és mámoros szárnyverése
Kemény tó feledi, hogy mit borít be kérge
Rabbá vált repülést a jég bérceiben!*

*Emlékszik egy régi hattyú itt ő pihen
Hasztalan villog a jég-tömbből ékessége
Oly tájról nem dalolt, ahol örömmel élne
S rátört a meddő tél unalma fényesen.*

*E fehér haldoklást nyaka örökre rázza
Mellyel a tér az őt tagadót leigázza
S nem a rög szörnyét mely tollak bilincs lett.*

*Agyrém e hely, ahol tiszta röptére szépen
A megvetés rideg álma jegesedett
Mit felölt a Hattyú meddő száműzetésben.*

A haikusítás eredménye a következő (Szigeti Csaba tollából):

*Jelen
szárnyverése
kérgé
bérceiben*

*pihen.
ékessége
élne
fényesen.*

*Rázza,
leigázza
bilincse,*

*szépen
jegesedett
száműzetésben¹*

Ezek a művek és eljárások kevésbé ismertek, egyrészt mert francia nyelven íródtak, másrészt pedig nehéz őket fordítani a matematika felhasználása miatt. Hogy mennyire hasznosak ezek a matematikai ötletek, nehezen mérlegelhető; ugyanakkor jól felhasználhatók a tanításban, érdekesebbé lehet tenni az órákat, valamint a kreativitás fejleszthető velük.

Irodalom

A beszéd felismerés és a beszéd szintézis. Dnevník, Újvidék, 2006. november 19. sz.

Klajner Vilma: *A matematikai nyelvészet meghatározása és alkalmazási területei.* Diplomadolgozat

Szigeti Csaba (2004): *Mint egy elefánt: Az OuLiPo formaművészetéről (A matematikai nyelvészet az irodalomban).* Budapest, Kijárat Kiadó

¹ Szigeti Csaba: *Mint egy elefánt* 28–29. l.

PAPP ANITA

AZ AGYFÉLTEKE-DOMINANCIA KIMUTATHATÓSÁGA 5 ÉS 10 ÉVES KOR KÖZÖTT

Részlet

Demonstrations of hemispherical dominance in children ranged in age 5–10

A mai modern nyelvészet nem más diszciplináktól elkülönült, egyedül működő tudományág, mivel gyakran merülnek fel olyan kérdések, amelyek megválaszolásának eredményességéhez más tudományágak bevonása is szükséges.

A nyelv és az agyműködés kapcsolatára már az ókorban felfigyeltek, és idővel a különböző tudományterületek összevonásával olyan multidiszciplináris tudományágak jöttek létre, mint a neurolingvisztika vagy a pszicholingvisztika. Kialakulásuk oka, hogy sok olyan megoldatlan probléma van, amely egyaránt kapcsolódik a nyelvészethez, a neurológiához vagy a pszichológiához.

Hogy valóban eredményeket lehessen elérni, nem elég csak egy tudomány szempontjából megvilágítani a dolgokat, mivel az itt megjelenő problémák sokkal összetettebbek és megválaszolásuk is összetettebb elemzést igényel. Így a modern nyelvtudomány gyakran kapcsolja össze elképzeléseit az idegtudományok vagy a pszichológia eredményeivel, hogy olyan összetett problémákra találja meg a választ, mint amilyen a nyelvfeldolgozás vagy a nyelvelsajátítás.

Bevezetés

Régóta kutatják, hogy a beszéd központja hol található az agyban, és hogy milyen idegi mechanizmusok működése hozza létre a beszédet.

Az ókori görögök megfigyelték, hogy a harcosok az agy sérülése után sokszor elveszítik beszédképességüket anélkül, hogy beszédszerveik sérültek volna. Az ókorban a beszédet nem a féltekékhez kötötték, de nem is a tényleges agyállománnyal hozták kapcsolatba, hanem az agykamrákkal. A középkor végétől, az újkortól azonban már nagyjából megfelelő leírásokat készítettek az agyról és a két szimmetrikusnak tűnő féltekéről. Rájöttek,

hogy a legfontosabb tulajdonságok az agy szürkeállományához, azaz a féltekéhez kötöttek. Franz Gall osztrák anatómus lokalizációs elméletében azt vetette fel, hogy a lelki tulajdonságok az agy különböző területeihez kapcsolódnak, azonban még ő is a legfejlettebb, legemberibb tulajdonságot, a beszéd központját az előkelőbbnek számító elülső frontális lebenyben képzelte el (Baharev, 2006). A beszéd és a beszédmegértés bal féltekei lokalizációja Paul Broca és Karl Wernicke nevéhez fűződik. Az 1981-ben Nobel-díjjal kitüntetett Roger Sperry és munkatársai kimutatták, hogy a két félteke gyökeres mértékben különbözik egymástól, és a legtöbb emberi tevékenység, amely a beszéddel vagy a nyelvvel van összefüggésben, többnyire a bal félteke tulajdonsága.

Az agyféltekék működése eltérő, és a féltekék közötti különbségek nyomon követhetők az információk feldolgozásában is. A beszéd, a tréfálás, a logika, a képzelőerő, az absztrakt és tárgycentrikus gondolkodás, az időérzék, sőt a humorérzék is egy-egy féltekéhez köthető (Reinhardt, 2003: 92; Hámori, 1985).

Az emberek többségénél a bal agyfélteke az uralkodó. A bal féltekei dominancia azt jelenti, hogy a bal agyfélteke-domináns embereknél a nyelv és a beszéd szervezésére vonatkozóan az a félteke a vezető, ahová a nyelv és a beszéd központjai lokalizálhatók (Gósy, 1999: 24). A bal félteke a beszélő, a nyelvi leírásokra képes, az új információk elemzője. A bal félteke algebrikus és számítógépszerű, a részletek elemzésében kitűnő és az analitikus feldolgozás jellemzi. A bal agyfélteke felelős elsősorban a nyelv dekódolásáért (a beszédészlelésért és a beszédmegértésért), valamint a beszédprodukciónak.

Habár a nyelv és a beszéd központjai a bal agyféltekére lokalizálhatók, néhány nyelvi képesség tipikusan a jobb féltekében található. A jobb félteke kiemelkedő jelentőséggel bír a beszédprozódiaiban (dallam, a tónus, a hangsúly), a beszéd emocionális színezetének felismerésében, hangerejének, hangmagasságának szabályozásában, az arckifejezések, a humor, a metafora megértésében. A jobb félteke a néma, az időszintetizáló, képi- és mintafelismerése, elemzése kiváló, a jobb félteke geometrikus, és térben jobban tájékozódik, az egész feldolgozásában kitűnő. A jobb félteke a szavakat nem bontja fel fonemikus összetevőire, hanem a szavak globális, akusztikus mintáit veti össze azok képi mintáival, így minél konkrétabb egy szó, annál nagyobb az esélye, hogy a jobb félteke dekódolja. A különféle fizikai aktivitást igénylő sportokban, de a sakkozásban is, a jobb agyfélteke-dominancia kifejezetten előnyt jelent. Mindezek hátterében a jobb félteke muzikali-

tása, prozódikus sajátosságai, képi-szimbolikus információkezelése, a tér-észlelésben való kitüntetett szerepe áll.

A két félteke eltérő emocionalitást mutat (Szendi, 2006). A balféltekei dominanciával rendelkező személyek általában interaktívak, a világgal reális viszonyt teremtenek, jó szociális készséggel rendelkeznek. Ezzel ellentétben azok a személyek, akik jobb agyfélteke-dominanciával rendelkeznek, gyakran szociálisan félénkek, introvertáltak és bizonyos képességekben gyengébbek, például a szociális térben kevésbé jól mozognak.

A két agyfélteke a számottevő különbség ellenére azonban nem egymástól izoláltan végzi feladatait, hanem normális esetben közöttük gazdag összeköttetések vannak, és állandó információcsere zajlik közöttük. A beszéd-folyamatok koordinálását is bonyolult együttműködésben és összetett funkciómegoszlásban látják el. Annak ellenére, hogy a beszéd „központja” a bal agyféltekében található, ez nem zárja ki a jobb félteke részvételét sem a nyelvi és beszéd-folyamatok szervezésében (Gósy, 1999: 30).

A két félteke aszimmetriájának fejlődési gyorsaságában különbség figyelhető meg nemek tekintetében. A lányoknál a nyelv és a beszéd gyorsabban fejlődik, mint a fiúknál. Ennek valószínű oka az újszülötteknél is tapasztalható hormonális, elsősorban a tesztoszteronra vonatkozó szintkülönbség. A fiúknál magasabb a tesztoszteronszint, ami lassítja az egyébként erőteljesebben fejlődő bal féltekét és a beszédcentrum idegsejtjeinek elkülönülését. A fiúk esetében tehát inkább bizonyos jobb féltekés tulajdonságok fejlődnek gyorsabban (Reinhardt, 2003: 93; Hámori, 1999: 113; Steinberg, 2001: 319-320). A nőknél valószínűbb a kétoldalú nyelvi reprezentáció, de az eredmények ellentmondásosak (Lukács, 2006).

A jobbkezes emberek nagy részének a bal agyféltekeje a domináns, sőt a balkezesek többsége is bal agyfélteke-domináns. A kézdominancia nagy valószínűséggel hat az agyfélteke-dominancia alakulására. A kétkezesek és a nem egyértelmű kézdominanciával rendelkezők, valamint a balkezesek között nagyobb számban fordul elő diszlexia, olvasási nehézség, tanulási zavar, és gyakoribb a lateralitásban jelentkező késés.

A 70-es években az idegtudomány a nyelv kibontakozását a gyermekeknél igyekezett összekapcsolni a nyelvi feldogozás aszimmetriáinak kifejlődésével.

Egyesek szerint a féltekei aszimmetriák már születéstől fogva jelen vannak, és a balféltekei fölény szinte már az újszülötteknél megfigyelhető. Mások azt állítják, hogy a bal agyfélteke dominánssá válása a beszéd tekintetében a fiziológiai fejlődés eredménye. Kialakulásának biológiai idejét illető-

en máig nincsenek egyöntetű vizsgálati eredmények (Reinhardt, 2003: 93). A normális fejlődésű gyermekeknél valószínű, hogy létezik egy kritikus időszak, amikor a dominancia kialakulásának be kell következnie. Ha a dominancia kialakulása e kritikus periódus után menne végbe – amit a szakirodalom 6–7 éves korra tesz –, akkor zavarok jelentkeznének a gyermek beszédfejlődésében, az olvasás és írás elsajátításában, valamint más tanulási folyamatokban is (Gósy, 1996: 166). A lateralizáció kialakulásának idejét egyesek sokkal későbbre teszik. Krashen (Reinhardt, 2003: 93; idézi Pléh, 1981) a lateralizáció kialakulását a pubertáskorra teszi, és a szociális és intellektuális változásokhoz köti.

A két félteke fejlődési üteme nem egyforma. A bal agyfélteke valamivel előbb differenciálódik, s fejlődését is hamarabb befejezi, mint a jobb félteke (Reinhardt, 2003: 93; Hámosi, 1999: 113). Azonban számos bizonyíték jelzi, hogy a jobb félteke korábban válik funkcionálisan éretté, mint a bal.

A '70-es években Kimura (1967) egy olyan eljárást dolgozott ki, melynek segítségével kimutatható az agyfélteke-dominancia, és arra a megállapításra jutott, hogy hat-hét éves korban jelenik meg határozottan a bal félteke fölénye. Pléh 1977–79 között végzett kutatásában több mint 200 három és hat év közötti óvodást tesztelt többek között a Kimura által elsőként alkalmazott dichotikus próbával. Eredményei a bal agyfélteke-dominancia későbbi kialakulására utalnak, és azon kutatók mellett szólnak, akik még tíz éves kor felett is a bal agyfélteke-dominancia növekedését észlelték. Pléh eredményeihez hasonlóak Gósy később kapott adatai is. Gósy a 13–15 éves iskolások mintegy 78%-ánál nem talált kimutatható lateralitást, vagyis a nem kimutatható dominancia életkorral való növekedésére világított rá.

Problémafelvetés és hipotézisek

Vizsgálatomban arra szerettem volna választ kapni, hogy három életkori csoportban, az 5, 7 és 10 évesek között hogyan alakul, és változik-e szignifikáns mértékben az agyfélteke-dominancia kimutathatósága.

Azoknál a gyermekeknél, akiknél kimutatható volt a lateralitás¹, arra kerestem a választ, hogy jobb vagy bal agyfélteke-dominancia jelenléte figyelhető-e meg nagyobb számban és, hogy van-e valamiféle kapcsolat a kezesesség és az agyfélteke-dominancia, illetve az agyfélteke-dominancia és a nemek között.

¹ A lateralitás a már kialakult egyik oldal (jobb vagy bal agyfélteke) dominanciája

A szakirodalom szerint a későn kialakuló agyfélteke-dominancia miatt zavar alakulhat ki a beszédprodukcióban és a beszédpercepcióban, és különböző nyelvi problémák jelenhetnek meg. Vizsgálatom eredményeit ezen a téren összefüggésbe hoztam más felmérésekkel, és érintőlegesen kitértem arra is, hogy a lateralitás kialakulásának késése, illetve a standard dominanciától való eltérés összefüggést mutat-e a beszédpercepcióban és a beszédprodukcióban mutatkozó zavarokkal.

Kísérleti személyek

A vizsgálatban 2006. május 15-e és június 15-e között 85 gyermek vett részt. Három életkori csoportban végeztem el a felmérést. 25 óvodás (4–5 évesek), 30 első osztályos (7–8 évesek), 30 harmadik osztályos (9–10 évesek) gyermek vett részt a vizsgálatban (1. táblázat).

	óvodások (4–5 évesek)	elsősök (7–8 évesek)	harmadikosok (9–10 évesek)
lány	13	13	14
fiú	12	17	16
összesen	25	30	30

1. táblázat

A felmérés alanyainak adatai

Az általam vizsgált gyermekek mindegyike Zentán él és itt is járnak óvodába, illetve iskolába. Az óvodások a zentai Hófehérke Óvoda növendékei, míg a felmérésben részt vevő iskolások a zentai Stevan Sremac Általános Iskola tanulói.

A kísérleti személyek kiválasztása különbözőképpen ment végbe az óvodásoknál és az iskolásoknál. Az óvodában egy teljes csoportot vizsgáltam, míg az iskolában a tanítónők az adott korcsoportból véletlenszerűen választottak ki gyermekeket a vizsgálatra. A felmérést minden gyermek befejezte, és minden vizsgálati személy adata értékelhető volt.

A felmérésben részt vevő gyermekek, főleg az iskolások, rendkívül sikerorientáltak voltak. Feladatként álltak a vizsgálathoz és igyekeztek tökéletesen teljesíteni azt, sőt valamiféle versenynek is tekintették, hogy ki tudott több szót visszamondani. Érdekelte őket a technika, hogy ez most milyen játék lesz, hogy mesét vagy valamilyen zenét fognak-e hallani a fülhallgatón keresztül. A felmérés után többen élményeiket mesélték.

Eszközök, anyag és módszer

A vizsgálat elvégzéséhez a következő eszközöket alkalmaztam: Technics SL-XP160-as CD-lejátszó, Technics sztereo fülhallgató, GMP-teszt (tartalmazta a dichotikus hanganyagot, CD-t és a dichotikus vizsgálati lapot), és íróeszközt használtam a jelöléshez.

A dominancia kimutatásához a GMP-diagnosztikai-teszt 19-es számú tesztanyagát (GMP19) használtam fel. A GMP-diagnosztika tesztanyagát Gósy Mária fejlesztette ki a 80-as években. Célja a beszédpercepciók elmaradás, zavar helyének és mértékének felderítése. 3–12 éves korú gyermekek diagnosztizálására és fejlesztésére alkalmazható. Ez a standardizált eljárás 20 altesztet foglal magába, és a teljes beszédpercepciók folyamatot vizsgálja, valamint minden olyan részfolyamatot vizsgál, mely az anyanyelv hangzó és írott formájának elsajátításához szükséges. A standardizált diagnosztikai eljárással jól megállapítható, hogy a gyermek anyanyelv-elsajátítási folyamata a beszédészlelés/megértés szempontjából életkorának megfelelően működik-e (Gósy, 1996: 6). A lateralizációt a dichotikus tesztet tartalmazó GMP19-es alteszt segítségével határoztam meg. A dichotikus tesztelés módszerével történő vizsgálat alapja, hogy a fülékből az elsődleges hallókéregbe vezető pályák kereszteződnek. A jobb és a bal fülbe egyidőben két szót juttatnak. A vizsgált személy – ha a két szót külön-külön hallja –, könnyen azonosítani tudja mindkettőt, ha viszont egyszerre hallja őket, valamelyik szó előnyt élvez. A vizsgálat által az egyes féltekéknek bemutatott ingerek feldolgozási hatékonyságának felhasználásával következtetéseket lehet levonni a nyelv dominanciájára vonatkozóan (Lukács, 2006).

Vizsgálat, eljárás

A vizsgálat a következőképpen folyt le:

Egy csendes helyiségben egyesével vizsgáltam a gyermekeket. Vizsgálat közben a gyermekkel szemben ültem, és a következő utasítást adtam: „A fülhallgatón keresztül szavakat fogsz hallani, és ezeket a szavakat hangosan ismételd meg. Figyelj oda mindkét füledre, és ha kicsit furcsa lesz is majd, amit hallasz, próbáld visszamondani őket.”

A gyermek válaszait a tesztlapon jelöltem. Minden kimondott szó mellé egy sorszámot írtam, azt a sorszámot, ahanyadiknak kimondta. A szavakat tehát olyan sorrendben jelöltem, amilyen sorrendben a gyermek visszamondta őket.

A CD-n lévő szóanyag sorrendje a következő volt: I szakasz: bemelegítés: 4 binaurálisan adott szó; II szakasz: 5 dichotikus szópár, melyek között

rövid szünet volt; III. szakasz: 5x4 szó, és minden négyes csoportban két dichotikus szópár volt.

A szavak ismerősek voltak a gyermekek számára és megfigyelhető, hogy egy-egy szópárban hasonló fonetikai szerkezetű, hasonló vagy azonos kezdőhangú, azonos szótagszámú szavak találhatók.

A teszt értékelése a következő módon ment végbe:

Csak az 5x4 szópárra kapott eredményeket vettem figyelembe. Az értékelésnél csak az 1-es sorszámot kapott szavak számítottak, de csak azok, melyek a két szópár első párjának egyikei voltak. A kapott eredményeket a továbbiakban úgy vizsgáltam, hogy csak az elsőként kimondott szavakat vettem figyelembe, és azt vizsgáltam, hogy melyik oldalon hány elsőként kimondott szó van az első szópároknál.

Kimutatható agyfélteke-dominanciáról abban az esetben beszélhetünk, ha valamelyik oldalon a felsorolt szavak közül legalább legalább 4-et elsőként ismételt meg a gyermek. Nincs kimutatható dominancia, ha a visszamondott szavak aránya a két oldalon 3:2 vagy 2:3. Bal agyfélteke-dominancia akkor mutatható ki, ha a jobb fülbe érkezett szavak közül legalább 4-et elsőként ismételt meg a gyermek. Jobb agyfélteke-dominanciáról pedig akkor beszélhetünk, ha a bal fülbe érkezett szavak közül legalább 4-et elsőként ismételt meg a vizsgált személy.

Eredmények

Kérdéseim megválaszolására az SPSS 9.0 Windows statisztikai programcsomagot használtam, és ennek segítségével végeztem el a statisztikai elemzéseket.

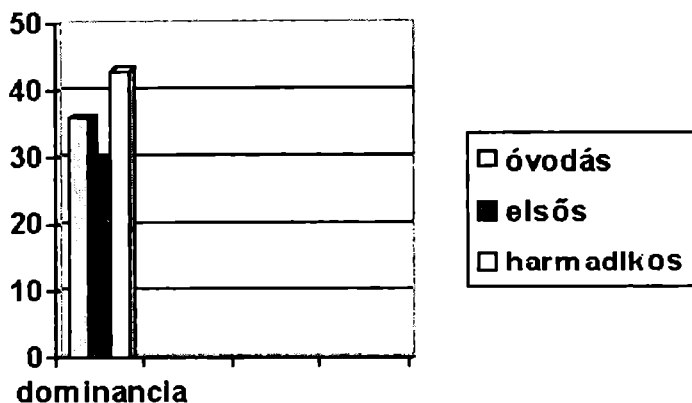
Elsőként arra szerettem volna választ kapni, hogy életkori csoportok szerint változik-e az agyfélteke-dominancia kimutathatósága.

Három életkori csoportot hasonlítottam össze a dominancia megléte vagy hiánya szempontjából. A χ^2 -próbával² kapott eredmények alapján 90%-os megbízhatósággal mondható, hogy a vizsgált életkori csoportok szignifikánsan különböznek aszerint, hogy kialakult-e már az agyfélteke-dominancia, vagy nem ($\chi^2=6.224$, $p<0.05$).

Eredményeim azt mutatják, hogy a 4–5 éves óvodásoknál 36%-ban mutatható ki agyfélteke-dominancia, míg az elsős tanulóknál ez az arány kicsit

² χ^2 -próba – olyan nem paraméteres statisztikai eljárás, amelynek segítségével kimutatható, hogy két vagy több csoport között vannak-e szignifikáns, jelentős eltérések az egyes kategóriába sorolt válaszok gyakoriságában.

csökken és 30%-os a megszilárdult lateralitás. A lateralitás megszilárdulásának kimutathatósága 9–10 éves korra tovább növekszik, és ennél a korcsoportnál 43%-ban jelenik meg a kimutatható agyfélteke-dominancia (1. ábra).

1. ábra

A három korosztály kialakult agyfélteke-dominanciájának százalékos arányai

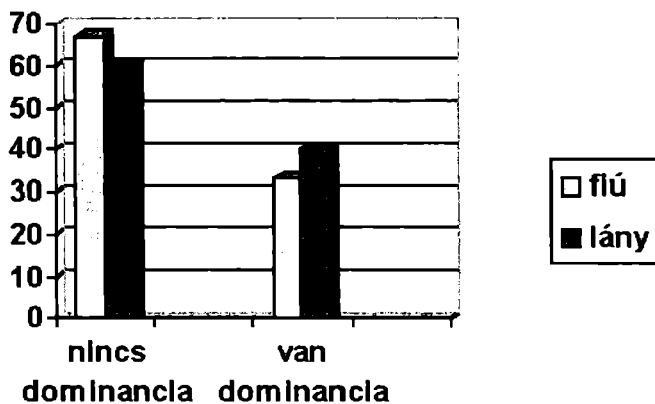
Az általam kapott adatokat összehasonlítottam Reinhardt 2003-ban végzett vizsgálatával, és eredményeink igen eltérőnek bizonyultak. Reinhardtnál a 4-5 éves óvodások 65%-ban mutatnak kialakult féltekei dominanciát, míg nálam a megszilárdult lateralitás aránya ennek majdnem fele. (36%). Adataim Gósy 1996-ban megjelentetett vizsgálati eredményeivel is összevethetők, ahol meglepő egyezések mutatkoznak meg a 4-5 és a 7-8 éves korcsoportnál. Az eredmények hasonlósága azért is meglepő, mivel Gósy több mint 200 olyan különböző életkorú gyermeket vizsgált, akinél a beszédészlelés és a beszédmegértés folyamatában valamilyen zavar volt regisztrálható. Felmérésem alanyai ezzel ellentétben teljesen átlagos, ép beszédészlelésű és beszédmegértésű gyermekek voltak. Gósy vizsgálatában a beszédészlelési zavarral küzdő 5 éves gyermekeknél a nem kimutatható dominancia 54% volt, míg az általam vizsgált óvodásoknál a nem kimutatható dominancia magasabb arányban volt jelen (64%).

A nem kimutatható agyfélteke-dominancia felmérésében a 7-8 éves gyermekeknél 70%-os arányt mutat. Gósy vizsgálataiban a 7-8 éves beszédértési problémákkal küzdő gyermekeknél ez az arány 61-64%-os volt, és hasonló eredmény mutatkozott meg a nem kimutatható agyfélteke-dominancia arányában az átlagosan jó beszédértésű első osztályosoknál Reinhardt mintájában is (60%).

Vizsgálatomban a 9–10 éves gyermekeknél 56%-ban nincs kimutatható agyfélteke-dominancia. Ez az eredmény megegyezik Gósy vizsgálati eredményeivel, mely szerint a 9–10 éves beszédértési zavaros gyermekek 54–59%-ban nem mutattak féltekei dominanciát. Reinhardt mintájában ép beszédértésű gyermekeknél, ugyanebben az életkorban ez az arány 42%-os volt.

Arra is kerestem a választ, hogy a nemek tekintetében van-e szignifikáns eltérés a kialakult agyfélteke-dominanciában. A két dichotóm változó (nem és a dominancia megléte vagy hiánya) függetlenségének tesztelésére ismét χ^2 -próbát alkalmaztam.

A megszilárdult lateralitás arányában nem volt szignifikáns eltérés a fiúk és a lányok adatai között, sem a jobb, sem a bal agyfélteke-dominancia eloszlásában. A fiúk 67%-nál nincs kialakult dominancia, ami a lányoknál 60%, a kialakult dominancia aránya a fiúknál 33%, míg a lányoknál 40% (2. ábra).

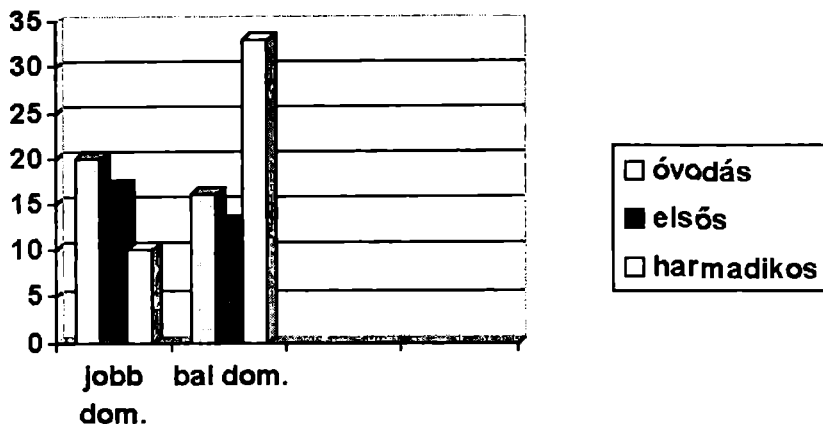

2. ábra

Nemek közötti eltérés aránya a megszilárdult lateralitást tekintve

Szignifikáns eltérés nem mutatható ki nemek tekintetében, ha az életkort vizsgáljuk, sem az óvodásoknál, sem az első osztályosoknál, sem pedig a harmadikosoknál. Adataim mellett szólnak, hogy, hogy nincs jelentős nemek szerinti eltérés a megszilárdult lateralitás arányában.

Érdekes eredmények születtek az életkor és a kialakult agyfélteke-dominancia mentén való összehasonlítást tekintve. 95%-os megbízhatósággal szignifikáns eltérés mutatkozott a különböző korcsoportok között a megszilárdult jobb illetve bal agyfélteke-dominancia tekintetében ($\chi^2 = 2.547$, $p < 0.05$) (3. ábra).

3. ábra

A három korcsoport jobb, illetve bal agyfélteke-dominancia megoszlásai

Az óvodás korcsoportban 20%-os volt a kimutatható jobb agyfélteke-dominancia és 16%-uk mutatott megszilárdult bal agyfélteke-dominanciát. A 4–5 éves korcsoportban tehát jobb agyfélteke-dominancia van túlsúlyban. Adataim egyeznek Reinhardt (Reinhardt, 2003: 100) eredményeivel, habár nála a dominancia meglétének aránya között jóval nagyobb az eltérés (49%-ban mutatható ki jobb és 16%-ban bal agyfélteke-dominancia). Az első osztályosoknál a jobb féltekei dominancia 17%-ban mutatkozik meg, míg a bal agyfélteke-dominancia aránya 13%. 9–10 éveseknél 10%-ra csökken. Az óvodás korcsoporthoz viszonyítva, a bal agyfélteke-dominancia csökkenése figyelhető meg. Az első osztályosoknál nemcsak a dominancia kimutathatósága csökkent, hanem a bal agyfélteke-dominancia is ebben a korcsoportban mutat a legkisebb arányt. Az óvodások 16%-a mutat bal agyfélteke-dominanciát, ami az elsősnél 3%-al csökkent és a 7–8 éveseknél 13% a bal agyfélteke-dominanciát mutató gyermekek aránya. Eredményeim tehát azt mutatják, hogy a bal féltekei dominancia növekedése nem a 7–8 éveseknél jelenik meg ugrásszerű mértékben, hanem 1–2 évvel később a 9–10 éves korcsoportban. A harmadikosoknál 33%-ban tapasztalható bal agyfélteke-dominancia, míg a jobb agyfélteke-dominancia aránya 10%. Az előző korosztályhoz, vagyis a 7–8 évesekhez viszonyítva nem is a jobb agyfélteke-dominancia csökkenése a számottevő, hanem a bal agyfélteke ugrásszerű megnövekedése, kimutathatósága.

Az óvodásoknál, és az első osztályosoknál kapott eredményeim hasonlóságot mutatnak Gósy (Reinhardt, 2003: 100; Gósy, 1996) adataival, ám a 9–10 éveseknél kapott eredményeim már nagyfokú eltérést mutatnak.

Gósy 1996-os vizsgálatában a beszédpercepciósz zavart mutató 9–10 éves gyermekeknél a rögzült bal agyfélteke-dominancia alig 12-20%. Mintámban ez az arány ép beszédmegértést mutató gyermekeknél több mint a kétszerese (33%), habár nem érte el a Reinhardt (Reinhardt, 2003: 101) által közölt adatokat. Nála a 9–10 éves vizsgálati személyeknél tapasztalható kimutatható bal agyfélteke-dominancia aránya 46%.

Vizsgálatomban részt vett gyermekek közül három olyan volt, aki balkezesnek mondta magát. Mindhárman különböző korcsoportba tartoznak. Egy esetben, egy 8 éves gyermeknél volt kimutatható a bal agyfélteke-dominancia, míg a másik két balkezes gyermeknél nem volt kimutatható a lateralitás.

Arra a kérdésre is választ kerestem, hogy a kialakult vagy még nem kialakult agyfélteke-dominancia és a kezesség között van-e valamiféle összefüggés. Ebben az esetben a függő változó a kezesség volt. Nem közölt szignifikáns együttjárást a kezesség és a dominancia megléte vagy annak hiánya között. Eredményeim szerint tehát az, hogy kialakult-e vagy sem az agyféltekei dominancia, nincs kapcsolatban a kezességgel.

Következtetés

Krashen a lateralizáció kialakulásának idejét a pubertáskorra teszi, mivel szerinte ez szociális és intellektuális változásokhoz köthető. Pléh szintén a lateralitás későbbi megszilárdulása mellett érvelt, mivel 1981-ben végzett kutatásának eredményei alapján a 6–7 éves korosztálynál még nem talált kimutatható lateralitást (Reinhardt, 2003).

Adataim szintén a lateralizáció későbbi megszilárdulása mellett szólnak. Eredményeim az agyfélteke-dominancia kialakulását illetően azokkal az adatokkal mutatnak egyezést, melyek az agyfélteke-dominancia kialakulásának az idejét iskoláskorra teszik, és a 10 éves kor utáni bal agyfélteke-dominancia növekedését vallják.

A kimutatható lateralitás eredményeim alapján a 4–5 éves óvodásoknál még csak 36%. A 7–8 éveseknél az óvodásokhoz képest kis mértékű csökkenés figyelhető meg és a dominancia aránya 30%, majd a harmadikosoknál már 43%-ban jelenik meg kimutatható lateralitás. A kialakult lateralitás az elsősökhöz viszonyítva a harmadik osztályra 13%-ot növekszik. Ez az arány nagy valószínűség szerint növekvő tendenciát mutat az életkorral, ennek megválaszolása azonban további kutatást igényel.

Az óvodásoknál tehát 36%-ban figyelhető meg kimutatható dominancia, ami a lateralitás későbbi megszilárdulására utal. A 4–5 évesek 20%-ánál tapasztaltam bal fül preferenciát, vagyis jobb agyfélteke-dominanciát, 16%-ánál pedig bal agyfélteke-dominanciát. Mintám tehát nagyobb arányban mutat kialakult jobb agyfélteke-dominanciát. Az, hogy az óvodásoknál nagyobb arányban mutatkozik meg a jobb agyfélteke-dominancia egyáltalán nem meglepő adat. Ez megerősíti azt a megállapítást, miszerint az óvodásoknál az a félteke az uralkodó, melynek érzelmi reakciói általában erőteljesebbek, mint a bal agyféltekéé. Ahogy Reinhardt (2003: 100) is megállapította, a jobb félteke szubjektívebb, többet tud a térlátásban, a színlátásban, az arcok, minták felismerésében. A jobb félteke a muzikalitás, a kreativitás, az alkotókészség forrása, ami nélkülözhetetlen egy óvodás gyermek számára. A gyermekek az óvodában még az őket körülvevő világnak megfelelően inkább a jobb agyféltekéjüket használják. Ezek az eredmények teljes mértékig összhangban vannak a kisgyermek életmódjával. Sok új dologot lát, ismer meg, legyen az tárgy, mese vagy élőlény, és mindez jobb féltekéi feldolgozásmódot igényel. A kisgyermek továbbá erős érzelmi reakciókat mutat, hirtelen hangulatváltásai vannak, meglehetősen szubjektív, igyekszik kialakítani mindenről saját véleményét. Az óvodásoknál a színek, a rajzok, az éneklés, a zene és a mozgás kerül előtérbe, és ezeknek a funkcióknak a működtetése is szorosan kapcsolódik a jobb féltekéhez.

A 7–8 éves korcsoportnál átmenet figyelhető meg. Az agyfélteke-dominancia kimutathatósága csökken. A vizsgált gyermekek mindössze 30%-a mutat kialakult lateralitást, és náluk a jobb agyfélteke-dominancia van túlsúlyban (17%).

A 9–10 éves korcsoportban a dominancia kimutathatósága növekszik (43%). A harmadikosoknál a bal agyfélteke dominanciájának ugrásszerű növekedését figyelhetjük meg (33%), míg a jobb agyfélteke csak 10%-ot mutat.

A jobb agyféltekéi dominancia korai megjelenése magyarázható azzal is, hogy funkcionálisan előbb válik éretté, mint a bal és hogy a bal agyfélteke kialakulása inkább a fokozott fejlődés eredménye. A bal agyfélteke dominánssá válása a beszédben más megközelítésből szemlélve az is feltételezhető, hogy a gyermek fokozatosan megtanulja, hogy nyelvi feladatokban az arra alkalmasabb elemző, analitikus tevékenységekért felelős bal féltekéjét használja.

Adataim szerint a kimutatható agyféltekéi-dominancia csökken a gyermekek iskolába lépésekor, és majd csak 9–10 éves korban növekszik meg a

lateralitás kimutathatósága és a bal agyfélteke-dominancia jelenik meg nagyobb mértékben (33%). Magyarázatként szolgálhat erre, hogy az elsősők, ebben a korban állnak át a jobb agyféltekét jellemző globális agyi tevékenységről az elemző, analitikus agyi tevékenységre, ami a bal félteke működését igényli. Az elsősöknél tapasztalható lateralitás csökkenése tehát egy számukra új világlátás megjelenésével is magyarázható, ami a 7–8 éves gyermekeknél olyan hatást vált ki, ami a lateralizáció meglétének a csökkenését eredményezi.

Az általam vizsgált gyermekek átlagos beszédfejlődést mutató, jó beszédértésűek, olvasásuk kielégítő, és megfelelő ütemben halad fejlődésük, ám kialakult lateralitás még a 9–10 éves korcsoportban is csak 33%-ban volt kimutatható.

Adataim nem támasztják alá azt a nézetet, hogy az agyfélteke-dominancia kialakulásának a késése és a beszédpercepciók zavarok szoros együttjárást mutatnak, mivel az általam vizsgált ép beszédértésű gyermekek adatai meglepő együttjárást mutatnak azoknak a gyermekeknek az adataival, akiknél beszédpercepciók zavarok jelentkeztek. Eredményeim szerint az átlagosan jó beszédértésű gyermekeknél egészen 9–10 éves korig nagymértékben figyelhető meg a ki nem fejlődött lateralitás. A dominancia megszilárdulása pedig majd csak a harmadik osztályosoknál kezd kialakulni. Gósy vizsgálatának eredményeivel adataim meglepő hasonlóságot mutattak, ám a harmadikosoknál már eltávolodtak eredményeink egymástól. Az ép beszédértésű 9–10 éveseknél a bal agyfélteke-dominancia aránya 33%, míg a 9–10 éves beszédzavaros gyermekeknél ez az arány 12–20% között mozgott, átlagosan 16%.

Az is tény, azonban, hogy kell, hogy legyen egy kritikus periódus, amikor ki kell alakulni a dominanciának. Normális beszédfejlődésű gyermeknél valószínű, hogy létezik egy kritikus időszak, amikor a dominancia kialakulásának be kell következnie. Adataim mellett szólnak, hogy a dominancia megszilárdulása, kialakulása 10 éves korban kezdődik el, és már észlelhető a bal agyfélteke-dominancia.

Kiemelkedő szerepe lehet az oktatásnak is a lateralizáció kialakulásában, az agyfélteke-dominancia megszilárdulásában. Az iskolában folyó oktatás nagymértékben kötődik a nyelvhez, míg az óvodák programja nem annyira nyelvközpontú. Az iskola nyelvközpontú oktatása megköveteli a tanulóktól, hogy az óvodai oktatásban használatos globálisabb látásmódot egy analitikusabb, részletekbe belemerő gondolkodásmóddal váltsák fel. Sok esetben probléma például, hogy az óvodában csak jobb agyféltekét igénylő felada-

tokat gyakorolnak nagyobb mértékben, a verstanulást, a mesemondást például elhanyagolják, ami összefüggésben van a dominancia kimutathatóságának a csökkenésével.

A dominancia adott, de fejlődik is. A külső körülményeknek, az oktatásnak, a szociális körülményeknek is nagy hatása van a dominancia időbeli kialakulására és a jobb vagy a bal agyfélteke-dominancia megszilárdulására.

Az agyfélteke-dominancia az agy plaszcitátását figyelembe véve azonban változó is lehet. Az ember élete során sokszor kerül újabb és újabb helyzetekbe, ahol új feladatokat kell megoldania, és akár egy jelentősebb környezeti változás, munkahelyváltás is lehet annyira meghatározó egy ember életében, hogy akár a dominancia változásához is vezethet. A dominancia fejlődik, alakul.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna (1996): A beszédpercepció fejlettségének szerepe az olvasás-írás elsajátításában és tanításában. = Gósy Mária (szerk.): *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok*. Budapest: Nikol. 228–251.
- Baharev Zulejka (2006): Az afázia megjelenési formái – esetelemzés
<http://demoszthenesz.hu/cikkek/baharevafazia>
- Bánréti Zoltán (1997): Megjegyzések a neurolingvisztikáról. = Bánréti Z. (szerk.) *Nyelvi struktúrák és az agy*. Budapest, Corvina. 7–56.
- Gósy Mária (1995): *GMP-diagnosztika*. Budapest. Nikol.
- Gósy Mária (1996): Agyfélteke-dominancia, beszédészlelés, olvasási nehézség. = Gósy Mária (szerk.): *Gyermekkori beszédészlelési és megértési zavarok*. Budapest. Nikol. 163–175.
- Gósy Mária (1999): *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina.
- Gyarmathy Éva (1998): Tanulási zavarok szindróma a szakirodalomban. *Új Pedagógiai Szemle*, XLVIII. évf. 1998/10. 59–68.
- Gyarmathy Éva (2006): Tanulási zavarok, átlagon felüli intelligencia és a MAWI-GY.
<http://www.dislexia.hu/GyMAWI.htm>
- Lukács Ágnes (2006): Bevezetés a pszicholingvisztikába, A nyelv és az agy
http://cogsci.bme.hu/DoCS/oktatas/kurzusok/jegyzetek/Lukacs_Agnes/GRAD/Bevezetes_a_pszicholingvisztikaba_nyelv_es_agy.pdf
- Meixner Ildikó (2006): Munkásságom tézisszerű összefoglalása
<http://www.motivacio.hu/ffriss/irodalom/tarsadalom/pszichoped.htm>
<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad=pedagog/modszer/dyslex2/meixner1.htm>
- Pléh Csaba (1981): Különböző szörendű mondatok értelmezése és a dichotikus hallási aszimmetriák 3–6 éves gyermekeknél. *Pszichológia* 1/3. 365–393.
- Pléh Csaba (2006): A kérdés világossá tétele az idegtudományi beszédmódra való lefordítással
<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b52/ch03s01s02.html>
- Reinhardt Melinda (2003): Változik-e az agyfélteke-dominancia kimutathatósága 5 és 10 éves kor között? = *Alkalmazott nyelvtudomány*. III. évfolyam 2. szám. Budapest.

Szendi Gábor (2006): A jobbfélteki dominancia patogén szerepe a bronchiális asztmában és egyéb atrópiás betegségekben

<http://www.magtud.sote.hu/atopic.htm>

<http://faculty.washington.edu/chudler/lang.html>

Függelék

DICHOTIKUS VIZSGÁLATI LAP

Név: _____

Szül. idő: _____

Dátum: _____

Gyakorlás: kesztyű, banán, alma, tányér

Bal fül	Jobb fül
sár	zár
alma	répa
motor	gomba
tányér	játék
banán	pohár

mozdony	malom
kocka	barack
macska	málna
kesztyű	fésű
banán	kabát
villa	répa
alma	sapka
citrom	cipő
tányér	játék
csiga	béka

Dominancia:

agyfélteki: _____

fül: _____

TÓTH KLÁRA

A NYELV ÉS NEM KÉRDÉSE A NEMPREFERENCIÁLIS KÜLÖNBSEGEK TÜKRÉBEN

*Question of language and sex as reflected
by nonpreferential differences*

Bevezetés

Dolgozatomban egy olyan kérdéssel foglalkoztam, amely a hétköznapi kommunikáció során talán fel sem merül bennünk. Létezik-e különbség férfiak és nők nyelvhasználata között?

De ha az alapvető testi különbségeket félre is tudjuk tenni, a társadalom elvárásai vajon nem különböznek-e a két nem esetében? Ha eltérő az érdeklődés, a betöltött pozíció, akkor is hasonló gyakorisággal használják ugyanazon nyelv elemeit a két nem képviselői?

Ha a válasz nemleges, akkor itt is létezik egy norma, amely mindenki számára presztízssértékű? De ez vajon a férfiak vagy a nők változata?

A nyelv és nem kapcsolata

A legtöbb nyelvben külön szóval jelölik a *biológiai* és a *nyelvtani nemet*. Például a németben: Geschlecht-Genus, az angolban: sex-gender.

Ezekben a nyelvekben a természetes nemet a szavak jelentése adja, a nyelvtanit pedig: a névelők (a németben: *der-die-das*), a képzők (a németben: *Künstler-Künstlerin*), a főnevek ragjai (a szláv nyelvekben: *devojka*, *otac*).

A magyarban nincs külön nyelvtani nem, de a biológiai nem megkülönböztetése létezik: férfi-nő, hím-nőstény.

A nemek előbb ismertetett felosztása mellett létezik egy másik, amely *biológiai és társadalmi nemről* beszél.

Kiss Jenő meghatározása szerint: „...a társadalmi nem mindazon társadalmi tényezők összefoglaló elnevezése, amelyek különböző mértékben érintik a nőket és a férfiakat, s amelyekben a nők és a férfiak közötti társadalmi különbségek megmutatkoznak, kifejeződnek.”

A nemek és a nyelv viszonyát két alapállásból vizsgálhatjuk (Kiss Jenő-féle felosztás): Az első, amikor a nyelv tükrözi a társadalomban jelentkező nemi különbségeket. A második, amikor a nyelv és a társadalom, így a nyelv és a nemek is kölcsönhatásban vannak egymással.

A mai szociolingvisztika két megközelítést ismer:

Dominanciamegközelítés: a társadalmakra a férfiak dominanciája jellemző, a nők pedig az elnyomott csoport. A nyelvhasználati különbségek abból erednek, hogy a nők alárendelt helyzetben vannak.

Különbségmegközelítés: a nők és a férfiak a társadalomban különböző szerepeket töltenek be, így sajátos társadalmi csoportot alkotnak. Ez a megközelítés arra utal, hogy a nemek közötti eltérő nyelvhasználat az eltérő szubkultúrák tükröződése, tehát a társadalmi nem természetes következménye.

Kiss Jenő a következő nemhez kötődő különbségeket különbözteti meg:

Hangtani különbségek: a nemi érettséggel alakul ki a hangszálak végleges hosszúsága. A nőknél rövidebb, a férfiaknál hosszabb; ez okozza, hogy a férfiak hangja mélyebb, mint a nőké.

Alaktani, morfológiai különbségek: léteznek olyan nyelvek, amelyekben morfológiai szempontból a beszélő neme már meghatározott. Például a japánban a *ne* partikula a mondat végén női beszélőre utal.

Szókészleti különbségek: a japán nyelvben vannak olyan személyes névmások, amelyeket csak férfiak használhatnak. Ilyen például a *boku* (egyes szám első személy), ez egy informális névmás, amelyet a férfiak családi körben használnak.

A nők és a férfiak metalingvisztikai rendszere is eltérő, másképp mozognak, gesztikulálnak. Megfigyelték, hogy a nők egymás között, beszélgetés közben egymás felé fordulnak, gyakran néznek beszélgetőtársuk szemébe, és a beszélgetés is egy-két téma körül forog. A férfiak ellenben kerülnek a szem- és testkontaktust, a témák között pedig gyorsan váltanak.

Léteznek *nempreferenciális különbségek* is, amelyek azt mutatják, hogy bizonyos nyelvi elemeket, szerkezeteket, kifejezőmódokat a nők vagy a férfiak használnak gyakrabban.

A nők és a férfiak *eltérő munkát* végeznek mind a társadalomban, mind a családban, ebből kifolyólag a szókészletben valóban jelentkeznek eltérések. Lehet, hogy egy varrónő nem tudja, mi a karburátor, de egy autószerelő pedig a tűzés fogalmát nem ismeri.

A két nem képviselőinek *eltérő a hobbi*ja is. A nők kedvelt időtöltése a kézimunkázás, kertészkedés, a férfiaké ellenben a sport (tipikusan férfias sport a bokszt, a birkózás), az autók javítása, erősítése stb.

A *vicceselésben* is vannak különbségek. A férfiak gond nélkül előadnak merészebb vicceket is társaságban. Viszont a nők csak szűk baráti körben mesélnek viccet, de akkor is inkább a kevésbé trágár viccek közül válogatnak. A férfiak nem figyelnek oda a nyelvi megfogalmazásra, és nagyobb-

ra is értékeli viccmesélési képességeiket. Mindennek háttérében a *nyelvi tabu* áll, amely a férfiaknak sokkal több dolgot engedélyez nyelvi értelemben, mint a nőknek.

A *káromkodás* gyakorisága és milyensége is eltér a két nem képviselői között. A legáltalánosabb nézet szerint minden férfi káromkodik, a nőknek csak kis része (de ők jobban meg tudják cifrázni a mondanivalójukat, mint a férfiak!).

A *nyelvi attitűd* is eltérő. A nők számára a legvisszataszítóbb a csúnya, közönséges beszéd, a tudálékos és a hibás beszéd. Ellenben a férfiak számára a legvisszataszítóbb a tudálékos női beszéd, és csak ezután a csúnya, közönséges beszéd és a hibás beszéd.

A *beszédtémák különbözősége*. A nők leggyakoribb témája a szakirodalom szerint a gyerekeknvelés, a férfiaké pedig a katonaeálmények.

A *névadásban és a névhasználatban* is mutatkoznak eltérések. A férfiak sokkal konzervatívabbak névválasztáskor, míg a hölgyek mernek úttörök lenni ilyen téren is. A férfiak jobban ragaszkodnak saját nevük átörökítéséhez, mint nők.

A *kommunikatív kompetencia* között is van különbség, vannak szabályok amelyek az egyik nemnél elfogadottak, viszont a másíknál nem. Például: csak egy férfi köszönhet *Kezit csókolom*-ot egy hölgynek, a nő részéről ez furcsa gesztus lenne.

Az előbb említettem a *nyelvi tabu* fogalmát. Elsősorban a nőket érintette, érinti: egyes szavakat, kifejezéseket, beszédmódot nem szabad vagy nem illik használniuk, pl. a mongol nőknek tilos a család férfitagjainak nevét ki-ejteni. A férfiak szabadabban káromkodhatnak, míg a nők részéről való káromkodás, főleg nyilvános helyen elítélendő dolog. Az egyik legáltalánosabb használata a nyelvi tabunak a nemi élet szavaihoz kapcsolódik. A nők gyakrabban használnak „ártatlan” kifejezéseket, míg a férfiak sokkal lényegre törőbbek és nyíltabbak ezen a téren.

A szocializáció folyamatában a lányok és a fiúk más-más normákat kell, hogy elsajátítsanak. A nővé-férfivá válás azt is magában foglalja, hogy meg kell tanulnunk a nemünknek megfelelő nyelvhasználatot. Így képesek a fentebb említett jelenségek észrevétlenül is a férfiak oldalára billenteni egy képzeletbeli nyelvhasználati mérleg mutatóját.

A kérdőívek feldolgozásának eredményei

Összesen 70 adatközlő válaszait néztem át, s igyekeztem rendszerezni. Az adatgyűjtésben segítségemre voltak az évfolyamtársaim, így Vajdaság több településéről sikerült adatokat begyűjtenem. A megkérdezettek 90%-a középiskolai végzettségű, öt egyetemi végzettségű adatközlő volt, és négy olyan személy, aki általános iskolai végzettséggel rendelkezik.

A kérdőíveket a következő városokban és falvakban osztottuk szét: Kanizsán (30 adatközlő), Temerinben (10 adatközlő), Bezdánban (10 adatközlő), Csókán (10 adatközlő) és Horgoson (10 adatközlő).

A megkérdezettek 40 és 55 év közötti felnőttek voltak, nők-férfiak fele-fele arányban. A kérdőíveket név nélkül töltötték ki, a nemet, az életkort, a foglalkozást, az iskolai végzettséget és a családi állapotot kellett feltüntetniük.

A kérdőív célja a nempreferenciális különbségek meglétének bizonyítása volt. Nyolc témakört alakítottunk ki:

I. Társaság és beszélgetés

Milyen gyakran kezdeményez beszélgetést egy férfi társaságában?

Milyen gyakran kezdeményez beszélgetést egy nő társaságában?

Szereti-e ha figyelnek Önre miközben beszél? Milyen gyakran fordul ez elő?

Mi a véleménye arról, ha egy nő történeteit kell hallgatnia?

Soroljon fel olyan témákat, amelyekről férfitársaságban/ nőtársaságban szívesen beszél!

A *Társaság és beszélgetés* témakörben a következő eredményeket kaptam:

A férfiak legnagyobb része gyakran kezdeményez beszélgetést férfitársaságban. Tíz válaszadó ellenben ritkán.

A nők esetében a többség ritkán kezdeményez beszélgetést férfitársaságban, 12-en pedig gyakran.

Nőtársaságban a férfiak esetében egy férfi soha, a többiek fele-fele arányban gyakran, illetve ritkán kezdeményeznek beszélgetést.

A hölgyek egymás között gyakran kezdeményeznek beszélgetést (21 válaszadó), a többiek ritkán.

A férfiak és a nők is szeretik, ha beszéd közben figyelnek rájuk, kivéve nyolc urat és nyolc hölgyet.

Nőtársai történeteit csak egy férfi hallgatja szívesen, a többiek csak meghallgatják. A hölgyek sem toleránsabbak: huszonhatan meghallgatják, és csak kilencen kedvelik.

Férfiak egymás között leggyakrabban fiataalkori kalandokról, autókról, nőkről, sportról, politikáról, technikáról, katonaságról, pénzről beszélnek.

Kevésbé gyakori témák: a kertészkedés, könyvek, munka, földművelés, építkezés, italok, család, életszínvonal.

Nők férfiakkal a munkáról, a sportról, a napi hírekről, a főzésről, a filmekről, a zenéről, az időjárásról, a gazdasági helyzetről, az egészségről, az utazásról beszélgetnek szívesen.

A férfiak nőkkel az időjárásról, a szerelemről, a lelki életéről, a főzésről, a gyermeknevelésről, a napi eseményekről, a politikáról, a kertészkedésről, a könyvekről, a zenéről beszélgetnek.

Nők egymás között a családról, gyerekekről, nevelésről, munkáról, kézimunkáról, háztartásról, receptekről, divatról, frizurákról, sminkről, könyvekről, betegségekről, orvosokról, pletykákról, férfiakkal, árakról beszélgetnek.

Összegzés: A kapott adatok alapján a férfiak gyakrabban kezdeményeznek beszélgetést akár férfi, akár nőtársaságban. Ez valószínűleg annak a következménye, hogy a társadalom elvárása az, hogy a férfinak kell kezdeményeznie. A beszéd témákat illetően a várt eredmények születtek: a férfiak „férfias” témákat, a hölgyek a „nőies” témákat jelölték meg. De érdekes, hogy a férfiak nőtársaságban inkább a „nőiesebb” és a semleges témákat helyezték előtérbe.

II. Hobbi

Melyek kedvenc időtöltései?

Soroljon fel szakkifejezéseket a következő témakörökben: sport, villany-szerelés, informatika, sütés, főzés, ruházkodás, gyermekgondozás, vásárlás, fodrászat, földművelés, katonaság.

A *Hobbi* témakörben sokan ki sem töltötték a kérdőívet, és a legtöbb helyen csak a kedvenc időtöltésüket jelölték meg.

A férfiaknál több válaszadónál előfordult a sport, a horgászat, a foci, a számítógép, a zenehallgatás és a kertészkedés. Volt aki a jószággondozást, a kocsmázást, a tanulást, a munkát, az autójavítást írta be.

A nők hobbija az olvasás, a kártya, a séta, a keresztretjvény, a zene, a kézimunka. Egyeseknek a főzés, a varrás, régi magyar filmek nézése, a színház a kedvenc időtöltése.

A szakkifejezések felsorolása sem aratott osztatlan sikert, még kevesebben töltötték ki- azt is inkább a hölgyek. Meglepő módon mindkét nem képviselői a számukra idegen területek szakkifejezéseit is jól ismerték.

Összegzés: A férfiak és a nők érdeklődési köre valóban nagy eltéréseket mutat, de mindkét csoport feltalálja magát az „ellenfél” területén is.

III. Névadás

Szívesen adná-e az Ön nevét gyermekének, unokájának?

Megengedné, hogy környezete beleszóljon a névválasztásába?

A *Névadás* témájában a férfiak fele szívesen adná gyermekének saját nevét, a másik fele nem. A hölgyek közül heten örökítenék át nevüket, a többiek más nevet választanának gyermeküknek.

A férfiaknál huszonhárman hagynák, hogy más (főleg a feleségük) beleszóljon a névválasztásukba, tizenketten ezt magánügynek tartják. Öt nő hagyná magát befolyásolni ezen a téren, a többiek ellenben nem.

Összegzés: Tehát a szakirodalomhoz híven a férfiak valóban szívesen adnák a nevüket a gyermeküknek, a nők viszont jobban ragaszkodnak ahhoz, hogy a névválasztásukba ne szóljon senki bele.

IV. Udvariassági formulák, köszönésformák

Hogyan köszön: gyermekének, szüleinek, a plébánosnak, felettesének, a nem szimpatikus ismerőseinek, alkalmazottjainak, szomszédainak?

Az *Udvariassági formák, köszönésformák* nemenként nem mutattak eltérést: a *Jó reggelt, Jó estét, Jó napot* változat a leggyakoribb. Gyermekének a legtöbb válaszadó *Sziát* köszön, a plébánosnak pedig *Dicsértesséket*.

Összegzés: a nyelvi attitűd ezen a területen, ebben a korosztályban nem választható külön nemek szerint.

V. Viccmesélés, káromkodás

- Szeret társaságban viccet mesélni?
- Mi a véleménye, ha férfiak obszcén vicceket mesélnek?
- Mi a véleménye, ha nők obszcén vicceket mesélnek?
- Kik tudnak jobban viccet mesélni?
- Kik mesélnek obszcénabb vicceket?:
- Kik káromkodnak gyakrabban?
- Kik számára „illőbb” a káromkodás?
- Mi a véleménye arról, ha férfit hall káromkodni?
- Mi a véleménye arról, ha nőt hall káromkodni?
- Mely viccek visszataszítóak az Ön számára?
- Milyen vicceket kedvel?
- Milyen gyakran káromkodik?

Elemzés

Kilenc férfi vallotta azt, hogy nem szeret viccet mesélni, huszonegy viszont igen. Tizenhét nő szeret, tizennyolc pedig nem szeret vicceket mesélni.

Tíz férfi ítéli el azokat a férfiakat, akik trágár vicceket mesélnek, a többiek elfogadják. A hölgyek közül heten elfogadják, ha férfit hallanak obszcén viccet mesélni.

A férfiak véleménye megoszlott abban, hogy elfogadható-e egy nőtől az obszcén viccek mesélése. Ezt a változatot csak öt nő tartja elfogadhatónak, a többiek elítélik.

A nők és a férfiak is többségében úgy érzik, hogy a férfiak tudnak jobban viccet mesélni.

Abban is teljes az egyetértés, hogy a férfiak szoktak durvább, trágárabb vicceket mesélni.

A férfiak szerint ők káromkodnak gyakrabban (30 válasz), a nők szerint is, bár itt volt öt hölgy, akik szerint a nők.

Arra a kérdésre, hogy kik számára illőbb a káromkodás, mindkét csoport tagjai a férfiakat jelölték meg. De meg kell jegyezni, hogy a legtöbben a válasz mellé odaírták, hogy káromkodni senkinek sem illő.

A nők és a férfiak is fele-fele arányban elfogadják, ha egy férfit hallanak káromkodni. Viszont ha nőt, azt nyolc férfi és öt nő kivételével mindenki elítéli.

A visszataszító viccek közül a férfiak az ízléstelen, értelmetlen, nacionalista, antiszemita és a morbid vicceket emelték ki. A nők a durva, az egyházellenes, az anyós, a nacionalista és a trágár vicceket tartják visszataszítónak.

A férfiak legjobban a jó vicceket, a Mórckás, a Jean-vicceket, a politikai vicceket kedvelik. Nyolc adat közlő minden viccet szeret. A nők a jó, a gyermekes, a rendőr- és a „szőke nők” vicceket szeretik.

Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran káromkodnak, a férfiak és a nők is azt válaszolták, hogy ritkán, és csak azért, mert kijönnek a béketűrésből.

Összegzés: itt is bizonyítást nyert, hogy a férfiak jobban szeretnek viccet mesélni, és ez tőlük jobban el is fogadott. A káromkodást illetően az eredmény azt mutatja, hogy a férfiak számára „illőbb” a káromkodás.

VI. Nyelvi rétegek

Rangsorolja őket fontossági sorrend alapján!

Csúnya, közönséges beszéd

Finomkodó, tudálékos beszéd

Választékos beszéd

Mindennapi beszéd

Irodalmi, költői nyelv

A felsorolt választási lehetőségek rangsorolása után a férfiak esetében a következő sorrendet kaptuk:

1. mindennapi beszéd
2. választékos beszéd
3. irodalmi, költői nyelv
4. finomkodó, tudálékos beszéd
5. közönséges beszéd

A nők eredményei:

1. választékos beszéd
2. mindennapi beszéd
3. irodalmi, költői nyelv
4. finomkodó, tudálékos beszéd
5. csúnya, közönséges beszéd

Összegzés: mindkét csoport tagjai számára a finomkodó és a csúnya beszéd ellenszenves, a hétköznapiakban a mindennapi és a választékos beszédet tartják megfelelőnek. Az irodalmi nyelvet fontosnak és szépnek találják, viszont úgy érzik, hogy azt a hozzáértőkre kell bízni.

VII. Kulturális sztereotípiák

A férfiak jobban vezetnek, mint a nők.

Hosszú haj, rövid ész.

Minden nő egyforma.

A férfi a teremtés koronája.

A nők pletykásabbak a férfiaknál.

A *Kulturális sztereotípiák* témakörben a férfiak közül tizenhárman úgy gondolják, hogy a férfiak jobban vezetnek mint a nők, ezzel tizenkilenc hölgy is egyetért.

A hosszú haj, rövid ész kijelentéssel egyik csoport sem ért egyet.

A minden nő egyforma kijelentéssel egyetlen férfi sem értett egyet, csak öt hölgy.

Az a kijelentés, hogy a férfi a teremtés koronája, csak egy férfi szerint igaz, ellenben ezt is öt nő támogatja.

Azzal az állítással, hogy a nők jobban szeretnek pletykálni, a férfiak és a nők fele is egyetértett.

Összegzés: az eredmények azt bizonyítják, hogy ezek a kulturális sztereotípiák a 21. században már nem állják meg a helyüket.

VIII. Frazeológia

A dió törve, az asszony verve jó!

Az asszony nem ember!

Az asszony vagy ördög, vagy angyal.

Ha az asszony csendes, a konyha rendes.

Könnyebb az asszonyt táncba vinni, mint ráncba szedni.

Gyarlóság, asszony a neved!

A *frazeológia* terén a következő eredmények születtek:

Egyetlen nő és férfi sem értett egyet azzal, hogy a dió törve, az asszony verve jó.

Egy nő és egy férfi értett egyet csupán azzal, hogy az asszony nem ember.

Kilenc férfi és nyolc nő elfogadta azt, hogy az asszony vagy ördög, vagy angyal.

Azzal, hogy ha az asszony csendes, a konyha rendes a férfiak és a nők fele egyetért.

Tíz férfi és kilenc nő elfogadja, hogy könnyebb az asszonyt táncba vinni, mint ráncba szedni.

A gyarlóság, asszony a neved négy férfi és két nő számára elfogadható, a többiek elítélik.

Összegzés: már az is sok mindent elárul, hogy az összegyűjtött közmondások a nőket minősítik, de kellemes meglepetés, hogy a megkérdezett férfiak többsége ma már elítéli ezeket.

Összefoglalás

A kapott eredmények tükrében akár el is fogadhatunk egy-két megállapítást a férfinyelv létezésével kapcsolatban. A magyar nyelvvel kapcsolatban nem beszélhetünk olyan kifejezett szexizmusról, mint az angolban, németben vagy akár a szláv nyelvekben.

De nem kellene-e természetesnek vennünk a nők és a férfiak nyelvhasználatában a különbségeket? Hiszen az teszi titokzatossá a férfi-nő kapcsolatot, hogy vannak az életnek olyan területei, ahol néha az egyik fél, néha a másik tájékozottabb.

Amíg az európai társadalmak megmaradnak patriarkális jellegűnek, addig a „két nyelv” közti súrlódások, különbségek valószínűleg fennmaradnak, hiszen a nyelvhasználat is a hatalmon lévő csoport irányítása alatt áll.

Irodalom

Huszár Ágnes (2000): Női beszéd In: Szépe György emlékkönyv, Pécs

Kiss Jenő (1995): Társadalom és nyelvhasználat. Budapest

Pete István: Férfinyelv-e a magyar? Nyr, 124: 108–115.

Ronald Wardhaugh (1995): Szociolingvisztika. Budapest, Osiris-Századvég

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL

A MAGYAR TANSZÉK TANÁRAI ÉS MUNKATÁRSAI

1. Dr. Bányai János, egyetemi rendes tanár, októberig tanszékvezető
(Irodalomelmélet, Esztétikatörténet)
2. Dr. Gerold László, egyetemi rendes tanár
(A XIX. század magyar irodalma, A magyar felvilágosodás irodalma, Dramaturgia)
3. Dr. Jung Károly, egyetemi rendes tanár (Népköltészet, Etnológia)
4. Dr. Káich Katalin, egyetemi rendes tanár, július 3-tól a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar megbízott dékánja, dec. 4-től dékánja
(Művelődéstörténet)
5. Dr. Láncz Irén, egyetemi rendes tanár, tanszékvezető
(Bevezetés a nyelvtudományba, Általános nyelvészet, A nyelvvizsgálat mai módszerei, Szemantika)
6. Dr. Molnár Csikós László, egyetemi rendes tanár
(Fonetika, Fonológia, Az egyszerű mondat, Mondattan, Beszédművelés)
7. Dr. Papp György, egyetemi rendes tanár
(Helyesírás, Kontrasztív nyelvészet)
8. Dr. Rajsli Ilona, egyetemi rendes tanár
(A magyar nyelv története, Dialektológia)
9. Dr. Andrić Edit, egyetemi rendkívüli tanár
(Magyar nyelv, A magyar mint idegen nyelv)
10. Dr. Csányi Erzsébet, egyetemi rendkívüli tanár
(Világirodalom I–II., Shakespeare-kurzus)
11. Dr. Cseh Márta, egyetemi rendkívüli tanár
(Szókészlettan és alaktan, Szókészletten és szójelentés tan, Magyar nyelv)
12. Dr. Harkai Vass Éva, egyetemi rendkívüli tanár
(A XX. század magyar irodalma, Kosztolányi-stúdium)
13. Dr. Losoncz Alpár, egyetemi rendes tanár
(Társadalomfilozófia, Hermeneutika)
14. Dr. Faragó Kornélia, egyetemi rendkívüli tanár
(Irodalomtudományi irányzatok, Irodalomelmélet)
15. Dr. Hózsá Éva, docens
(A jugoszláviai magyar irodalom története, Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok, A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana)
16. Dr. Katonai Edit, docens
(Nyelvművelés, Az összetett mondat, Mondattan, Magyar nyelv)

17. Bence Erika mgr., asszisztens
(A XIX. század magyar irodalma, A magyar felvilágosodás irodalma)
18. Ispánovics Csapó Julianna mgr., asszisztens
(A tudományos kutatás módszertana)
19. Pásztor Kicsi Mária mgr., asszisztens
(Fonetika, Fonológia, Szótan, Magyar nyelv)
20. Utsi Csilla mgr., asszisztens
(A középkor és a reneszánsz irodalma, A reformáció és a barokk kora)
21. Futó Hargita, asszisztens-gyakornok
(A magyar nyelv és irodalom tanításának módszertana, Magyar nyelv)
22. Kovács Rác Eleonóra mgr., asszisztens-gyakornok
(A nyelvvizsgálat mai módszerei, Dialektológia, Magyar nyelv)
23. Csorba Béla, lektor
(Magyar nyelv)
24. Dr. Danyi Magdolna, szakmunkatárs
25. Móricz Tünde, könyvtáros
26. Klajner Vilma, könyvtáros
27. Milánovics Valéria, titkárnő

A TANSZÉK HALLGATÓI A 2005/2006-OS TANÉVBEN

I. év

1. Agárdi Gábor	15. Kocsis Lenke
2. Baravics Eleonóra	16. Kőműves Tímea
3. Berta Attila	17. Matyis Angéla
4. Bilmájer Kornélia	18. Mészáros Anikó
5. Blinka Kinga	19. Mihók Anikó
6. Boldizsár Anna	20. Nagy Némedi Attila
7. Bózsó Mónika	21. Pásztor Kornélia
8. Buka Brigitta	22. Péntes Ernő
9. Csesznek Tímea	23. Péter Krisztina
10. Đurđev Jasna	24. Pintér Noémi
11. Herédi Károly	25. Soós Georgina
12. Huszta Orsolya	26. Vass Hermína
13. Karcsú Márta	27. Zabos Edit
14. Kiss Tamás	

II. év

1. Bába Anikó	14. Kurcinák Árpád
2. Balassa Boglárka	15. Kuszli Angéla
3. Barlog Károly	16. Losonc Emese
4. Berényi Emőke	17. Mészáros Gabriella
5. Boljanović Anna	18. Móricz Csilla
6. Dosztán Lenke	19. Nacsá Xénia
7. Droznik-Popović Teodóra	20. Orosz Annamária
8. Engi Georgina	21. Patócs László
9. Gedei Viktória	22. Sárközi Ibolya
10. Kanyó Valéria	23. Sröder Karolina
11. Kovács Izabella	24. Tornai Izabella
12. Krabók Csilla	25. Török Erna
13. Kucor Blanka	

III. év

1. Bartók Rudolf	20. Máriás Endre
2. Berta Hermína	21. Mészáros Krisztina
3. Bózsó Izabella	22. Milutinovity Sarolta
4. Brenner János	23. Nádi Karolina
5. Cini Zoltán	24. Papp Melinda
6. Csorba Eszter	25. Párducz Klaudia
7. Domonkos Ibolya	26. Roginer Oszkár
8. Égető Beáta	27. Sági Leona
9. Fekete Krisztina	28. Szabó Zsuzsanna
10. Fodor Anikó	29. Szeli Ágnes
11. Gazsó Hargita	30. Szlancsik Enikő
12. Gruber Enikő	31. Tarkó Lilla
13. Gyuráki Sarolta	32. Tőke Lános
14. Horvát Andrea	33. Urbán Viola
15. Janovity Mária	34. Varga Kinga
16. Joó Renáta	35. Vastag Enikő
17. Juhász Ibolya	36. Vékás Éva
18. Laskovity Ervin	37. Vlahovity Annamária
19. Lipót Georgina	

IV. év

1. Balogh Adrienn	11. Majlát Ágota
2. Boldizsár Renáta	12. Novák Anikó
3. Dékány Anita	13. Nyíregyházi Elvira
4. Dulka Gyöngyi	14. Ördög Mónika
5. Fekete Ágnes	15. Samu Barbara
6. Garai Zsófia	16. Sári Orsolya
7. Gombár Judit	17. Seffer Róbert
8. Hajnal Anna	18. Szakács Áron
9. Jenei D. Tamara	19. Tóth Anita
10. Kormos Ferenc	20. Türi Gabriella

Abszolvensek

1. Hugyik Ella	11. Rice Ágota
2. Huszár Gabriella	12. Szecei Kamilla
3. Jenei Klementina	13. Sirbik Attila
4. Kószó Krisztina	14. Sutus Áron
5. Kulhanek Edina	15. Tápai Renáta
6. Lennert Ágota	16. Tóth Klára
7. Linder Emese	17. Török Arnold
8. Lipót Georgina	18. Urbán Zsuzsanna
9. Munkás Melinda	19. Vajda Lajos
10. Parti Andrea	

Diplomáltak

- Detki Gyöngyi (A helyesírási készségek regionális összehasonlító vizsgálata az általános iskolában)
- Faragó Szilvia (A megnyilatkozások jelentése és értelmezése)
- Hicsik Dóra (Szabó Magda és az önéletrajzi regény)
- Klajner Vilma (A matematikai nyelvészet és alkalmazott területei)
- Lajkó Sára (A koraújkori vallomásosság példája: Ecsedi Báthori István meditációi)
- Létity Erika (Kölcsei Ferenc Parainesis)
- Lódi Gabriella (Komikus alakbrázolások a 19. századi verses epikában)
- Papp Anita (Az agyfélteke-dominancia kimutathatósága 5-től 10 éves kor között)

9. Petrás Teodóra (A helyi és regionális szóláskincs helye és szerepe a készülő vajdasági szólástárban)
 10. Samu János (Domonkos István költészetének szövegszervező stratégiái)

Magisztrált

Kovács Rácz Eleonóra (A proverbiumok szintaktikai és szemantikai szerkezete)

Tudományos tanácskozások

Nyelvészkonferencia

A november 21-én és 22-én tartott Egyetemi Nyelvészeti Napok témája a *Nyelvtanulás – nyelvhasználat – nyelvi szocializáció* volt. A tudományos tanácskozást Lánicz Irén megbízott tanszékvezető nyitotta meg. A tanácskozás célkitűzéseit Papp György ismertette. A tanszék tanárai és munkatársai mellett Bencze Lóránt (Budapest) tartott előadást. Előadásának címe: Egy sajátos megközelítés hasznáról – az antropológiai nyelvészet hozadéka.

A tanácskozás második napján a tanszék nyelvészeti szakosodású és érdeklődésű hallgatói beszámoltak kutatásaikról:

Brenner János: Szabadka intézménynevei

Cini Zoltán: Keresztnevek előfordulásának gyakorisága Bácsföldváron (1900–1950)

Domonkos Ibolya: Az aktív és passzív szókincs vizsgálata az oromhegyesi általános iskolában

Faragó Szilvia: A megnyilatkozások jelentése és értelmezése

Klajner Vilma: A matematikai nyelvészet érdekességei

Papp Anita: Az agyfélteke-dominancia kimutathatósága 5-től 10 éves kor között

Tóth Klára: A nyelv és nem kérdése a nempreferenciális különbségek tükrében

A 4. ülészakon a tanszék nyelvészei számoltak be idei projektumi kutatásaikról:

Andrić Edit: A vajdasági diákok kétnyelvűsége

Cseh Márta: Magyar–szerb szótár (*tabella–ténylegesít*)

Katona Edit: A metaforikus szerkezetek grammatikai és stilisztikai sajátosságai

Láncz Irén: Vajdasági magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: egy intézményes párbeszédműfaj sajátosságai

Molnár Csikós László: A szleng és a köznyelv

Papp György: Szocializációs, kommunikációs sémák, kódkorlátozottság – kódkorrekció

Pásztor Kicsi Mária: Funkcionális mondatperspektíva a magyar nyelvben

Rajlsli Ilona: A nyelvi önazonosság tükröződése a vajdasági magyarok névadásában

Irodalmi konferencia

A tanszék és az MTA Irodalomtudományi Intézete dec. 5-én és 6-án *Mitosz és irodalom* címmel rendezett tudományos tanácskozást. A tanácskozást Bányai János nyitotta meg. A tanszék tanárai és munkatársai mellett magyarországi és hazai vendégelőadók tartottak előadást.

Pomogáts Béla: Déry Tibor mítoszregénye

Dérczy Péter: Krúdy gyomor-novellái

Kappanyos András: Az irodalomtörténet mítoszai

Kiss Gábor: Ponyva és „haladó irodalom”. A köztes tér mítoszai a Nyugatban

Virág Gábor: A mítosz felrombolása (Spiró György: Fogság)

Toldi Éva: A rúkmadár fényessége. Láng Zsolt: Bestiárium Transylvaniae. Az ég madarai.

Bircsák Anikó: A mítosz mítosza és a regény regénye. Kerényi, Szentkuthy és Lévi-Strauss

Angyalosi Gergely: A mítosz mint lírai alapanyag (Tözsér Árpád költészetéről)

Rendezvények

Március 15-e

Március 15-én a tanszék ünnepi műsorral emlékezett az 1848/49-es forradalomra és szabadságharcra. Az emlékműsor közönségét, a tanszék vendégeit, tanárait, munkatársait és hallgatóit Bányai János tanszékvezető köszöntötte.

Rajslí Ilona „*Tiszán és kereken mondani igazat*” (Petőfi Sándor: *Vérmező*). *Szavak a forradalomban* címmel előadást tartott a forradalom szavairól.

A tanszék elsőéves hallgatói ünnepi műsort mutattak be, melynek programját Katona Edit állította össze.

BÁNYAI JÁNOS KÖSZÖNTŐJE

A tanszék március 15-ei megemlékezése például azért is mondható jogosan hagyományosnak, mert az emlékezés műsorával, mint minden évben, ezúttal is a tanszék elsőéves hallgatói mutatkoznak be. Ők íratkoztak ebben az évben a tanszékre, ám nyomban hozzáteszem, azok is ők, akik az európai gyakorlathoz igazított új, csúnya szóval: megreformált tanszéki tanrend szerint tanulnak, amivel a tanszék élettörténetének egy új fejezetét nyitották meg. Ez már az ő esélyük. Mert egy majd fél évszázados történet folytatódik az új lapon, és ennek az új fejezetnek az első bekezdését írják az emlékezés műsorával bemutatkozó elsőéves diákok.

Az emlékezés mai műsora annyiban különbözik a korábbiaktól, hogy a diákok fellépése előtt Rajslí Ilona tanárnő 1848 nyelvéről, nyelvhasználatáról, kulcsszavairól, mostanáig élő szójelentéseiről beszél, jelezvén, hogy az utcára, majd később a csataterekre vonuló forradalmi hevület, szív és lélek, a nyelvre is hatással volt, szavakat teremtett, új szójelentéseket alakított ki, jelképeket hozott létre, a szabadságharc önmagát a nyelv révén is alapította.

Nyomban átadom a szót Rajslí Ilona tanárnőnek, ám annyit még hozzá akarok tenni, hogy a most éppen téliesre fordult március az ég világon semmit sem változtat azon, hogy március idusa a fiatalság, a tavaszvárás, a rügyezés, a reménykedés jelképe: még a változékony időjárásnak sem adatott meg, hogy beleszóljon a jelképek világába. Március szimbólumai velünk vannak. Erről is szól a mai műsor szövegválogatása, amikor hidat épít 1848 és 1956 között.

A szövegeket ezúttal Katona Edit tanárnő válogatta, és a műsort is ő rendezte.

Elzúgtak forradalmi(nk)

A Magyar Tanszék hallgatóinak ünnepköszöntő versösszeállítása Forradalmi költészetünk és az utókor

1. Petőfi Sándor: Európa csendes... (Részlet) – Orosz Annamária (ének)
2. Szécsi Margit: Március 15. (Részlet) – Tornai Izabella
3. Petőfi Sándor: 1848 (Részlet) – Balassa Boglárka, Tornai Izabella, Kuszli Angéla
4. Faludy György: Ezerkilencszázötvenhat, te csillag (Részlet) – Krabók Csilla
5. Orbán Ottó: Nemzeti dal – Berényi Emőke
6. Utassy József: Zúg március (Részlet) – Tornai Izabella, Krabók Csilla, Berényi Emőke
7. Páskándi Géza: A költő visszatér (Részlet) – Barlog Károly (gitár), Orosz Annamária és az énekkar
8. Petőfi Sándor: Halhatlan a lélek... – Barlog Károly
9. Arany János: Kozmopolita költészet (Részlet) – Kucor Blanka
10. Petőfi Sándor: A XIX. század költői – Engi Georgina
11. Németh László: Nemzet és író – Kovács Izabella
12. Páskándi Géza: A költő visszatér (Részlet) – Barlog Károly (gitár) és az énekkar
13. Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet... – Orosz Annamária
14. Nemeskürty István: „Kik érted haltak, szent Világszabadság” (Részlet) – Patócs László
15. Márai Sándor: Mennyből az angyal (Részletek) – Csányi Éva
16. Déry Tibor: Barátaim... – Drozdik-Popović Teodóra
17. Petri György: Karácsony, 1956 – Bába Anikó
18. Kosztolányi Dezső: Óda (Részlet) – Gedei Viktória
19. Esterházy Péter: A Bermuda-háromszög (Részlet) – Dosztán Lenke
20. Polcz Alaine: Mi négyen, akkor ... (Részlet) – Kanyó Valéria, Móricz Csilla
21. Pilinszky János: Levél Petőfi Sándorhoz – Nacsá Xénia
22. Faludy György: Nagy Imre (Részlet) – Kurcinák Árpád
23. Horváth Elemér: Huszonöt év után (Részlet) – Nacsá Xénia
24. Elindultam szép hazámból (népdal) – Orosz Annamária
25. József Attila: Magyarország messzire van – Sróder Karolina
26. József Attila: Bús magyar éneke Barlog Károly (gitár), Orosz Annamária (ének)
27. Ady Endre: Intés az őrökhöz – Losonc Emese

A Költészet Napja

Április 11-én a Költészet Napja alkalmából a tanszék Beszédművészeti Műhelye *Vers-tört-Én-elem* címmel ünnepi műsort tartott, amelynek keretében 37 költő 56 verse hangzott el 17 hallgatónk tolmácsolásában. A műsort Faragó Kornélia rendezte.

Nemes Nagy Ágnes: *A formátlan* – Fekete Ágnes

Weöres Sándor: *Hála-áldozat* – Orovec Krisztina

Tóth Krisztina: *Hála-változat* – Gázsó Hargita

Borbély Szilárd: *Az én a vers* – Holló Karolina

Tolnai Ottó: *Doreen2* (ars poetica helyett) – Hugyik Ella

Balla Zsófia: *Éjszakai versészet* – Tóth Anita

Tandori Dezső: *Minden egyéb 1976710* – Csányi Éva

Vörös István: *A vers ellen* – Tarkó Lilla

Aaron Blumm: *A költészet napján 2006-ban* – Vékás Éva

Orbán Ottó: *Hallod-e te sötét árnyék* – Ferenc Hajnalka énekel

Böndör Pál: *Memphis, Tennessee* – Vékás Éva

Arany János: *Az elhagyott lak* – Tóth Anita

Maurits Ferenc: *Szürkület, szürkületben* – Bózsó Izabella

Pilinszky János: *Fátyol* – Tarkó Lilla

Jung Károly: *Télvíz idején* – Engi Georgina

Juhász Gyula: *Testamentum* – Hajnal Anna és Mészáros Krisztina énekel

Fenyvesi Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva. Fekete Lajos* –

Novák Anikó

Géber László: *A la Domonkos* – Fekete Ágnes, Engi Georgina

Fehér Kálmán: *Zuhanás* – Tóth Anita

Kassák Lajos: *Ó bolyongásaim* – Bózsó Izabella

Komjáthy Jenő: *Diadalének* – Holló Karolina

Ady Endre: *Ézsaiás könyvének margójára* – Hajnal Anna és Mészáros Krisztina énekel

Böndör Pál: *Viszály* – Orovec Krisztina

Petri György: *Októberi capriccio* – Engi Georgina

Csorba Béla: *Inkompatibilis szonett* – Novák Anikó

Pilinszky János: *Trónfosztás* – Bózsó Izabella

Kollár Árpád: *Vers* – Novák Anikó

József Attila: *Ó Európa* – Barlog Károly énekel

Pilinszky János: *Verés* – Bózsó Izabella

- Pilinszky János: *Azt hiszem* — Tarkó Lilla
 Szabó Lőrinc: *Szeretlek, szeretlek* — Hajnal Anna
 Balla Zsófia: *Epequés* — Csányi Éva
 Imre Flóra: *Istenközelben* — Hajnal Anna
 Vas István: *Minden jelben* — Gázsó Hargita
 Nagy László: *Az én szívem* — Ferenc Hajnalka énekel
 Garcia Montero: *A költészet* — Csányi Éva
 Nichita Stanesco: *Vers* — Orovec Krisztina
 Imre Flóra: *Önarckép* — Fekete Ágnes
 Petri György: *Tengerparti elég* — Hugyik Ella
 Csokonai Vitéz Mihály: *Tartózkodó kérelem* — Ferenc Hajnalka énekel
 Pilinszky János: *Infinitívusz* — kórus
 Pilinszky János: *Kapcsolat* — Bózsó Izabella
 Pilinszky János: *Kráter* — Orovec Krisztina
 Szabó Lőrinc: *Valami örök* — Fekete Ágnes
 Tóth Krisztina: *Hányszor könnyörögtem* — Engi Georgina
 Danyi Zoltán: *Keserv* — Tarkó Lilla
 Tóth Krisztina: *Most viszik, most viszik* — Engi Georgina
 Ördög Mónika: *A sorok vándorlása* — *semmi egyéb* — a szerző tolmácsolásában
 Weöres Sándor fordításában: *Gita Govinda* — Hugyik Ella
 Radnóti Miklós: *Két karodban*: Barlog Károly énekel
 Kántor Péter: *Kikötő blues* — Fekete Ágnes
 Kollár Árpád: *alkalmi vers a költészet állásáról* — *avagy az is bolond aki poétává* — Tóth Anita
 Böndör Pál: *Utolsó versem* — Holló Karolina
 Kollár Árpád: *Ellenzonett* — Vékás Éva
 Térey János: *Post festa* — Gázsó Hargita
 Pilinszky János: *Végkifejlet* — Orovec Krisztina

Tanszéknep

Október 23-án tartotta a tanszék a hagyományos tanszéknapi rendezvényt. Az ünnepség részvevőit Bányai János tanszékvezető köszöntötte, majd 1956–2006 címmel alkalmi előadást tartott.

Tarkó Lilla és Hajnal Anna Petri György, Beney Zsuzsa, Zalán Tibor, Kukorelly Endre és Parti Nagy Lajos versét mondta el.

Szeli István akadémikust 85. születésnapja alkalmából Gerold László köszöntötte.

Papp György Penavin Olgára emlékezett születésének 90. és halálának 5. évfordulója alkalmából.

A rendezvényen átadták az idei Sinkó Ervin Irodalmi Díjat, melyet a bizottság (Utasi Csilla, Bence Erika és Ispánovics Csapó Julianna) Marko Čudićnak ítélte oda a fordítás elméletéről és gyakorlatáról szóló dolgozataiért.

Szeli István és Penavin Olga tiszteletére kiállítás készült, melynek anyagát Ispánovics Csapó Julianna válogatta és rendezte el Klajner Vilma közreműködésével.

LAUDÁCIÓ

Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim!

A Sinkó Irodalmi Díj bírálóbizottsága (Bence Erika, Ispánovics Csapó Julianna és Utasi Csilla, elnök) 2006. október 6-án megtartott gyűlésén az idei díjat egyhangúlag Marko Čudićnak ítélte oda a fordítás elméletéről és gyakorlatáról szóló dolgozataiért.

A magyar irodalom egyik legjelesebb fordítója, Kálnoky László egyszer úgy jellemezte a kényszerű hallgatás éveiben folytatott fordítói tevékenységet, hogy saját vérét töltögette idegen edényekbe. Az erős mondat nem árulja el, pedig megfogalmazója tudatában volt, hogy késő-modern költészetét mélyen megtermékenyítették e penzumok. Ismeretes, hogy Marko Čudić, az idei Sinkó-díj nyertese egészen fiatalon szerbre fordította Kosztolányi *Pacsirtáját*, s azóta szerbül tolmácsolta Hajnóczy Péter *A halál kilovagol Perzsiából* című munkáját és Radics Viktória Danilo Kiš-monográfiáját is. A fordítás személyes tapasztalata később mások fordításai felé irányította figyelmét. A műfordítások elemzése szükségessé tette a másik nyelvre való átültetésről, a nyelvi tartalmak kulturális meghatározottságáról szóló régi és új elméleti munkák megismerését. Magiszteri dolgozatát Danilo Kiš magyar műfordításaiból írta. A dolgozat szerbül megjelent fejezeteiben az eredeti műveknek a szerb olvasók számára érzékelhetetlen kiterjedéseit megvilágítva mintegy rögzítette a fordításokat a célnyelv irodalmának közegében. Ugyanezek a dolgozatok új visszhangot vertek, amikor magyarul publikálta őket, a forrásnyelv irodalmi kánonában pontos helyi értékkel bíró versek

külföldi befogadásának lehetőségeivel ismertették meg az olvasót. Tanulmányainak, okfejtéseinek ritmusa is elárulja, hogy folyamatosan két kultúra határmezsgyéjén áll: friss szemléletű, lényegre törő, gyakorlati kérdéseket tárgyaló mondatait váratlanul hosszabban kifejtett interpretációk váltják föl, azt bizonyítva, hogy minden fordítás értelmezés. A fordítások vizsgálója – hiszen minden szóra és megoldásra figyel –, a művek közelében marad, olyan részleteket figyel meg bennük, melyek fölött az egynyelvű olvasó elsiklik. Az a benyomásunk, hogy benne marad a műben, a mű hatóterében, szándékosan lemond az előfeltevéseknek kiszolgáltatódó kívülről láttatás, átfogás lehetőségéről. Amikor legutóbb, a debreceni hungarológiai konferencia színhelyén, a tudás szentélyének ünnepélyességét sugárzó egyetemi épületben beszélgettünk, Marko Čudić közölte velem, már nem a fordítással foglalkozik, az utazás tárgykörét vizsgálja Krúdy, Kosztolányi, Szerb Antal, Márai és mások prózájában. A konferencián elhangzott előadásából kiderült, valójában azok a kulturális előfeltevések, sztereotípiák foglalkoztatják, melyekkel az említett szerzők az eléjük táruló idegenséget megközelítették és láttatták. A tanulmányokban Kosztolányi Balkán-képét, Szindbád, a hajós útjait, Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regényének Itália-élményét vagy Sutting ezredes könnyű, világos önkívületben való hazatérését a számára belülről ismerős két kultúra különbségeit és a hasonlóságait tudatosítva fogja közel hozni a szerb olvasóhoz, a magyar befogadóknak pedig a kulturális tartalmaikkal való szembesülést kínálja majd. Marko Čudić, noha nehezebb, összetettebb tárgyra tért át, mégis azt műveli továbbra is, amibe belekezdett. Hiszen a kulturális kontextusok egymással való szembesítése magasabb szinten ismétli meg a forrásnyelv és a célnyelv kifejezéseinek egymáshoz mérését, s a szerző most is, mint korábban, a művek közelében, bensejében marad. Úgy látom, hogy az új tárgy választása helyezte fölismeréséről, s egyúttal szellemi építkezéséről, önépítéséről is tanúskodik. Az elmúlt másfél évtizedben a kisebbségi létformában mindannyian megtapasztalhattuk, milyen gyors lerombolódásra képesek az értékek. Ebben a helyzetben különös súlya van a részvétel, a személyes hitel fontosságát hangsúlyozó, ám ugyanakkor önazonosságunk kulturális természetének is tudatában lévő szellemi magatartásnak.

Szívből gratulálok a díjhoz Marko Čudićnak, s további sikereket, az értelmezés sok-sok új örömét kívánom neki.

Utasi Csilla

EGY KIÁLLÍTÁS DOKUMENTUMAI

Penavin Olga és Szeli István tiszteletére

Tanszékünk napja alkalmából, 2006. október 23-án ünnepi rendezvényünket ezúttal is egy hagyományos tanszéknapi kiállítással¹ szeretnénk volna emlékezetesebbé tenni.

Idei kiállításunk témája: Penavin (Borsy) Olga és Szeli István könyvei. Az alkalom: a 2001. októberében elhunyt Penavin Olga nyelvész, néprajzkutató, kritikus, pedagógus születésének 90., halálának 5., valamint Szeli István akadémikus, irodalomtörténész, kritikus, pedagógus születésének 85. évfordulója.

A központi könyvtár félemeletén kiállított könyvek időrendben követték egymást, hiszen egyrészt nem mindig könnyű, s talán szükségtelen is elhatárolni egymástól a nyelvészt és a néprajzost, a kultúraszervezőt, a kapcsolattörténészt és a magyar irodalomtörténet kutatóját, másrészt a múlt idő folyamában, szelídesztenyék árnyékában szépen megmutatkozott a két kiemelkedő életmű „fejlődésrajza”, az alkotás sokfélesége. A kiállított könyvek (monográfiák, tanulmánykötetek, gyűjteményes munkák, atlaszok, tankönyvek) kevés kivételtől eltekintve könyvtárunk állományából valók, a mellékük sorakozó sajtóvisszhang (a róluk készült hazai és külföldi folyóiratokban publikált kritikák, recenziók) ugyancsak.

A fekvő tárolókban a két tudós tanárról készült lexikonszócikkeket, magyar és szerb nyelvű általános és szaklexikonok, irodalomtörténetek meghatározásait, méltatásait tekinthette meg a kiállítás látogatója, valamint az egyes gyűjteményes kiadványokban közreadott emlékezések szövegét olvashatta az érdeklődő. A Penavin-életművet a tanszékre örökített hagyatéki anyag felmérésről összeállított beszámoló (Csáky S. Pirooska és Lánosz Irén írása) tették teljesebbé.

Hasonló módon helyeztük el a Penavin Olgával és Szeli Istvánnal készült (a tanszék dokumentációs anyagából kiemelt) napi- és hetilapbeli interjúk újságkivágatait, valamint egy szerény kis fotókiállítást a Tanárnő hagyatékából.

¹ Az eddigi tanszéki kiállítások (1997–2003) megnyitói a Tanulmányok c. tanszéki évkönyv vonatkozó évfolyamai mellett a tárlatok szerzőjének, Csáky S. Pirooskának a Könyvek világában (Újvidék, 2005.) c. kötetében olvashatóak.

A fehér-fekete fotográfiák egy része portré, magán- ill. szakmai jellegű², másik része pedig a néprajzi kutatások terepi megállóirol (Szlavóniából: Kórógy, Szentlászló³, a Muravidékről: Csekefa, Hódos, Szécsiszentlászló, Haraszi, Csente, Petesháza⁴, Vajdaságból: Gombos, Doroszló, Kupuszina⁵) készült dokumentum. A fényképek hátoldalán olvasható eredeti kéziratos feljegyzések az említett vidékek egykori nyelvét, lakosait, tárgyi világát őrizték meg az utókor számára, számunkra.

A tárolókban látható könyvek témaköreit, hangulati világát Ispánovics József színes fotói voltak hivatottak megidézni, a kiállítás elkészítésében pedig a tanszék könyvtárosa, Klajner Vilma segített.

A tárlat megnyitójára 2006. október 23-án, hétfőn délbén az újvidéki BTK Központi Könyvtára kiállítótermében (a félemeleten) került sor. A kiállítást november 7-ig tekinthette meg a nagyközönség.

Ispánovics Csapó Julianna

² A kiállított fotók hátlapján olvasható kéziratos feljegyzések: 1937. május; 1947. június; 1955. Frankfurt; 1965. augusztus Helsinki; 1966. Újvidék; Az első generáció a Magyar Tanszéken 1960. november; Sinkó Ervinnel, a Tanszék alapítóval 1960. november; Látogatóban Baranyai (Schneider) Júliánál. 1969. nov. 3–10., Vörösmart; 1971. ápr–máj. Hátal Bárczi Géza professzor; Debrecen, 1973. nov. Dr. Sebestyén Árpáddal; A Gajnokék ólcsája előtt Kórógy; Néprajzi konferencia Kis Máriával és Dávid Andrással Újvidék, 1989. nov. 10.

³ Kórógyi temető; Temető. Szentlászló; G. S. nál: tornác. Kórógy; Gyöke Áron Kovács műhelye. Kórógy; Kórógy. G. S. udvarán

⁴ Muravidék. Csente. Kaszás Ferenc háza. Zsuppos ház; Muravidék. Csekefa. Pobjics Anna háza előtt. Silingáb, soruk (sarlok), bugyoga; Muravidék. Hódos. Tégláégető kemence, sróglás talicska; Muravidék. Csente. Kaszás Ferenc. Rokka, rokkapáca, kenderszösz; Muravidék. Csekefa. Pobjics Anna. Rokka, pemet; Muravidék. Csente. Kaszás Ferencné. Silu, vágú; Muravidék. Petesháza. Gyurku Kati, 1960. augusztus; Muravidék. Szécsi Szentlászló. Tóth Pali bácsi a fágutón vágja a borcsánt (fenyőágot) a törzsökön; Muravidék. Petesháza. Simun Gyurku József. Szélös gatya, mizlis ümög, lajbi, kalap, csizma, kötény; Muravidék. Csekefa. Pobjics Anna a füstös konyha félajtájában. Kettes ajtu, pad, paro (pároló sajtár)

⁵ Szentkúton. Dr. Penavin Olga, Matijevics Lajos, Virág Gábor. Doroszló, 1964; Népviselet. Dr. Penavin Olga, Bálint Júlia, Virág Gábor. Gombos; Legény és leány. Doroszló. Bálint Júlia, Matijevics Lajos; Vőfélyek. Gombos; Ökrös fogat. Babos János, Doroszló; A szőlőt préselni vizsik. Doroszló; Szőlő darálás. Mezei Mihály, Doroszló; Háztipus. Gombos; Mángorló. Gombos; Udvar. Kupuszina

Díjak

A Vajdasági Íróegyesület Életmű Díját Bányai Jánosnak ítélte oda.

A 2005. évi Híd Irodalmi Díjat Faragó Kornélia kapta *Kultúrák és narratívák* című könyvéért.

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság Debrecenben a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson Papp Györgyöt Lotz János Emlékéremmel tüntette ki.

Bence Erika az Irodalmi Jelen regénypályázata különdíjában részesült.

Sirbik Attila kapta a Podolszki Publicisztikai Díjat.

Brenner János második, Tóth Anita harmadik helyezést ért el, Grüber Enikő pedig oklevelet kapott a Tudomány Napja alkalmából meghirdetett pályázaton.

Fekete Ágnes első helyezett lett, és ő kapta a Nap Kiadó különdíját az Ozorán megrendezett Illyés Gyula vers- és prózamondó versenyen. Veszprémben az „Örök pódiumon” IV. Országos Pintér Tibor Emlékversenyen különdíjat kapott.

V. Diákköri Konferencia

A november 17-én és 18-án Újvidéken tartott konferencián a következő hallgatóink vettek részt:

Gyuráki Sarolta: A zentai zEtna nyomtatott kiadványai (mentor: Ispánovics Csapó Julianna)

Novák Anikó: Tolnai-bestiárium (mentor: Csányi Erzsébet)

Roginer Oszkár: A zEtna kialakulása, szerkezete és lehetőségei (mentor: Csányi Erzsébet)

Sutus Áron: Test-etika, avagy a TESTE titka – A csend (mentor: Káich Katalin)

Nemzetközi kapcsolatok

Részképzés külföldi egyetemeken

A 2006/2007-es iskolaév téli szemeszterében négy hallgatónk volt részképzésen:

Ördög Mónika (Finnugor Tanszék, Bécsi Egyetem, Bécs)

Vékás Éva (Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Comenius Tudományegyetem, Pozsony)

Drozdik-Popović Teodóra (Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Debreceni Egyetem)

Virág Gábor (Phd-ösztöndíj, Finnugor Tanszék, Bécsi Egyetem, Bécs)

Versenyek

Beszédverseny

A tanszéken március 29-én megrendezett beszédverseny résztvevői: Gazsó Hargita (első helyezett), Engi Georgina (második helyezett), Berényi Emőke (harmadik helyezett), Bába Anikó, Orosz Annamária és Rice Ágota.

A magyarországi versenyen a tanszéket Gazsó Hargita képviselte.

Szónokverseny

A Budapesten november 10–11-én megrendezett 8. Kossuth Szónokversenyen a tanszéket Berényi Emőke képviselte. A felkészítő tanár Molnár Csikós László volt.

Ösztöndíjak

A Domus Hungarica kutatói ösztöndíjasai Budapesten kutattak:

Hózsá Éva (szept. 10-től 23-ig),

Gerold László (nov. 19-től dec. 19-ig),

Horváth Futó Hargita Phd-ösztöndíjat kapott (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest),

Káich Katalin (jan. 22-től 24-ig).

Faragó Kornélia Schöpfung Aladár Kritikus Ösztöndíjat kapott.

Káich Katalin Osztrák Állami Ösztöndíjat kapott, és április 1-je és 30-a között Bécsben kutattott.

A tanszék tanárai és munkatársai 2006-ban a következő tudományos tanácskozásokon és rendezvényeken tartottak előadást:

– *Felolvasóest a Zlatna greda 50. számának megjelenése alkalmából, Vajdasági Íróegyesület, 2005. dec. 21.*

Faragó Kornélia: Paradoks zatvorene prostranosti

– *Magyar szaknyelv a Délvidéken, a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság tanácskozása, Újvidék, 2006. jan. 21.*

Molnár Csikós László: A szaknyelvek és a köznyelv különös tekintettel a vajdasági magyar szaknyelv helyzetére

– *A kultúráközvetítés elmélete és gyakorlata, Szeged, márc. 6–8.*

Hózsá Éva: Végesség-feltételek és (merőleges) csábítások (A mai vajdasági magyar irodalom problémavázlata)

Káich Katalin: Művelődéstörténet a nyelvtörténet és irodalomkutatás szolgálatában az újvidéki Magyar Tanszéken

– *Fohász és költészet, Könyvbemutató, József Attila Könyvtár, Magyar-kanizsa, márc. 9.*

Hózsá Éva: Bogdán József: Fohász a déli végeken

– *A Prometej könyvbemutatója, márc. 23.*

Káich Katalin: Vojvodina 1848.

– *Nagybecskerek, márc. 27.*

Hózsá Éva: Eszter-szótár (Börscsök Erzsébet emlékezete)

– *Kosztolányi Dezső Napok, Szabadka, márc. 29–31.*

Ispánovics Csapó Julianna: Kosztolányi-recepciók Vajdaságban

Hózsá Éva: Beszélgetés Fenyvesi Ottóval

– *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti, a Belgrádi Egyetem Filológiai Kara és az Amerikai Nemzetközi Oktatási Tanács (American Councils for International Education ACTR/ACCELS), Belgrád, ápr. 7-8.*

Andrić Edit: Nastava mađarskog kao nematernjeg jezika

Faragó Kornélia: Književna kultura Drugog

– *Színház és politika. A Pannon Egyetem Színháztudományi Tanszéke és az MTA Színház- és Filmtudományi Bizottsága, Veszprém, május 8.*

Gerold László: Színház és politika Újvidéken 1989 és 2001 között

– *A szabadkai Városi Múzeum kiállítása a Múzeumok Világnapja alkalmából. Topolya, május 19.*

Harkai Vass Éva: Kosztolányi és Bácska. Bevezető a kiállításmegnyitőhöz

– 31. Beogradski međunarodni susret prevodilaca. Prevodna književnost, Beograd, május 25–28.

Bányai János: Prevod kao interpretacija

– A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatásban és az igazságügyben, június 6. Palics

Molnár Csikós László: A magyar nyelv szerkezeti sajátosságai

– Delta – Vajdaság. Összehasonlító irodalomtudományi konferencia, Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium, Újvidék, június 16.

Csányi Erzsébet: Vajdaság: az átalakulás tégléje. Kulturális kódok del-tája Tolnai Ottó prózájában.

Hózsá Éva: Távollét-kapcsolatok és a *Godot* koffere. Tolnai Ottó Óma-ma-versei

Ispánovics Csapó Julianna: Tolnai Ottó művei idegen nyelven

Káich Katalin: A Deltavidék hagyományairól

– „És keressük az igazságot”. A József Attila-kutatás tegnap és ma. Budapest, június 21–23.

Bányai János: Bori Imre József Attila verseit olvassa

– Kulturális fordulat a történetírásban (Fikciók mint a múlt reprezentációi). A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület nemzetközi tudományos konferenciája, Balatonfüred, június 30.–július 1.

Faragó Kornélia: Konnektív hatásformák, érzésszerkezeti fikciók. (A muzealizálás poétikája)

– Savremeni Novosadski roman – Novi Sad kao narativni prostor. Konferencia a Nemzetközi Irodalmi Fesztivál (Međunarodni književni festival) keretében, Vajdasági Íróegyesület, Újvidék, július 30.

Faragó Kornélia: Roman kao institucija memorije.

– Módszertani Központ, Újvidék, aug. 2.

Harkai Vass Éva: Tóth Árpád költészetéről

– Kultúra, nemzet, identitás. VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Debrecen, aug. 23–26.

Andrić Edit: A vajdasági diákok kétnyelvűsége

Bányai János: Hagyomány és modernitás konfliktusa: a kisebbségi kulturális kánon (plenáris előadás)

Bence Erika: Az áttételesség és a helyettesítés alakzatai. Történelmi emlékezet a vajdasági magyar irodalomban a XX. század végén

Cseh Márta: Kultúrák találkozása: a műfordítás

Csányi Erzsébet: Interkulturális contextualizáció – a kódolás fordulata. Nyelvi és képi narráció Tolnai Ottónál

Faragó Kornélia: A geokulturális narráció kérdéstávlatai; Európai egyetemközi együttműködés a hungarológiában. Közös hungarológiai tantervek fejlesztése szekció – A hozzászólás témája: A kisebbségi helyzetű hungarológia az európai egyetemközi együttműködésben

Gerold László: Kisebbségi mentalitás-variációk a vajdasági magyar drámákban

Harkai Vass Éva: A félrecsúszott nyakkendőtől a félrecsúszott „Élet”-ig. Diskurzusok párbeszéde: az újrairás.

Hózsá Éva: A tékozlás tünetei? (A mai vajdasági magyar irodalom és a perem-trauma kultúrája)

Ispánovics Csapó Julianna: Vajdasági magyar vonatkozású bibliográfiák a XXI. század elején

Katona Edit: Irodalompolitika és értékközvetítés. Szubjektív gondolatok a második világháború utáni időszak délvidéki fordításirodalmáról

Káich Katalin: Színházi kapcsolatok a reformkorban a mai Vajdaság területén

Molnár Csikós László: A kettős és többes identitások szociolingvisztikai szempontból

Utasi Csilla: A *Száz fabula* európai irodalmi kontextusa

– *MMI, Zenta, aug. 26.*

Káich Katalin: Helytörténeti kutatások a Vajdaságban egykor és ma

– *Međunarodni novosadski književni festival. Savremeni novosadski roman. Novi Sad kao narativni prostor, Novi Sad, aug. 29.–szept. 2.*

Bányai János: Novi Sad kao sećanje i kao fikcija (bevezető előadás)

– *Tankönyvbemutató, Vajdasági Módszertani Központ, Újvidék, aug. 31.*

Molnár Csikós László: A negyedik nyelv tankönyvről

– *Tanári továbbképzés. Vajdasági Módszertani Központ. Újvidék, 2006. augusztus 31.*

Bence Erika: „A múltól a szöveg felé”

– *A Kanizsai Szociográfiai Műhely tanácskozása, Magyarkanizsa, szept. 8.*
Molnár Csikós László: A nemzeti identitás problémái a családban

Rajslí Ilona: A nyelvi identitás és névadás összefüggései a vajdasági családoknál

– *Szép Ferenc Emléknepok, Keresztény Értelmiségi Kör, Szabadka, szept. 9–10.*

Gerold László: „Hogy fényre derüljön...”

Hózsá Éva: Erős kar és művelt tudomány (Összehasonlító szempontok, kritériumok, újra-elmondások)

Jung Károly: Szép Ferenc Kalendáriumja

– *Primenjena lingvistika danas – kongres primenjene lingvistike, Belgrad, szept. 28–30.*

Andrić Edit: Sintetičnost naspram analitičnosti u mađarskom i srpskom jeziku

– *14. Élőnyelvi Konferencia, Bük, okt. 9–11.*

Andrić Edit: A szabadkai diákok kétnyelvűsége és magyar nyelvhasználatuk jellemzői

Csorba Béla: Utcanévadás – kétnyelvűség – politikum egy vajdasági település példáján

Kovács Rácz Eleonóra: A gunarasi diáknyelv szociolingvisztikai aspektusai

Láncz Irén: A kérés stratégiai és szerkezeti formái a csantavéri diákok nyelvhasználatában

Molnár Csikós László: Vajdasági dolgozók vállalaton belüli nyelvhasználat

Rajslí Ilona: A névadási szokások változása Bácskában

– *Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, okt. 14.*

Molnár Csikós László: Latin eredetű szavaink sorsa

Könyvbemutató:

Hózsá Éva: Apró István: Az a nap

– *Népkör, Szabadka, okt. 26.*

Káich Katalin: A mindenkori szabadságharcainkról

– *Színházi Napok, Könyvbemutató, Szabadka, okt. 27.*

Hózsá Éva: Beszédes István: Rozsdaszín és a Gyermekszínház előadásai

– *MMI, Zenta, nov. 4.*

Káich Katalin: Művelődéstörténet, 21. századi kihívások

– *Egyetemi Nyelvészeti Napok, Nyelvtanulás – nyelvhasználat – nyelvi szocializáció, Újvidék, nov. 21–22.*

Andrić Edit: A környezeti nyelv elsajátításának gondjai

Cseh Márta: Élőnyelvi sajátosságok föllovasott szövegben (Egy falusi értelmiségi magnószalagon rögzített beszédéről)

Csorba Béla: Német eredetű lexémák a temerini magyarok nyelvében

Katona Edit: Metaforikus gondolkodás és anyanyelvi kompetencia

Kovács Rácz Eleonóra: Szóalkotás a gunarasi diáknyelvben

Láncz Irén: Vajdasági magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: a kérés stratégiai

Molnár Csikós László: Szocializáció és nyelvválasztás a vajdasági családokban

Papp György: Kétnyelvűség – kettős szocializáció

Pásztor Kicsi Mária: Az Újvidéki Rádió és Televízió magyar nyelvű gyermek- és ifjúsági műsorainak lehetséges hatása a fiatalokra

Rajslí Ilona: Név és identitás (Gondolatok idegen keresztnévünk helyesírásáról és kiejtéséről)

– *A Híd folyóirat irodalmi estje, a szegedi Milleneumi Kávéház szervezésében, Szeged, nov. 21.*

Bányai János: A Híd múltja és jelene

Faragó Kornélia: A szerkesztés mozzanatairól

Gerold László: A Híd szerkesztési koncepciója

– *A Magyar Tudomány Ünnepe, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka, nov. 21.*

Káich Katalin: A tudományosság természetrajzáról

– *A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, nov. 29.*

Utasi Csilla: Heltai *Dialogus*ának szemléleti jegyei

– *Dela Jovana Sterije Popovića na scenama nacionalnih manjina Vojvodine, Újvidék, nov. 29.*

Andrić Edit: Analiza prevoda Pokondirene tikve na mađarski jezik

– *Mítosz és irodalom, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék, dec. 5–6.*

Bányai János: New Hont – a hagyomány- és mítoszvesztés ideje és színhelye

Bence Erika: Új mítoszok és legendák (Lovas Ildikó: Kijárat az Adriára)

Faragó Kornélia: Mitopoétikai kérdéssírányok: a mítikus logika és a perszonális mítoszteremtés

Gerold László: Mítoszok és drámák a vajdasági magyar irodalomban

Harkai Vass Éva: Elvágódás- és szülőföldmítosz Fenyvesi Ottó költészetében

Hózsá Éva: Peremmitosz és körülményes elfedések

– *Naučni skup Jovan Sterija Popović 1806–1856–2006, Szerb Tudományos Akadémia, Belgrád, dec. 5–8.*

Káich Katalin: Sterija na mađarskim profesionalnim pozorišnim scenama (1945–1985)

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Andrić Edit

Újvidék utcanévei. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 66–76.

Szólások és kétnyelvűség. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 25–36.

Suživot naroda i jezička koegzistencija. Susret kultura. Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006. 411–418.

Bányai János

Védett vesztes (Kisebbségi magyaróra II.). Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2006. 240 o.

Egyetemi Nyelvészeti Napok, Újvidék, 2005. november 15. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 7–9.

József Attila-konferencia, Újvidék, 2005. december 8–9. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 7–9.

Függelék. József Attila a Vajdaságban. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 9–12.

Kijárat a regényre. (Lovas Ildikó: Kijárat az Adriára. James Bond Bácskában), Híd, 2006/1. 99–106.

Novi Sad kao sećanje i kao fikcija. Zlatna greda, Novi Sad, 2006/sep-tembar, 20–23.

Vers és kép: a szomorú képiró versei. (Maurits Ferenc: Szürkület szürkületben). Irodalmi Jelen (Budapest–Arad), 2006/szeptember, 21.

A saját és az idegen. (Hungarológia és kisebbségi tudományosság). Al-föld, Debrecen, 2006/11. 34–40.

Tandoriul nehéz. (Bedecs László: Beszélni nehéz. Tanulmányok Tandori Dezső költészetéről). Irodalmi Jelen (Budapest–Arad), 2006/december, 20.

Eltűnés a versben (Koncz István összegyűjtött verseiről). Híd, 2006. 6–7. sz., 45–54.

Uri kutagolása a történelemben. Híd, 2006. 8. sz., 3–16.

Odaát, másként: egy irodalmi családfele oldalága (Grendel Lajos könyveiről). Híd, 2006. 11. sz., 69–82.

Szavakba írott hangok. Híd, 2006. 12. sz., 93–98.

New Hont fényei és történetei (Grendel Lajos újabb regénytrilógiájáról). Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 4. sz., 7–15.

Bence Erika

Olvasókönyv az általános iskolák 7. osztálya számára. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2006., 150. o.

Olvasási munkafüzet az általános iskolák 7. osztálya számára. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2006., 74. o.

Jegyzőkönyv és laudáció. Új hang és hagyományfelismerés. Tanulmányok, 38. füzet, 2005. [2006.], 208–210.

A Nő: nagyvilági, kurva, esetleg lesbikus. Éjszakai állatkert. Híd, 2006. 3. sz., 89–94.

A vonat jelentésköre a közép-kelet-európai kultúrában. Forrás, Kecskemét, 2006. 2. sz., 97–103.

Prózaforma, aktualitás, kánon. Gion Nándor: Testvérem, Joáb. Forrás, Kecskemét, 2006. 5. sz., 88–92.

Lehetséges József Attila-kultusz és -kép a vajdasági általános iskolákban. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 126–132.

Töredék idő (Gobby Fehér Gyula: *Tánciló lavina*. 33 rácsodálkozás). Híd, 2006. 6–7. sz., 111–114.

Befejezetlen történetek után (Apró István: *Az a nap*). Híd, 2006. 9. sz., 109–113.

Panoptikum és látványszínház. Márton László: Minerva búvóhelye. Híd, 2006. 11. sz., 82–88.

Történetek „agyatlan” nőkről és férfiakról. Háy János: Házasságon innen és túl. Híd, 2006. 12. sz., 99–106.

A vonat jelentésköre a közép-kelet-európai kultúrában. Forrás, Kecskemét, 2006. 2. sz., 97–103.

Prózaforma, aktualitás, kánon. Gion Nándor: Testvérem, Joáb. Forrás, Kecskemét, 2006. 5. sz., 88–92.

Csányi Erzsébet

Neke crte interkulturalnog konteksa vojvođanske mađarske književnosti. Mitologizacija mora kao interkulturalnog motiva kod Ota Tolnaija. = Susret kultura. Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006. 235–38.

Fáradhatatlan káosz. Forrás, 2006. 2.sz., 111–112.

Az elvont világ leföldelése. Sikoly, 2006. 6. sz., 25–31.

Cseh Márta

Halak magyarul és szerbül – Ribe na mađarskom i srpskom jeziku. Bečej, 2006.

Növényneveink tulajdonnévszerű elemeiről. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 110–114.

A 2006. évi középiskolai anyanyelvű verseny döntőseinek eredményességéről. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 4. sz., 86–100.

Csorba Béla

Hol vette a király a várát? (Névtani, néprajzi és tárgytörténeti írások). Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2006. 168 o.

Családnév kutatás és telepítéstörténet. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 77–83.

Temerini eredetmegyarázó mondák. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 37–54.

Adalékok „a király várának” eredetéhez. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 185–187.

A tamplifüles, a tavalyi lödör meg az idei pöndörítés. Temerini anekdoták és mókás történetek. /Előszóval és jegyzetekkel/. Óbecse, 2006., 96 o. (Ádám Istvánnal)

Temerin népi növénynevei (Mutatvány egy készülő munkából). Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.], 4. sz., 57–85.

Faragó Kornélia

Köszönőbeszéd. Híd, 2006. 6–7. sz., 138–139.

„A perspektíva végén”. Baka István prózairásáról. = „Égtájak célkeresztjén”. Tanulmányok Baka István műveiről. Szerk.: Bombitz Attila. Szeged, Tiszatáj Alapítvány, 2006. 191–199.

Paradoks zatvorene prostranosti. Zlatna greda. 2005. december, 50. sz., 70–72.

Kuća tuđih uspomena. Gordana Ćirjanić: Kuća u Puertu. Književni magazin, Belgrád, 2006. 1–2. 55–56. sz., 30–32.

Prostornost, kultura, mit. Zlatna greda, 2006/ április, 54. sz., 45–46.

Delta-poetika. (Dragan Velikić: Dosije Domaševski). Ulaznica, 2006. 199–200. 215–217.

„A perspektíva végén”. Baka István prózairásáról. Forrás, Kecskemét, 2006. 5. sz., 92–96.

Történő terek és egzisztenciális térérzetek. (A várostér dinamikus koncepciója a regényben). Műhely, Győr, 2006. 6. sz., 26–30.

Geofilozofska interpretacija prostora. Ulaznica, 2006. 199–200. sz., 139–142.

Poetika promena prostora i kulturalna naracija. Putešestvujušće forme razumevanja. Polja, 2006. szeptember–október, 441. sz., 33–41.

Roman kao institucija memorije. Zlatna greda, 2006/szeptember, 59. sz., 37–38.

Književnost i prostornost. Mostovi, Belgrád, 2006. 133–136 sz., 115–119.

Gerold László

Ígylétünk. Tanulmányok, esszék, kritikák XX. századi irodalmunkból. Újvidék, Forum, 2006. 175 o.

Olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára (Bori Imrével). Tankönyvkiadó, Belgrád, 2006. 241 o.

„A költőről szóltak”. Bori Imre kritikái a József Attiláról írt könyvekről. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 75–83.

Jaj-színpad (Shakespeare: III. Richárd), „Úgy van, semmi sem biztos” (Beckett: Godot-ra várva). Híd, 2006. 2. szám, 54–63.

Téves utakon. (Gion-Mezsei-Gyarmati: Koldustetű). Híd, 2006. 3. sz., 100–103.

Rivalda 2004–2005. Vigilia, 2006. 4. sz., 318–319.

Csupántly (Tisztújítás. Nagy Ignác színműve mentén írta Party Nagy Lajos). Híd, 2006. 5. sz., 53–58.

Labdát kergető irodalom (Esterházy Péter: Utazás a tizenhatos mélyére – Darvasi László: A titokzatos világválogatott). Híd, 2006. 6–7. sz., 106–110.

Színház és haza. Az 51. Sterija Játékokról. Híd, 2006. 8. sz., 82–87.

Irodalomból (és felelősségből) elégtelen. Híd, 2006. 8. sz., 94–95.

Játék a tűzzel (Brestyánszi & Co.: Érintetlen). Híd, 2006. 10. sz., 136–138.

Mi az ember? (Makszim Gorkij: Éjjeli menedékhely). Híd, 2006. 11. sz., 97–101.

Ügyes, korrekt – diákelőadás. Peter Weiss: Mockinpott úr kínjai és meggyógytatása. Zentai Szintársulat. Híd, 2006. 12. sz., 107–109.

Város, (dráma)irodalom, (színház)kultúra. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 4. sz. 16–25.

Harkai Vass Éva

Adalékok Bori Imre József Attila-recepciójához. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 69–74.

Bevezető előadás a József Attila-ünnepségen. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 19–21.

Nap, Hold és hullócsillagok (Rakovszky Zsuzsa: A hullócsillag éve). Vár Ucca Műhely, Veszprém, 2005/3., 52–55.

Szürke háttér, fekete keretben (Maurits Ferenc: Szürkület, szürkületben). Híd, 2006. 12. sz., 89–92.

Városváltozatok, városszövegek. A városi tér reprezentációi a kortárs magyar lírában. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 4. sz., 26–41.

Horváth Futó Hargita

József Attila a vajdasági olvasókönyvekben. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 133–142.

A palatáblától a tablet pc-ig. Hagyományos és modern taneszközök. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 55–64.

Hózsá Éva

József Attila és irodalomoktatásunk kultúrája. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3. sz., 106–125.

A novella az Új Symposionban. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 65–75.

Utószo (recenzió). = Kovačevné Fehér Ilona: Örke, mi a csoroszlya? Ön-
életrész. Zenta, Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 2006, 122–123.

A hangot csend veszi körül. Új Kép, 2006. január–február, 9–16.

„Eszter-szótár” (Börcsök Erzsébet emlékezete). Új Kép, 2006. június,
12–14.

Jung Károly

A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó összefüggései. Magyar Szó
Naptár 2006. Újvidék, 2005. 84–87.

A teremtmény és gyarapító nevetéséről. Ethnographia, 2005. [2006.] 3. sz.,
301–319.

Életemről. Létünk. 2005. 3. sz., 63–73.

Jung Károly folklorisztikai munkásságának bibliográfiája 1972–2004.
Létünk, 2005. 3. sz., 75–94.

Mircea Eliade és a moldvai csángó samanizmus. Létünk, 2006. 1. sz.,
61–86.

Hunyadi János származáslegendájának/származáslegendáinak kérdésé-
hez. Létünk, 2006. 2. sz., 26–51.

A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó. Létünk, 2006. 2. sz.,
107–110.

A „húsvéti nevettség” (risus paschalis) kérdéséhez. További adatok a ri-
tuális nevetés proppi elméletéhez. Híd, 2006. 4. sz., 3–16.

Harangoznak délre, avagy: harangozunk, harangozgatunk. Híd, 2006. 5.
sz., 115–119.

Hogy is állunk azzal a turullal? Híd, 2006. 8. sz., 28–40.

Bartók találkozik a délszláv verses (hős)epikával (is). Híd, 2006. 9. sz.,
51–73.

Harangoznak délre, avagy harangozunk, harangozgatunk II. Híd, 2006.
12. sz., 61–77.

Káich Katalin

A bogyófák árnyékában (Helytörténeti írások). Újvidék, Vajdasági Ma-
gyar Közművelődési Társaság, 2006.

József Attila és az Életjel. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 3.
sz., 84–88.

Rakodczay Pál klasszikus színháza a Délvidéken. Tanulmányok, 2005.
[2006.] 38. füzet, 76–101.

Pozorište na tlu Vojvodine u doba buđenja nacionalne svesti. = Susret kultura. Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006. 241–246.

Katona Edit

Beszélő nevek, névhangulat és fordítás. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 102–109.

Háromvalenciájú igekötős igék vonzatszerkezetei a magyar és a szerb nyelvben. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 102–110.

Kovács Rácz Eleonóra

A frázisok jellemzői a fejközpontú frázisstruktúra-nyelvtan keretében. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 91–101.

A proverbiumok kontrasztív vizsgálata. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 155–174.

A proverbiumok ábrázolása a lexikai-funkcionális nyelvten keretében. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 4. sz., 42–56.

Láncz Irén

Egy intézményes párbeszédműfaj sajátosságai. = Galgóczi László – Vass László (szerk.): A mondat: kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára. Szeged, JGYF Kiadó, 2006. 244–249.

Volt-e „nagy ugrás” (A nyelv értelmezése és a nyelv keletkezése az újabb szemléletek tükrében). Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 13–19.

Leksička interferencija i kontaktne varijante u mađarskom jeziku. = Susret kultura. Zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2006. 447–453.

Molnár Csikós László

Vajdasági helységneveink mai magyar hivatalos alakja. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 28–35.

Köznyelvünk állapota. = Anyanyelvünk szolgálatában (A Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület jubileumi kiadványa), Ada, 2005., 35–41.

A szaknyelvek és a köznyelv különös tekintettel a vajdasági magyar szaknyelv helyzetére. = Magyar szaknyelv a Délvidéken, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság – Atlantis, Újvidék, 2006., 75–85.

A helyes és szép beszéd napjainkban = Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok 2005., Ada, Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, 2006. 25–35.

Szó és mondat (Munkafüzet anyanyelvből az általános iskolák 4. osztálya számára). (Társszerző: Erdély Lenke) Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2006.

Mađarska poezija na tlu Vojvodine, Multijezički bilten Most, br. 4., 15-19. (magyar nyelvű összefoglalással), Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 2006.

Papp György

Azonos beszédhelyzetű frazématársulások. = „A Word elszáll...” Emlékek Csefkó Gyula halálának 50. évfordulója tiszteletére. Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2006. 13–21.

Helységnevek Pesty Frigyes *Helynévtárának* bácskai anyagában. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 56–65.

Az Egyetemi Nyelvészeti Napok célkitűzéseiről, Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 13–20.

Egy hiánykategóriáról – az újrafordításról. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 121–132.

Pásztor Kicsi Mária

A beszédjelenségek újfajta pszicholingvisztikai kutatása. Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 84–90.

A médiaszövegek aktuális tagolásának kvantitatív vizsgálata. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 133–143.

A vajdasági magyarok beszéde. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2005. október 13, 14, 15., Óbecse, Proleter, 2006. 42–54.

Rajslí Ilona

Palaj, császa, limány és a többiek (Nyelvtörténeti vizsgálatok földrajzi közneveink egy csoportjában). Hungarológiai Közlemények, 2005. [2006.] 2. sz., 46–55.

A *csend* képei József Attila költeményeiben. Tanulmányok, 2005. [2006.] 38. füzet, 11–18.

Utasi Csilla

A Klein-napló titka, GreCsó Krisztián: Isten hozott, Jelenkor, 2006. 1. sz., 94–98.

TARTALOM

KÖSZÖNTŐ ÉS MEGEMLÉKEZÉS

GEROLD László: Köszöntő sorok a 85 éves Szeli István honlapjára [5]
PAPP György: Most lenne 90 éves – dr. Penavin Olga emlékezete [8]
BÁNYAI János: 1956–2006 [11]

TANULMÁNYOK

BENCE Erika: Mitológiai utalásrendszer Rakovszky Zsuzsa *A kígyó árnyéka* című regényében [17]
HORVÁTH FUTÓ Hargita: Általános- és középiskolai anyanyelvi verseny – 2006. [31]
HÓZSA Éva: Vizsgatanítás, hatékonyság, modell [50]
RAJSLI Ilona: „Tisztán és kereken mondani igazat” (Petőfi Sándor: Vérmező). Szavak a forradalomban [57]

SAKADOLGOZATOK ÉS DIPLOMAMUNKÁK

BAKOS Petra: Az olvasó pünkösdi királysága – Kármán József: A kincs-
ásó [67]
BRENNER János: Szabadka intézménynevei [75]
CINI Zoltán: Keresztnevek előfordulásának gyakorisága Bácsföldváron
(1900–1950) [84]
FARAGÓ Szilvia: A megnyilatkozások jelentése és értelmezése [96]
KLAJNER Vilma: A matematikai nyelvészet érdekességei [103]
PAPP Anita: Az agyfélteke-dominancia kimutathatósága 5-től 10 éves
kor között [107]
TÓTH Klára: A nyelv és nem kérdése a nempreferenciális különbségek
tükrében [122]

A TANSZÉK ÉLETÉBŐL [135]

CONTENTS

CONGRATULATORY ADDRESS AND COMMEMORATION

GEROLD, László: Congratulatory words to go onto the home page of 85 years old István Szeli [5]

PAPP, György: She would be ninety years old now – In remembrance of Dr Olga Penavin [8]

BÁNYAI, János: 1956–2006 [11]

STUDIES

BENCE, Erika: Mythological references in Zsuzsa Rakovszky's novel *A kígyó árnyéka* (*The Snake's Shadow*) [17]

HORVÁTH FUTÓ, Hargita: Primary and Secondary School Students' Competition in Mother Tongue Competence, 2006 [31]

HÓZSA, Éva: Teaching-examination, efficiency and modell [50]

RAJSLI, Ilona: Words in the Revolution [57]

STUDENT PAPERS AND DIPLOMA WORKS

BAKOS Petra: The reader's passing glory – József Kármán *A kincsásó* (*Treasure Hunter*) [67]

BRENNER, János: Institutional names in Szabadka [75]

CINI, Zoltán: Christian name frequency in Bácsföldvár (1900–1950) [84]

FARAGÓ, Szilvia: Utterances: meaning and interpretation [96]

KLAJNER, Vilma: Points of interest in mathematical linguistics [103]

PAPP, Anita: Demonstrations of hemispherical dominance in children ranged in age 5–10 [107]

TÓTH, Klára: Question of language and sex as reflected by nonpreferential differences [122]

FROM THE LIFE OF OUR DEPARTMENT [135]

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

811.511.141:821.511.141

TANULMÁNYOK = Studije: az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének kiadványa
/ főszerkesztő Láncz Irén. – 1969, 1. füz. – Újvidék : Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, 1969. – 24 cm

Évente

ISSN 0354-9690

COBISS.SR-ID 16571906